

ARDAGER

175

**1 СЕНТЯБРЯ 2020
ГЛАВА ГОСУДАРСТВА
КАСЫМ-ЖОМАРТ ТОКАЕВ
ВЫСТУПИЛ С ПОСЛАНИЕМ НАРОДУ
КАЗАХСТАНА**

КАЗАХСТАН В НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ: ВРЕМЯ ДЕЙСТВИЙ

Уважаемые соотечественники!

*Уважаемые председатели палат Парламента, депутаты, члены Правительства!
Работа очередной сессии Парламента начинается в непростое время.*

*Наша страна продолжает противостоять пандемии, угрожающей всему
глобальному сообществу. Мы мобилизовали все ресурсы на защиту жизни и здоровья
казахстанцев. В критический час народ Казахстана сплотился в единое целое.*

*Борьба с коронавирусом ярко проявила исконные черты нашего народа:
взаимопомощь, равнодушие, готовность сообща противостоять невиданной беде.*

*Выражаю искреннюю признательность медикам, сотрудникам органов
правопорядка, военнослужащим, волонтерам, предпринимателям и всем
равнодушным, сознательным гражданам за стойкость и ответственность. Вы
показали яркий пример стойкости и ответственности. Считаю это проявлением
подлинного патриотизма.*

Уважаемые соотечественники!

В нынешних сложных условиях наша главная задача – сохранить социально-экономическую стабильность, занятость и доходы населения.

Были приняты два пакета оперативных антикризисных мер. Более 4,5 миллионов казахстанцев, временно потерявших доходы, получили помощь в размере 42 500 тенге. На эти цели было направлено более 450 миллиардов тенге. В соседних государствах и даже в некоторых развитых странах такого рода помощь не оказывалась.

Свыше миллиона человек получили продуктово-бытовые наборы. По инициативе Елбасы, Председателя партии «Nur Otan» единовременной финансовой поддержкой Фонда «Біргеміз» охвачено более 550 тысяч семей.

Пандемия стала стресс-тестом для всех государств. В борьбе с вирусом они сталкиваются с множеством трудностей. Ситуация то стабилизируется, то возникают новые всплески.

Правительство извлекло уроки из своих ошибок, сумело перестроиться буквально на ходу. Главное – мы ничего не стали скрывать от наших граждан, говорим о потерях правду, какой бы горькой она ни была. Это выгодно отличает Казахстан от некоторых государств.

Но улучшение эпидемиологической ситуации – не повод для самоуспокоения. Борьба продолжается. По прогнозу Всемирной организации здравоохранения, для победы над пандемией потребуется не менее двух лет.

Предстоящие месяцы пройдут в режиме повышенной мобилизации. К этому надо быть готовыми. Нужно работать продуманно, на опережение, а не гасить «пожары» в ручном режиме. Все решения должны основываться на выверенных прогнозах.

Правительство внедряет механизм точечных ограничений и адаптивного карантина. Будет разработана Комплексная программа по борьбе с пандемией.

Все обязательства государства в соци-

альной сфере и в части поддержки экономики будут выполнены. Для этих целей из Национального фонда выделяется 1 триллион тенге. Будет продолжена индексация социальных выплат. До 2023 года на это планируется направить свыше 1 триллиона тенге.

Текущие трудности мы обязательно преодолеем. Но нельзя забывать и о долгосрочном развитии нашего государства в новых геополитических реалиях.

Сегодня мир погрузился в самую глубокую за последние сто лет рецессию. Восстановление глобальной экономики, по мнению экспертов, займет, как минимум, период до 5 лет.

Между тем конкурентоспособность будущих государств-лидеров зарождается именно в эпоху кризисов и фундаментальных изменений. Казахстан должен занять свое достойное место в новом мире.

Благодаря дальновидной политике Первого Президента – Елбасы Нурсултана Абишевича Назарбаева созданы прочные заделы в экономическом развитии, нарабатан серьезный авторитет на мировой арене.

В условиях формирования нового миропорядка нам предстоит придать серьезный импульс реформам, квинтэссенцией которых являются План нации и Пять институциональных реформ.

Мы обязаны обеспечить достойную жизнь нашим гражданам, защитить их права, укрепить верховенство закона, усилить борьбу против коррупции.

Итак, каков план наших действий?

I. НОВАЯ МОДЕЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Реформы в этой сфере следует проводить системно.

Начнем с того, что изменим подходы к государственному управлению, кадровой политике, системе принятия решений и ответственности за их выполнение.

В условиях пандемии и кризиса действу-

ющая система госуправления работает на максимальных оборотах. Решение оперативных задач отнимает время и ресурсы. Но ни в коем случае нельзя выпускать из виду дальний горизонт. Поэтому мною принято решение создать Агентство по стратегическому планированию и реформам с прямым подчинением Президенту.

Подобный орган ранее существовал и успешно выполнял возложенные на него задачи. Теперь он вновь станет центральным звеном всей системы государственного планирования. Разрабатываемые Агентством реформы должны быть конкретными, реалистичными и, самое главное, обязательными к исполнению всеми госорганами.

Создается Высший президентский совет по реформам, решения которого станут окончательными. Для большей объективности оценки быстро меняющейся ситуации в состав Агентства переводится Комитет по статистике.

Так сложилось, что в системе государственного планирования главным планировщиком, исполнителем и оценщиком выступает госаппарат. Это неправильно.

Система государственного планирования должна обеспечить мобилизацию всех человеческих ресурсов, вовлечь частный сектор и общество в качестве полноценных партнеров на всех этапах: планирования, исполнения, оценки.

Следует прекратить подготовку государственных программ с большим количеством показателей и индикаторов. Пора перейти на формат лаконичных национальных проектов, понятных всем гражданам. В качестве целеполагания следует определить главенство результата над процессом.

Проведение столь кардинальной реформы потребует пересмотра деятельности всего госаппарата. Здесь важное значение приобретает синергия в планировании и реализации реформ.

Потребуется перезагрузить систему государственной службы. Пандемия и перевод большинства сотрудников государ-

ственных органов на режим удаленной работы показали, что госаппарат можно и нужно сокращать.

Поручаю ускорить сроки сокращения госаппарата и работников квазигоссектора. В этом году следует сократить их на 10%, а в следующем году – еще на 15%. Таким образом, задачу сокращения чиновников на 25% мы решим уже в 2021 году. В зависимости от результатов и с учетом цифровизации примем решение и о дальнейшем сокращении.

За счет сэкономленных средств будет повышена заработная плата оставшихся работников. Низкооплачиваемая государственная служба обходится обществу слишком дорого. Недопонимание этого вопроса ведет к отрицательной селекции, потере компетенций, инициативы и, самое главное, – к коррупции. Поэтому с 1 июля 2021 года следует внедрить факторно-балльную шкалу. Это приведет к усилению ответственности и мотивации госслужащих.

Мы остро нуждаемся в новых кадрах – профессиональных, со свежими взглядами и инициативами. Госслужба не должна превращаться в закрытую касту.

В то же время важно обеспечить преемственность и институциональную память, не допуская падения профессиональных и этических требований. Здесь хотелось бы остановиться на вопросе об институте ответственных секретарей.

При введении данного института предполагалось, что их несменяемость освободит министров от административно-кадровой работы, обеспечит стабильность аппарата. На деле этого не произошло. Более того, нередки случаи отсутствия взаимопонимания между министрами и ответственными секретарями. В результате страдает общее дело.

Спрос должен быть с одного человека – министра, назначаемого Президентом. Поэтому институт ответственных секретарей следует упразднить, их обязанности возложить на руководителей аппаратов министерств.

Для реализации вышеуказанных пред-

ложений поручаю принять пакет поправок в законодательство о государственной службе до конца года.

Следует также пересмотреть вопросы нормотворчества.

Во время карантина неповоротливость правовой системы породила эффект «узкого горлышка». Пришлось ввести режим ЧП и принять так называемый «чрезвычайный Указ». Но такие меры не могут быть системным ответом на кризисные ситуации.

Основная проблема кроется в излишней законодательной регламентации деятельности исполнительной власти. Мы требуем с министров и акимов, но их полномочия ограничены детализированными нормами законов и постановлений. Это тормозит работу не только госаппарата, но и загружает Парламент. Его Палаты вынуждены рассматривать детализированные нормы, которые могли бы стать компетенцией исполнительных органов.

В быстро меняющемся мире низкая скорость принятия решений становится угрозой национальной безопасности. Поэтому в рамках Концепции правовой политики, путем изменения законодательства следует обеспечить баланс между уровнями правовой регламентации. Медлить с этим нельзя.

Предстоит также решить такую важную проблему, как улучшение корпоративного управления квазигосударственными компаниями.

В стране функционируют десятки национальных компаний и десятки тысяч государственных предприятий. При этом крупные квазигосударственные организации являются акционерными обществами, цель которых – обеспечить прибыль. Но если им передается часть государственных функций, то их деятельность должна носить сугубо сервисный, вспомогательный характер для граждан и экономики.

Во многих акционерных обществах произошло смешение понятий. Корпоратив-

ное управление превращается в дополнительную бюрократическую процедуру.

Реформу всего квазигосударственного сектора нужно продолжить. Некоторые решения будут объявлены сегодня, по остальным – Правительство представит мне предложения.

II. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ В НОВЫХ РЕАЛИЯХ

Длительный нефтяной суперцикл, похоже, завершился. Следует быть готовым к совершенно новой конъюнктуре мирового рынка.

Создание по-настоящему диверсифицированной, технологичной экономики для нас не просто необходимость, этот путь уже безальтернативен.

При этом экономика обязана работать на повышение благосостояния народа. Усиливающийся общественный запрос на справедливое разделение выгод от роста национального дохода, на эффективные социальные «лифты» обязательно должен найти положительный ответ.

Поэтому новый экономический курс нашей страны должен базироваться на семи основных принципах:

Справедливое распределение благ и обязанностей.

Ведущая роль частного предпринимательства.

Честная конкуренция, открытие рынков для нового поколения предпринимателей.

Рост производительности, повышение сложности и технологичности экономики.

Развитие человеческого капитала, инвестиции в образование нового типа.

«Озеленение» экономики, охрана окружающей среды.

Принятие государством обоснованных решений и ответственность за них перед обществом.

При этом мы должны исходить из наших конкурентных преимуществ и реальных возможностей.

* * *

Важнейшей задачей, стоящей перед Казахстаном, является полное раскрытие своего промышленного потенциала.

Несмотря на успехи в этой сфере, реализовать весь потенциал внутреннего рынка нам пока не удалось. Около двух третей обработанных товаров завозится из-за рубежа.

Для обеспечения стратегической самодостаточности национальной экономики предстоит в срочном порядке приступить к развитию новых переделов в черной и цветной металлургии, нефтехимии, автомобиле- и машиностроении, производстве стройматериалов, продуктов питания и других секторах.

Развитие качественно новой национальной индустрии требует обновленную законодательную базу.

Вопросы регулирования и поддержки промышленности содержатся во множестве разрозненных законодательных актов. Однако, там не определены сквозные цели, отсутствует взаимоувязка политик и мер.

Существует также большое количество законов, регулирующих отдельные сек-

тора или отрасли. Например, Закон «Об электроэнергетике», Закон «О транспорте».

До конца года следует разработать унифицированный Закон «О промышленной политике», который определит основные принципы, цели и задачи развития обрабатывающей промышленности.

Предстоит также наполнить конкретным содержанием меры по поддержке промышленности. Нам не хватает системности, целостного подхода, из-за этого мы распыляем ресурсы на слишком большое количество проектов.

Конечно, мы сохраним широкие «горизонтальные» меры поддержки промышленности. Вместе с тем, Правительству предстоит определить стратегически важные производства, ключевые экспортные приоритеты, а также существенно расширить инструментарий мер поддержки.

Для стратегических проектов следует предусмотреть пакетное предоставление натуральных грантов, льготного финансирования, частичного гарантирования, механизмов экспортной поддержки. Часть капитальных затрат инвесторов можно возмещать путем зачета против налоговых обязательств.

Важно предусмотреть гарантированный закуп со стороны государственного, квазигосударственного секторов и недропользователей.

Главная новелла – стабильность законодательных условий на весь срок реализации проекта.

Конечно, эти меры не исчерпывающие. Конкретный уровень поддержки будет зависеть от объемов капитальных вложений и приоритетности проекта.

В целях фиксации договоренностей между государством и инвесторами будет внедрен новый инструмент – стратегическое инвестиционное соглашение.

Данную инициативу следует реализовать до конца года в рамках законопроекта о восстановлении экономического роста. Пул проектов, которые войдут в стратегические соглашения, Правительство сформирует до апреля 2021 года.

Системного решения требует вопрос полноценного доступа обрабатывающих предприятий к отечественному сырью по приемлемым ценам.

Поручаю Правительству до конца года разработать регуляторные механизмы, обеспечивающие полноценную загрузку сырьем казахстанских обрабатывающих производств.

Прямой эффект на развитие промышленности оказывают регулируемые закупки. Их объем составляет около 15 триллионов тенге или пятую часть ВВП. Задача Правительства и акимов – максимально задействовать этот потенциал.

По моему поручению был принят новый закон, улучшивший систему закупок госорганов. Однако закупки национальных компаний все еще остаются непрозрачными и малодоступными для рядовых предпринимателей.

Поручаю до конца года разработать единый закон, распространяющийся на все закупки квазигоссектора. Все регулируемые закупки должны осуществляться максимально прозрачно и исключительно через Единое окно закупок.

Никакое улучшение законодательства

не поможет, если не будет соответствующей правоприменительной практики.

Нередки случаи, когда дешевые и некачественные импортные товары выдаются за отечественные и побеждают в закупочных конкурсах. Реестр отечественных производителей и промышленные сертификаты пока не стали реальным барьером для лжепроизводителей.

Правительство совместно с Нацпалатой «Атамекен» до конца года подготовят конкретные предложения по увеличению казахстанского содержания.

Наша общая задача по отрасли – увеличить объемы производства в обрабатывающей промышленности как минимум в 1,5 раза за пять лет.

Однако, только мерами промышленной политики значительного прогресса в индустриализации достичь невозможно. Крайне важно, чтобы денежно-кредитная, налоговая и другие ключевые политики не находились в отрыве от потребностей реального сектора. Об этом скажу далее.

* * *

Конкурентоспособную экономику невозможно создать без развитого сельского хозяйства.

В этой сфере все еще остаются нерешенными такие ключевые проблемы, как ограниченный доступ к земле, отсутствие доступных «длинных» денег, дефицит профессиональных кадров.

Срочно нужны меры по повышению производительности, уходу от сырьевой направленности, развитию складской и транспортной инфраструктуры.

В нашей стране можно сформировать 7 крупных экосистем по производству и переработке: мяса, фруктов, овощей, сахара, зерновых, масличных культур, молочной продукции. Заслуживает пристального внимания рыбная отрасль. Крупные проекты должны сыграть ключевую роль в качестве центрального элемента создания добавленной стоимости.

В рамках вертикальной кооперации следует эффективно задействовать и потен-

циал личных подсобных хозяйств. Личное подворье может обеспечить возможность миллионам сельчан получать доходы. Нужно вовлекать их в создание региональных продуктовых хабов.

Нам следует помнить о потенциале и горизонтальной кооперации. Без нее никакого прорыва в развитии АПК не будет. Разрозненные личные подсобные хозяйства фактически находятся на грани выживания. Речи о высокой производительности, качестве продукции, регулярности товарных поставок идти не может. Отсюда низкая конкурентоспособность и засилье импорта.

При кооперации сохраняются все права на землю и активы, в то же время она помогает консолидировать усилия множества хозяйств при закупе сырья, производстве и реализации продукции. Не секрет, что тяжелый сельский труд оценивается сверхдешево, а основную прибыль получают перекупщики. Поэтому в рамках программ субсидирования и налоговых льгот следует подготовить пакет мер по стимулированию кооперации на селе.

Еще один важный вопрос. В конце следующего года заканчивается мораторий на отдельные нормы Земельного кодекса по вопросам использования земель сельскохозяйственного назначения.

Наша земля иностранцам продавать не будет. Но Правительству предстоит разработать иные формы вовлечения сельхозземель в полноценный экономический оборот. Инвестиции в аграрный сектор критически важны.

Системными проблемами в АПК являются дефицит профессиональных кадров, а также низкий уровень развития аграрной науки. Здесь нужны решительные меры со стороны исполнительной власти.

Серьезным барьером остаются технологически устаревшие системы орошения. Потери воды достигают 40%. Для водodefицитного Казахстана такие показатели недопустимы. Нужно обеспечить нормативно-правовое регулирование данной сферы, а также разработать экономиче-

ские стимулы для внедрения современных технологий и инноваций.

Текущая госпрограмма развития АПК завершается в следующем году. Поручаю Правительству совместно с бизнесом начать разработку качественно нового Национального проекта по развитию АПК на пятилетку.

Наши основные задачи: самообеспечение социально значимыми продовольственными товарами; стабильное повышение доходов миллионов сельских жителей; повышение производительности труда в два с половиной раза; увеличение экспорта продукции АПК в два раза.

* * *

Актуальным вопросом остается развитие транспортно-логистического комплекса.

Реализация первого этапа программы «Нұрлы жол» была успешной, она позволила соединить столицу страны с регионами по «лучевому» принципу. Сформирован новый инфраструктурный каркас транспортной системы, обеспечена интеграция страны в глобальные транспортные коридоры, восстановлен исторический статус Казахстана как связующего звена между Азией и Европой.

Однако конкуренция в этой сфере очень высока. В Центрально-Азиатском регионе появились альтернативные проекты, которые могут снизить транзитный потенциал Казахстана.

Поэтому второй этап «Нұрлы жол» должен быть нацелен на закрепление лидирующей роли транспортно-транзитного сектора нашей страны.

Конкурентоспособность Казахстана должна расти за счет прорывных инфраструктурных проектов, привлечения новых стран и компаний, повышения уровня сервиса и скорости транзитных маршрутов.

Задача – до 2025 года реконструировать и обеспечить дорожным сервисом 24 тысячи километров дорог, то есть все республиканские дороги.

* * *

Малый и средний бизнес переживает сложные времена, по сути, приняв на себя основной удар пандемии.

Для преодоления негативных экономических последствий были предоставлены налоговые послабления более 700 тысячам предпринимателей. Отсрочены платежи, дана возможность рефинансирования кредитов на льготных условиях. Однако ситуация все еще сложная.

В порядке дополнительной помощи МСБ поручаю обеспечить государственное субсидирование процентных ставок до 6% годовых по всем действующим кредитам МСБ в пострадавших секторах экономики. Субсидирование покрывает период 12 месяцев, начиная с момента объявления режима ЧП, то есть с 16 марта текущего года.

Национальный банк осуществляет специальную программу пополнения оборотных средств для МСБ в наиболее пострадавших секторах. Ранее предполагалось, что она завершит свое действие в этом году.

В текущих кризисных условиях поручаю продлить действие данной программы до конца 2021 года, а также расширить ее охват. На эти цели следует предусмотреть дополнительно 200 миллиардов тенге, доведя общий объем программы до 800 миллиардов тенге.

Также поручаю приостановить до конца года начисление платы за аренду для МСБ по объектам недвижимости, принадлежащим госорганам и квазигоссектору.

В нынешних условиях сохранение занятости и доходов населения – абсолютный приоритет. Поэтому важно на это время снизить нагрузку на фонд оплаты труда для МСБ в наиболее пострадавших отраслях. По данной категории бизнеса поручаю отменить отчисления с оплаты труда во внебюджетные фонды на срок до конца года.

Следующий вопрос – бизнес-климат. Эта сфера нуждается в реформах, поскольку

регуляторная система по-прежнему остается громоздкой, даже карательной.

Базовые принципы регуляторной политики должны быть изменены. Госрегулирование может быть оправдано только защитой здоровья граждан и экологии.

Законодательно и на практике следует зафиксировать преобладание сущности над формой: здравый смысл и содержание могут превалировать над жесткими юридическими нормами. Трехлетний мораторий на проверки предоставляет хорошую возможность внедрить такое регулирование «с чистого листа».

Начать следует с наиболее коррупциогенных сфер: архитектурно-строительной деятельности, санэпиднадзора, ветеринарии, сертификации и других. Поручаю в течение следующего года разработать новую нормативно-правовую базу деятельности МСБ.

Повторю: любое незаконное вмешательство государственных структур в предпринимательскую деятельность, воспрепятствование работе бизнесменов должны восприниматься как тягчайшее преступление против государства. Предприниматели в случае неправомерного нажима на них чиновников должны смело обращаться в органы прокуратуры.

Поддержка предпринимательства означает и особое внимание среднему бизнесу, который содержит в себе ключевые компоненты рыночного успеха. Такие компании должны быть ориентированы не только на внутренний, но и на внешние рынки. Следует усилить их экспортную поддержку.

Поручаю Правительству запустить программу экспортной акселерации, направленной на средние несырьевые предприятия, чтобы обеспечить целевую поддержку от идеи до результата.

Главным результатом работы по развитию МСБ должно стать увеличение к 2025 году его доли в ВВП до 35%, а числа занятых – до 4 миллионов человек.

* * *

Важнейшим фактором успеха нашей

работы станет перенастройка «сквозных» государственных политик.

Следует по-новому подойти к денежно-кредитной политике.

Мы столкнулись с кризисом доверия к тенге со стороны национальных и международных инвесторов. Низкий уровень диверсификации экономики и высокая волатильность курса сдерживают приток иностранных инвестиций, особенно в сырьевые сектора.

Свою негативную роль играют и проблемы регулирования валютного рынка, движения капитала. Значительная часть экспортной выручки даже не заходит на внутренний валютный рынок, оставаясь за рубежом. Правительству, Нацбанку следует заинтересовывать экспортеров к продаже валютной выручки.

Требуется усилить и стимулирующую роль денежно-кредитной политики. Сегодня она во многом сдерживается опасениями перетока средств на валютный рынок. Банки же не торопятся кредитовать реальную экономику, поскольку имеют хорошую возможность зарабатывать на валютном рынке и инструментах Нацбанка.

Поручаю принять меры по переориентации данной ликвидности на кредитование бизнеса и прекращению валютных спекуляций. Полномочий и функционала Агентства по регулированию финрынков и Нацбанка для решения данной задачи вполне достаточно. Ожидаю значительно улучшения ситуации по итогам года.

Негативным фактором в финансовом секторе остается также дисбаланс между кредитованием потребительского сегмента и бизнеса. Следует нормативно сдерживать безудержное, порой безответственное кредитование потребителей, что чревато серьезными социальными последствиями. Недостаточная финансовая грамотность граждан не должна быть поводом для навязывания им кредитных продуктов.

В этом году по моему поручению была изменена законодательная и нормативная база, существенно ужесточены требования к оценке платежеспособности заемщика.

Микрофинансовые организации, ломбарды и другие финучреждения, ранее бесконтрольно выдававшие потребительские займы, попали под государственное регулирование. Но риски сохраняются. Особенно в период кризиса и падения доходов населения.

Агентству по финрегулированию и Национальному банку необходимо принять дополнительные регуляторные меры в части повышения ответственности кредитных организаций, а также по дифференциации и снижению предельных ставок по кредитам.

Мы должны повысить доверие и к денежно-кредитной политике. Поэтому принято решение создать в структуре Национального банка Комитет по денежно-кредитной политике. В его состав войдут и независимые члены.

Коль скоро мы говорим о важности справедливого перераспределения национального дохода, то следует разработать такую же налоговую политику, понятную для всех граждан страны.

Сегодня взимается около 40 различных налогов и сборов, администрирование усложнено и носит ярко выраженный принудительный характер.

Поручаю Правительству совместно с Национальной палатой «Атамекен» с привлечением депутатского корпуса провести ревизию Налогового кодекса и подзаконных актов. Цель – кардинальное упрощение исполнения налоговых обязательств и минимизация количества налогов и платежей.

Следует подумать и о дифференциации налоговых ставок как дополнительном рычаге диверсификации экономики и пополнения бюджета.

В секторе МСБ считаю возможным дать право предпринимателям, работающим в наиболее пострадавших от пандемии секторах, уплачивать розничный налог с оборота.

Отдельного внимания требуют нормы международного налогообложения. Они должны максимально стимулировать при-

ток иностранных инвестиций и реинвестирование прибыли в Казахстан.

Вместе с тем, нужен надежный контроль за трансфертным ценообразованием и выводом капитала из страны. По экспертным оценкам, в тени находится около трети ВВП страны – огромный потенциал для повышения доходов бюджета.

Цифровизация налоговой и таможенной сфер серьезно поможет в борьбе с «теневой экономикой» во всех ее проявлениях. Тем более, коррупция подпитывается именно теневой экономикой.

Поэтому поручаю переориентировать деятельность Службы экономических исследований Министерства финансов в основном на борьбу с теневой экономикой.

Нам предстоит выработать новую бюджетную политику, бережливую и ответственную. Финансировать следует только приоритетные направления и проекты. Период монетарных излишеств канул в Лету. Нужно разработать свод ключевых бюджетных коэффициентов и правил.

Для формирования цельной картины требуется внедрить так называемый «расширенный бюджет», в котором помимо государственного бюджета должны учитываться финансы внебюджетных фондов.

Новая система бюджетного планирования должна обеспечивать национальные приоритеты и стать подчиненной частью системы национального планирования.

Госорганам следует предоставить бюджетную самостоятельность. Это позволит оперативно решать задачи и уйти от коллективной безответственности и волокиты.

Однако должен быть ужесточен и спрос. С этой целью поручаю усилить функционал Счетного комитета. Во избежание конфликта интересов следует предусмотреть отдельный порядок его финансирования через профильные комитеты Парламента, а не через Республиканскую бюджетную комиссию при Правительстве.

Важнейшее значение приобретает конкурентная политика. Необходимо серьез-

но разнообразить конкурентное поле, создать действительно равные возможности для каждого предпринимателя, прекратить монополизацию рынков.

Не секрет, что многие рыночные ниши плотно «забетонированы» далеко не рыночными методами. Предприниматели не могут войти в рынок, а если и сумели войти, то вынуждены подчиняться частным монополистам.

Антиконкурентные проявления сохраняются повсюду: рынок угля, электроэнергетики, нефтепродуктов, связи, фармацевтических препаратов, услуги аэропортов, услуги ЖКХ, логистики. Список можно продолжать.

На региональном уровне главной составляющей коммерческого успеха зачастую является административный ресурс.

Нужно разобраться с так называемыми «монопольными игроками» – государственными и частными. Важно принять четкие правила: в каких случаях и в какой форме они создаются, куда тратится прибыль. Необходим жесткий общественный мониторинг.

Требуется навести порядок с биржевой торговлей, и, в первую очередь, в сфере нефтепродуктов, электроэнергии, угля. Имитация прозрачности со стороны крупных игроков недопустима.

Поэтому нужен сильный и независимый орган по защите и развитию конкуренции. Поручаю создать Агентство по защите и развитию конкуренции с прямым подчинением Президенту.

Важную роль в развитии равноправной конкуренции играет разгосударствление экономики.

В собственности у центральных госорганов, акиматов и холдингов все еще находится порядка семи тысяч несоциальных объектов.

Но уже аксиомой звучит фраза, что государство – не самый лучший хозяйственник.

Правительству нужно принять новый план приватизации. У государства должны остаться только социальные объекты, а

также объекты, обеспечивающие безопасность и функционирование государства.

В квазигосударственном секторе следует продолжить работу по сокращению административно-управленческого персонала, непродуктивных затрат и избыточных дочерних компаний.

Отдельно хочу остановиться на роли холдингов «Байтерек» и «КазАгро». Они внесли значительный вклад в индустриализацию и развитие АПК, упорядочили деятельность ранее разрозненных финансовых институтов.

Теперь мы находимся в другой реальности, которая требует изменения институциональной структуры. Считаю целесообразным объединить эти две организации, создать единый институт развития с гораздо большими финансовыми возможностями.

При этом количество портфельных компаний должно сократиться вдвое, штатная численность также сократится на 50%.

Следует более активно подойти к продвижению экономических интересов нашего государства на международной арене, прагматично и профессионально отстаивать национальные интересы.

Предстоит максимально использовать на благо страны большие возможности, связанные с участием Казахстана в Евразийском экономическом союзе, а также в проекте «Пояс и путь».

Работа по привлечению инвестиций и продвижению на экспорт казахстанских товаров и услуг в новых мировых реалиях становится для Правительства приоритетной.

Необходимо эффективно задействовать потенциал Международного финансового центра «Астана». Эта площадка должна стать ключевым инструментом привлечения прямых и портфельных инвестиций.

* * *

Подытоживая эту тему, хочу сказать, что людей не осчастливишь абстрактным ростом ВВП, им нужны постоянные рабочие места, хорошие дороги, больницы и

школы, качественные продукты питания.

Экономические реформы оправданы и поддерживаются только тогда, когда позволяют повысить доходы граждан и обеспечивают более высокие стандарты качества жизни. Об этом нам всем нужно помнить всегда.

III. СБАЛАНСИРОВАННОЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ

Необходимо существенно перестроить подходы к территориальному и пространственному развитию страны.

Наши регионы разнятся по экономической и производственной специализации, уровню жизни, качеству государственных услуг. Поэтому территориальное развитие следует выстраивать с учетом конкурентных преимуществ разных регионов.

Предстоит более активно раскрыть промышленный потенциал юга и юго-востока страны. Здесь сосредоточена половина трудовых ресурсов государства, качественные рабочие места критически важны для развития этих регионов.

Помимо традиционной поддержки аграрного сектора следует обратить самое серьезное внимание на глубокую переработку сельхозпродукции, развитие пищевой, текстильной промышленности, производство строительных материалов и другие промышленные сектора.

Индустриализация важна не только для решения социальных вопросов и повышения уровня доходов, она формирует новую ментальность граждан, адаптирует их к современному миру. А это один из базовых факторов конкурентоспособности нации.

Требуется новое видение развития регионов, где функционируют крупные металлургические предприятия. Это, в первую очередь, Восточно-Казахстанская, Карагандинская и Павлодарская области. Данные регионы могут стать центрами высокотехнологичных, наукоемких производств и технических услуг.

Западные регионы Казахстана должны стать центром притяжения инвестиций в строительство нефтехимических комплексов, создание новых производственных циклов высокого передела. То, что у нас до сих пор нет нефтехимии и газопереработки высоких переделов – это, как говорится, «ни в какие ворота не лезет».

Особенно важно придать «второе дыхание» нашим моногородам. Здесь большая ответственность возлагается на градообразующие предприятия. Без их деятельного участия эта задача не будет выполнена.

В приграничных регионах Казахстана и России проживает почти 30 миллионов человек, расположено несколько городов-миллионников. Тесное взаимодействие с российскими властями и организациями для продвижения казахстанских товаров, привлечения инвестиций – очень важный фактор развития казахстанского приграничья.

Стратегически важной остается проблема полного раскрытия потенциала села. Реализация программы «Ауыл – ел бесігі», направленной на решение наиболее острых проблем на селе, будет продолжена.

Новый подход к региональному развитию позволит управлять процессом урбанизации, обеспечить поэтапность «миграционных волн», избежать перенаселенности и социальной напряженности в крупных городах.

IV. СОЦИАЛЬНОЕ БЛАГОПОЛУЧИЕ ГРАЖДАН – ГЛАВНЫЙ ПРИОРИТЕТ

Социальное благополучие граждан неразрывно связано, прежде всего, с жилищным вопросом.

В рыночных условиях доступность жилья для граждан основана на наличии доходов и способности самостоятельно решать эту задачу. В рамках моего поручения был проработан вопрос использования населением части своих пенсионных накоплений. Это особенно актуально сейчас.

Уже в 2021 году 700 тысяч вкладчиков Единого накопительного пенсионного фонда смогут использовать часть своих накоплений на приобретение жилья, лечение или для передачи в управление финансовым компаниям. Поручаю Правительству совместно с Национальным банком до конца текущего года принять все необходимые нормативно-правовые акты и провести подготовительную работу.

Данная реформа также станет действенным инструментом «обеления» трудовых отношений, создания стимулов для участия в пенсионной системе.

Гражданам с доходами, недостаточными для самостоятельного решения жилищных вопросов, будет оказываться эффективная социальная поддержка.

С этого года начала работать программа «5-10-25». Выделено 390 миллиардов тенге. Реализация данной программы должна постоянно находиться под контролем Правительства.

Жилищные проблемы очередников нужно решать более оперативно. Сейчас акиматы самостоятельно строят для них арендное жилье. Из-за бюджетных и закупочных процедур на это уходит длительное время.

Назрела необходимость внесения изменений в эту схему. Средства следует направлять не только на строительство, но и на субсидирование арендной платы. В первый же год охват данной мерой увеличится в 10 раз, более ста тысяч семей получат конкретную помощь. Упорядочить эту работу я поручил «Отбасы банку», создаваемому на базе «Жилстройсбербанка». Руководство банка несет персональную ответственность.

Медленно реализуется программа «Нұрлы жер» в части строительства индивидуального жилья. Это в основном связано с низкими темпами обустройства территорий, так как по законодательству земли могут предоставляться только при наличии водо- и электроснабжения.

Дом на земле – это не только жилье, он

может стать экономическим подспорьем для граждан с низкими доходами, особенно для многодетных семей. Правительство и акиматы обязаны ускорить обеспечение коммуникациями участков под социальные частные дома, в том числе, через государственно-частное партнерство.

Прошу депутатов взять «под крыло» решение этой важной проблемы. Неужели мы не сможем обеспечить доступным жильем трудящихся на селе, заставить работодателей строить арендные дома через субсидирование затрат и, в конечном счете, улучшить качество жизни наших многочисленных сограждан?

* * *

Предмет серьезной обеспокоенности – семейно-демографическая ситуация.

К сожалению, каждая шестая семья в Казахстане не может иметь детей. Социологи показывают, что около 20% казахстанцев считают это весомым основанием для развода.

Прогнозы ООН в отношении роста населения Казахстана в сравнении с нашими соседями по Центральной Азии неутешительные. Поручаю Правительству запустить с 2021 года специальную программу «Аңсаған сәби». Надо увеличить количество квот по программам ЭКО до 7 тысяч, то есть в 7 раз.

Особое внимание нужно уделить вопросам безопасности и охраны прав детей.

Мы значительно ужесточили уголовную ответственность за действия сексуального характера в отношении несовершеннолетних. Но проблема остается острой.

Такие преступники заслуживают более сурового наказания, без права на помилование и тем более досрочное освобождение. Они должны содержаться в учреждениях максимальной безопасности.

Каждое подобное дело должно быть на особом контроле органов прокуратуры. Бездействие или халатное отношение со стороны социальных и правоохранительных органов будет строжайше наказываться.

В целом нам необходима новая парадигма социальной политики.

Сфера социального обеспечения регулируется 17 законами и десятками подзаконных актов. Это привело к сложности и разрозненности регулирования. Результат – это размытость ответственности государства, непонимание гражданами собственных прав. Поручаю Правительству приступить к разработке Социального кодекса страны.

Следует принять меры по цифровизации социальных платежей. Для этого нужно внедрить цифровой «социальный кошелек» гражданина, а также создать соответствующую товаропроводящую систему.

Нашему обществу предстоит изменить восприятие трудовых ценностей, научить молодое поколение ценить труд, не делить его на престижный и непрестижный.

К сожалению, молодые люди, хотя и разбогатели моментально, отсюда их повальное увлечение лотереями, ставками в букмекерских агентствах. В обиходе популярными стали неуместные анекдоты о гастарбайтерах, уничижительное отношение к их труду.

В эти тревожные месяцы мы воочию убедились в непреходящем значении труда. Огромный фронт работы проделан младшим медицинским персоналом, работниками коммунальных служб, сферы услуг. Это настоящий трудовой подвиг. Люди, его совершившие, не останутся без внимания государства.

V. ДОСТУПНОЕ И КАЧЕСТВЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

В связи с пандемией коронавируса подавляющее большинство школьников и студентов в мире перешли на дистанционное обучение. Это влечет за собой совершенно иной стиль и содержание работы.

Просчеты Правительства в организации дистанционного обучения известны. До сих пор, по сути, отсутствует рабочая онлайн-платформа. Учителям, учени-

кам и их родителям приходится сутками «сидеть» в WhatsApp. Нужно срочно разработать единую образовательную онлайн-платформу с набором всех функций, необходимых для полноценного учебного процесса.

В то же время качественное образование подразумевает традиционные уроки, общение с учителями и сверстниками. Поэтому необходимо продумать порядок возврата к традиционной форме очного обучения с соблюдением эпидемиологических требований. Особенно это важно для школ.

Помимо решения насущных вопросов предстоит разработать и системные меры по обеспечению равенства возможностей для детей. Наши дети должны получать качественное образование вне зависимости от места проживания и языка обучения.

Одна из главных проблем нашего образования – низкая зарплата педагогов.

Многую уже принято решение по повышению заработной платы педагогических работников на 25% с января 2021 года. Повышение будет продолжено и в будущем. На эти цели в течение следующих трех лет будет дополнительно выделено 1,2 триллиона тенге.

Нам нужно решить проблему всестороннего развития ребенка до поступления в школу. Ставлю задачу к 2025 году обеспечить 100-процентный охват детей до 6 лет дошкольным воспитанием и обучением.

Строительством только государственных детских садов эту задачу не решить. Нужно привлечь частный бизнес, найти новые формы поддержки, включая ваучерный механизм финансирования. Родители смогут выбрать любой детский сад или школу, расплатиться там ваучером от государства.

Специалисты обоснованно утверждают, что государственная поддержка только одаренных школьников может усилить социальную дистанцию между детьми. Это недопустимо.

В связи с этим государство поддержит

так называемые «обычные» школы. Это также поможет преодолеть разрыв между городом и селом в сфере образования.

В целях повышения уровня грамотности граждан, их цифровых знаний поручаю Правительству разработать Концепцию непрерывного образования. В этом документе нужно предусмотреть активное внедрение альтернативных вариантов неформального образования, признание результатов самостоятельного обучения, сертификацию профессиональных навыков.

Мы также должны переориентировать всю систему профессионального образования на формирование компетенций, востребованных на рынке труда.

Ставка будет сделана на подготовку новой волны предпринимателей. Поэтому предмет «Основы предпринимательства» должен изучаться на всех уровнях образования – от школ до ВУЗов.

Необходимо обратить самое серьезное внимание на спортивный, творческий потенциал подрастающего поколения.

В условиях дефицита финансовых средств нет смысла содержать профессиональные спортивные клубы полностью за государственный счет. Миллиарды тенге из бюджета государства и квазигоскомпаний расходуются неэффективно.

Приоритет нужно отдать массовому спорту, физкультуре и, конечно, детям. В каждой области, крупных районных центрах следует открыть спортивные секции.

Требуется возобновить деятельность «детских кружков», где представители юного поколения могли бы постигать азы творчества и ремесленничества.

Современные реалии бывают настолько опасными для детей, что их энергию и любознательность нужно направить в правильное русло. Ведь дети – это будущее нашего государства. Работу акимов будем оценивать и по этому критерию.

Несколько слов о качестве высшего образования. В прошлом году я поручил закрыть учебные заведения, занимающиеся «печатанием» дипломов.

Работа идет трудно из-за сопротивления влиятельных лиц, вовлеченных в прибыльный образовательный бизнес. Но проблему нужно решить. Премьер-министр должен взять данный вопрос на особый контроль.

Хотел бы коснуться и вопроса развития науки.

Здесь нужен свежий взгляд, новые подходы, опора на международный опыт.

Поручаю Правительству обеспечить стажировку в ведущих научных центрах мира 500 ученых ежегодно, а также предоставлять 1000 грантов для молодых ученых на исследования по проекту «Жас ғалым».

Важный источник финансирования и поддержки науки – средства крупнейших предприятий, особенно сырьевого сектора.

Действующая норма об отчислении 1% от капитальных вложений на развитие науки и технологий работает непрозрачно. Зачастую эти средства просто перераспределяются внутри компаний. Поручаю Правительству обеспечить централизацию сбора и распределения данных средств через бюджет, исходя из общенациональных научных приоритетов.

Хорошим шагом со стороны крупного бизнеса было бы принятие «шефства» над региональными университетами в части их научной деятельности.

Нам необходим отдельный программный документ по научно-технологическому развитию страны. Его первостепенной задачей станет привлечение науки для решения прикладных проблем национального уровня.

VI. РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Кризис, вызванный пандемией, нас многому научил. Например, ценить труд врача. А ведь медицинские работники когда-то оказались на периферии государственного внимания.

Разумеется, важность профессии врача должна подкрепляться и материально. По-

ручаю при ближайшем уточнении бюджета выделить 150 миллиардов тенге на выплату стимулирующих надбавок медицинским работникам за второе полугодие.

Мы делаем это сейчас, в период кризиса, мы должны делать это и на системной основе. К 2023 году заработная плата медиков будет в два раза выше средней заработной платы в экономике.

Вопросы лекарственного обеспечения решены, но нужно поставить на ноги отечественную фармацевтическую отрасль. Все базовые лекарства и медицинские изделия должны производиться в Казахстане. Это вопрос национальной безопасности. Со следующего года ожидаю по этому направлению конкретных результатов.

Еще один вопрос – развитие медицинской инфраструктуры.

До конца года в регионах страны будет построено 13 новых инфекционных больниц. А к 2025 году будут введены в эксплуатацию 20 современных многофункциональных объектов здравоохранения. Это означает приток около полутора триллионов тенге инвестиций в охрану здоровья.

По инициативе Елбасы в городах Нур-Султан и Алматы появятся два многопрофильных медицинских центра. Они станут флагманами нашей медицины, точками роста инноваций и развития прикладной медицинской науки.

Правительству предстоит кардинально пересмотреть подходы к организации первичной медицинской помощи. Она должна стать более мобильной и доступной широкому кругу населения, в том числе сельчанам.

Следует принять меры по возрождению транспортной медицины для отдаленных регионов. Чтобы создать эффективное сельское здравоохранение в течение трех лет понадобится обеспечить все сельские населенные пункты фельдшерско-акушерскими пунктами и врачебными амбулаториями.

Пандемия остро поставила вопрос о подготовке докторов редких специальностей: эпидемиологов, инфекционистов,

реаниматологов, пульмонологов, кардиологов. Поручаю Правительству составить долгосрочный (может быть на 10 лет) прогноз обеспечения кадрами медицинских учреждений.

Меры по дальнейшему развитию национального здравоохранения позволят полностью оснастить необходимым оборудованием все медицинские организации, на 50% обновить коечный фонд, заменить устаревшую инфраструктуру, довести ожидаемую продолжительность жизни до 75 лет.

VII. ЭКОЛОГИЯ И ЗАЩИТА БИОРАЗНООБРАЗИЯ

Охрана окружающей среды и экологическое развитие выходят на первый план казахстанской повестки дня. Этим вопросом занимается весь цивилизованный мир, и нам негоже оставаться в стороне от магистральной тенденции.

Разработан проект нового Экологического кодекса, призванный решить целый ряд системных проблем. Прошу Парламент рассмотреть и принять этот важный документ до конца года.

Правительству поручаю приступить к реализации практических мер по улучшению экологической ситуации. Следует утвердить долгосрочные планы сохранения и рационального использования биологического разнообразия.

В течение пяти лет будет осуществлена посадка более 2 миллиардов деревьев в лесном фонде и 15 миллионов – в населенных пунктах. Эта акция приведет к масштабному озеленению нашей страны.

Остро стоит вопрос наращивания зеленого пояса вокруг столицы.

Законодательно и нормативно нужно защитить национальные парки и другие природные богатства Казахстана, ужесточить уголовное и административное преследование граждан, совершающих правонарушения в этой сфере.

Необходимо уделить должное внимание экологическому воспитанию подрас-

тающего поколения в школах и вузах. Экологическую акцию «Birge – taza Qazaqstan», призванную укрепить экологические ценности в обществе, следует проводить на систематической основе.

Важная задача – активное развитие культуры экологического туризма внутри страны.

В среднесрочной перспективе рост экономики должен становиться все более «зеленым». Поэтому уже сейчас следует заложить основу для глубокой декарбонизации. Поручаю Правительству в сотрудничестве с научным сообществом и частным сектором разработать пакет предложений по «зеленому росту».

Правительству совместно с гражданским сектором предстоит также разработать законопроект «О защите животных». Отношение к животным является мерилем цивилизованности любого государства, а у нас с этим далеко не все в порядке.

VIII. СПРАВЕДЛИВОЕ ГОСУДАРСТВО НА ЗАЩИТЕ ИНТЕРЕСОВ ГРАЖДАН

Ни один аспект социально-экономического развития не может быть успешно реализован без верховенства закона и гарантирования безопасности наших граждан.

«Слышащее государство» – это, по сути, концепция строительства «Справедливого государства». Недостаточно просто слышать и видеть проблемы граждан, главное – правильно и объективно реагировать на них.

Впереди большая работа по разработке новых стандартов служения государства интересам граждан. Правоохранительная и судебная системы играют в этом ключевую роль. Реформы здесь абсолютно необходимы.

Реальность стремительно меняется. Чем больше силовые структуры будут полагаться на передовые методы работы, тем больше у них шансов вписаться в контекст международной практики.

Нынешняя ситуация в стране предъявляет новые требования к правоохрани-

тельными органам, которые должны идти навстречу запросам граждан.

Однако в работе правоохранительной системы в силу инерции прошлого по-прежнему преобладает обвинительный уклон. Нередки случаи, когда граждане необоснованно вовлекаются в орбиту уголовного преследования.

Оперативные сотрудники, выявляющие преступления, и следователи, принимающие процессуальные решения, работают в подчинении у одних и тех же начальников, для которых главной задачей является раскрытие преступления и направление дела в суд. Но права и свободы граждан не должны страдать в угоду показателям.

Что касается прокурорского надзора, то он носит запоздалый характер. Прокуроры знакомятся с обстоятельствами дел только перед направлением в суд.

Следует модернизировать уголовную сферу по примеру развитых стран ОЭСР. Нам нужна модель, обеспечивающая своевременную защиту прав граждан и отвечающая высоким международным стандартам. Считаю необходимым внедрить в Казахстане трехзвенную модель с четким разделением полномочий.

Полиция должна выявлять преступления, устанавливая причастных лиц, собирать и закреплять улики.

Прокурор обязан давать независимую оценку собранным доказательствам, пресекать нарушения прав граждан, не допускать вовлечения добросовестных граждан в уголовный процесс, поддерживать обвинение в суде.

Суд будет рассматривать жалобы на действия органов и выносить окончательный вердикт по делу.

Такой подход укрепит систему сдержек и противовесов, создаст на каждом этапе эффективные фильтры.

Еще раз подчеркиваю: законность и справедливость должны быть обеспечены по умолчанию. Нужно помнить, что от ошибок в уголовных делах зависят судьбы людей.

По уголовным делам уже с 2021 года сле-

дует законодательно возложить на прокурора обязанность согласования ключевых процессуальных решений, затрагивающих права и свободы человека.

Важно обеспечить стабильность уголовного и уголовно-процессуального законодательства. Его частые корректировки, изменения отрицательно влияют на правоприменение и не позволяют наработать единообразную следственную и судебную практику.

Решения, касающиеся применения законодательства, зачастую принимаются без надлежащего анализа и прогнозирования, исходя из удобства правоприменителей. Поэтому предстоит выработать новые понятия «административного» и «уголовного» правонарушений. Обществу и юридической общественности станет понятной логика установления наказания за правонарушения.

Во всем прогрессивном мире институт полиции развивается на основе сервисной модели. Мы тоже заявили о переходе на такую модель, но пока работа привела к фрагментарным результатам.

Назрела более целостная реформа местной полицейской службы по принципу «полиции шаговой доступности», где ключевая роль отводится участковому инспектору.

Следует законодательно повысить статус участкового инспектора, предоставить ему все возможности для продуктивной работы. Он должен быть узнаваемым, доступным, авторитетным для граждан, активно защищать их права.

Важно научить сотрудников правоохранительных органов вести открытый диалог с людьми. Это направление должно стать приоритетным в системе подготовки и подбора кадров.

Много говорится о развитии систем видеонаблюдения, но при этом помещения самих правоохранительных органов зачастую так и остаются «слепыми» зонами. Поэтому поручаю ввести сплошное видеонаблюдение в пенитенциарных учреждениях, служебных помещениях полиции.

Структуру Министерства внутренних дел требуется пересмотреть, освободив его от непрофильных функций, что повысит эффективность работы этого важного ведомства.

Учитывая, что мы вступили в эпоху природных и техногенных катастроф, полагаю необходимым воссоздать Министерство по чрезвычайным ситуациям.

Проблемы имеются и в работе по профилактике преступности. Нужно переориентировать надзор прокуратуры на эффективное решение проблем, с которыми обращаются граждане и бизнес.

У нас так повелось, что стоит появиться на горизонте солидному инвестору, силовые и контролирующие органы тут же сбегаются его проверять. Правительству и Парламенту предстоит законодательно оградить бизнес от чрезмерного вмешательства силовых структур.

Требуют пересмотра действующие пороги привлечения бизнеса к уголовной ответственности за налоговые правонарушения.

Любые следственные действия в отношении зарегистрированных предпринимателей могут осуществляться только с санкции суда или прокурора. Надо рассмотреть и такой вариант.

Важный критерий правового государства – беспристрастное и справедливое правосудие. Суд должен быть состязательным, а судья – свободным от стороны обвинения. Для этого необходимо обеспечить равенство адвоката и прокурора.

Укрепление доверия общества к судам должно стать приоритетной целью. Ее достижение возможно только совместными усилиями государства и самого судебского корпуса.

Судебная система не может быть замкнутой корпорацией. Высшему судебному совету и Верховному суду следует активизировать работу по привлечению к управлению правосудия новых профессиональных кадров.

Судебная система нуждается в специалистах в области налогообложения, недро-

пользования, интеллектуальной собственности, корпоративного права.

Отбор судей должен сопровождаться освещением в СМИ, чтобы общество знало за какие заслуги те или иные кандидаты были приняты на работу.

Нужно развивать и альтернативные способы разрешения споров, что позволит находить компромиссы без участия государства. Такие институты хорошо показали себя в развитых странах.

Почти десять лет назад мы приняли Закон «О медиации». Но до настоящего времени ни один государственный орган не занимается его развитием, внятная государственная политика отсутствует. Данное положение дел следует исправить.

При Администрации Президента создается представительная Комиссия по реформе правоохранительной и судебной системы.

Борьба с коррупцией становится более системной. Больше внимания стало уделяться причинам появления коррупции, проводится превентивная работа.

Теперь следует провести антикоррупционный анализ нормативных актов и рабочих процессов в госорганах и квазигоссекторе для выявления коррупциогенных факторов.

В то же время борьба против коррупции не должна стать причиной утраты чиновниками самостоятельности, инициативности, оперативности из-за боязни привлечения к ответственности.

Поддерживая институт общественного контроля как альтернативы государственному, мы должны создать соответствующую правовую базу. Поручаю разработать и принять Закон «Об общественном контроле», призванный обеспечить открытость и подотчетность обществу государственных органов и квазигосударственного сектора.

Нужно и дальше повышать роль общественных советов путем привлечения их к работе закупочных комиссий. Следует предусмотреть также создание общественных советов и в квазигосударственном

секторе. Соответствующий законопроект находится в Парламенте, его следует принять до конца года.

Вместе с тем в состав Общественных советов необходимо широко вовлекать представителей разных социальных групп. Например, нужно создать необходимые условия для участия в работе таких структур людей с ограниченными возможностями, которые всегда должны находиться в зоне особого внимания государства.

Крайне важно создать единый информационный ресурс, где сведения о финансово-хозяйственной деятельности квазигосударственных структур, использовании бюджетных средств и другие актуальные данные будут доступны для общества.

Открытость информации о решениях государственных органов будет содействовать конструктивному диалогу с гражданским обществом. Законопроект по вопросам доступа к информации желательно принять до конца текущей сессии.

Считаю также целесообразным внедрить новые инструменты противодействия коррупции. С 2021 года следует ввести новое антикоррупционное ограничение для госслужащих, депутатов, судей относительно владения ими счетами, хранения наличных денежных средств и ценностей в иностранных банках.

В случае выявления у госслужащих или руководителей квазигосударственных организаций двойного гражданства они подлежат увольнению с занимаемых должностей.

Необходимо внести изменения в Уголовный кодекс в части ужесточения наказания за коррупцию сотрудников правоохранительных органов, судей, взяточдателей и посредников во взяточничестве.

В отношении лиц, допустивших коррупционные преступления, условно-досрочное освобождение применяться не будет. Нужно жестко придерживаться правила, пожизненно запрещающего работать на госслужбе или в квазигоссекторе лицам, уличенным в коррупции. Мы должны сформировать на законодательном уровне

систему защиты лиц, сообщивших о фактах коррупции.

Критически важно принять новые меры по защите прав человека. Для меня эта проблема является приоритетной.

Как и весь мир, Казахстан тоже столкнулся с незащищенностью граждан от травли в интернете. В первую очередь от этого страдают дети. Они особенно остро воспринимают интернет-травлю, которая, к сожалению, приводит к печальным последствиям. Пришло время принять законодательные меры по защите граждан, особенно детей, от кибербуллинга.

Нужно усилить и другие меры по защите прав детей, в частности, присоединиться к Факультативному протоколу к Конвенции о правах ребенка, касающемуся процедуры сообщений.

Актуальным остается и вопрос совершенствования национального законодательства по борьбе с пытками. Этот документ, устанавливающий уголовную ответственность за пытки, нужно привести в соответствие с положениями Международной конвенции против пыток и других жестоких, бесчеловечных действий.

В нашей повестке дня находится и борьба с торговлей людьми. Здесь Казахстан в глазах международного сообщества выглядит неважно. Правоохранительным органам предстоит улучшить процедуру расследований таких преступлений. Они должны строго наказываться в судебном порядке. Данная важная задача требует скоординированных действий государственных органов.

Надеюсь на скорое принятие соответствующих законов в Парламенте.

IX. ЦИФРОВИЗАЦИЯ - БАЗОВЫЙ ЭЛЕМЕНТ ВСЕХ РЕФОРМ

Цифровизация – это не следование модной тенденции, а ключевой инструмент достижения национальной конкурентоспособности.

Прежде всего, предстоит устранить цифровое неравенство, обеспечить макси-

мальный доступ к интернету и качественной связи всех граждан. Сегодня это такая же базовая потребность, как дороги и электричество.

Дети из социально уязвимых семей должны быть обеспечены компьютерной техникой и качественным интернетом. До конца этого года каждое село с населением более 250 человек получит доступ в интернет.

Мы видим, с какими проблемами сталкиваются люди при назначении пенсий и пособий. Ворох бумаг, хождение по мукам. Необходимо полностью оцифровать эти процессы. «Бегать» должны «данные», а не люди.

Нужно стремиться к отказу от использования бумаги в межведомственном взаимодействии и при общении с гражданами. Поручаю до конца года отменить наиболее востребованные справки и бумажные подтверждения (30 из 47), обеспечить цифровое подтверждение информации.

Положительная практика уже имеется по адресной, имущественной и другим подобным справкам. Удостоверения личности, дипломы, права должны приниматься госорганами в электронном виде.

Для упрощения взаимодействия населения с электронными сервисами следует широко применять биометрию на уровне государственных услуг и в частном бизнесе.

Работа с «данными» должна выйти на новый уровень. Обеспечение единой системы баз данных, их дальнейшее развитие – одна из главных задач Правительства.

Пока эта работа не выстроена должным образом, в том числе из-за доминирования в IT-отрасли ряда государственных и аффилированных с ними компаний.

Министерства и акиматы тоже имеют информационно-аналитические или IT-структуры, которые защищают только узковедомственные интересы в ущерб общей стратегии.

Развитие рынка IT, инжиниринговых и других высокотехнологичных услуг – это не только создание добавленной стоимо-

сти и рабочих мест внутри страны, все больше возможностей появляется и для экспорта таких услуг за рубеж. Важно раскрыть данный потенциал.

Перспективным направлением видится взаимодействие IT-отрасли с национальным бизнесом.

Крупные государственные и частные компании тратят десятки миллиардов тенге на разработки и приложения иностранных игроков. Правительству следует наладить взаимовыгодное сотрудничество между промышленностью и IT-отраслью. Это позволит сформировать цифровые технологические платформы, которые могут стать движущей силой цифровой экосистемы каждой отрасли.

Мы приняли законы, позволяющие Казахстану стать одним из международных хабов по обработке и хранению «данных». Только за прошлый год в цифровой майнинг было привлечено более 80 миллиардов тенге инвестиций. Но останавливаться на этом нельзя, следует привлекать в страну мировых цифровых гигантов. Иначе это сделают другие государства.

В течение пяти лет нужно довести объем инвестиций в эту отрасль до 500 миллиардов тенге.

Х. ГРАЖДАНСКОЕ УЧАСТИЕ В УПРАВЛЕНИИ ГОСУДАРСТВОМ

Мы взяли курс на строительство «Слышащего государства». Как я уже сказал, суть данного подхода не просто в ситуативном реагировании госорганов на ежедневные проблемы населения. Это, прежде всего, постоянный диалог власти и общества.

Новый импульс развитию общественного диалога дал Национальный совет общественного доверия. Он оправдал свою миссию тем, что институционализировал общенациональный диалоговый процесс в нашей стране, результатом чего стал пакет политических реформ.

В частности, был принят новый по своей демократической сути Закон «О мирных

собраниях», внесены изменения в законы «О политических партиях», «О выборах», «О Парламенте и статусе его депутатов», а также приняты изменения в Уголовный кодекс в части декриминализации статьи 130 и гуманизации 174-й статьи. Признателен Парламенту за качественную и оперативную работу.

Это только начало наших реформ в политической сфере, ее модернизация будет продолжена. Предстоит реформировать практически все институты государственной власти. Основная цель преобразований – повышение эффективности функционирования всего государства.

Если мы реально хотим улучшить жизнь наших граждан, то следует вовлекать их самих в процесс реформ. Наши последующие политические реформы должны быть направлены на более широкое вовлечение людей в управление страной.

К примеру, опросы общественного мнения показывают усилившийся запрос на выборность сельских акимов. К этому важному шагу следует подойти взвешенно и последовательно. Нужно четко представлять, как эта система будет работать на деле. Однако откладывать решение данного вопроса в долгий ящик нельзя.

В следующем году заканчивается срок полномочий целого ряда руководителей сельских округов. Полагаю возможным проведение прямых выборов сельских акимов.

Помимо выборности местных властей предстоит определиться с разделением полномочий между уровнями государственного управления, а также с местным самоуправлением.

Крайне важный момент – разработка модели бюджетного финансирования регионов. Речь не только об отношениях «центр – регион», но и о распределении средств внутри региона.

Предстоит усилить контроль над процессом утверждения местных бюджетов, так как средства зачастую не направляются на реальные нужды жителей. Ежегодный ремонт одних и тех же улиц, бессмыс-

ленные траты на имиджевые мероприятия – все это вызывает справедливое возмущение граждан.

В отношении общественно значимых расходов на инфраструктурные и социальные инициативы бюджеты районов и населенных пунктов должны проходить через общественную экспертизу, в том числе с применением онлайн-опросов.

Необходимо усилить финансовые возможности местного самоуправления. Для этого предстоит расширить имущественные права и увеличить доходы бюджетов сельских округов. Это должно стать следующим этапом развития «бюджетов народного участия». До 1 декабря текущего года Правительство разработает нормативную базу и механизмы решения этой важной проблемы.

Следить за оптимальным расходованием местных ресурсов призваны представительные органы – маслихаты. Но их мнение зачастую игнорируется. Это уже политический анахронизм.

Полагаю возможным наделить маслихаты функцией сбора подписей и составления петиций по развитию региона или местным проблемам, которые не находят своего решения порой десятилетиями.

Следует также усилить ревизионные комиссии маслихатов. Поручаю Правительству и Счетному комитету подготовить пакет соответствующих поправок в законодательство.

Нужно внедрить обязательные онлайн-трансляции заседаний маслихатов. Дискуссии народных избранников, их общественно-политический облик не должны быть «тайной за семью печатями» для общества.

Предлагается поэтапно разграничить полномочия органов местного государственного управления и местного самоуправления.

Необходимо повысить статус органов местного самоуправления – сходов и собраний. Их мнение относительно актуальных проблем на местах должно учитываться районными маслихатами для принятия конкретных решений.

Отдельно следует остановиться на вопросе самоуправления в городах.

Запущена реформа по внедрению института объединений собственников имущества (ОСИ). Принят соответствующий закон, все многоквартирные комплексы поэтапно перейдут на эту форму управления.

Реформа призвана наладить учет мнений жильцов по управлению собственностью, подотчетности при расходовании средств на содержание и ремонт.

Правительство и акимы должны обеспечить реализацию этой важной реформы. Ведь ОСИ, по сути, базовый элемент института самоорганизации и самоуправления.

Пришло время разработать новую Концепцию развития местного самоуправления. Парламент на ее базе примет пакет соответствующих законов.

Надо признать, формализм и отсутствие оперативности все еще широко присутствуют в работе государственных органов. Граждане вынуждены требовать решения своих локальных проблем у центральной власти, обращаться с жалобами к Главе государства.

Поэтому пора делегировать больше полномочий и ответственности местным руководителям.

Благодаря социальным сетям проблемы, не находящие решения на местах, становятся известными всей стране.

Надо создать единый легитимный институт онлайн-петиций для инициирования гражданами реформ и предложений. Такой механизм должен быть полностью защищен от каких-либо манипуляций.

Правительству во взаимодействии с гражданским обществом предстоит разработать нормативно-правовую базу и решить все технические вопросы, касающиеся этого важного проекта.

Важнейшую миссию защиты интересов граждан страны будут по-прежнему выполнять политические партии.

Партия «Nur Otan» своими действиями подтверждает статус ведущей политической силы нашего общества. Потенциал партии

будет задействован в реализации всех запланированных реформ.

В то же время я, как Глава государства, обязан работать над развитием реальной многопартийности.

Мы не стоим на месте, поступательно совершенствуем нашу политическую систему, адаптируя ее к новой реальности. Политические реформы нужны нашему обществу, поэтому они в обязательном порядке найдут свое продолжение.

Следует помнить, что главные враги демократии – это невежество и популизм. Надеюсь, что наши граждане поддержат реформы и, получив новые политические возможности, не допустят скатывания общества в «хайпократию».

Успех всех указанных реформ и преобразований зависит от нашей сплоченности, патриотизма, гражданской ответственности.

XI. НОВОЕ КАЧЕСТВО НАЦИИ

Сегодня перед нами стоит задача – сформировать новую парадигму развития нашего народа и новое качество нации.

Сама жизнь диктует нам необходимость адаптации к требованиям времени как отдельного человека, так и общества в целом.

Только нация, не стоящая на месте и устремленная вперед в будущее, способна показать миру свои достижения.

Я хочу, чтобы наш народ обрел много новых и образцовых качеств.

Для качественно нового развития нашей нации должны измениться наши повседневные жизненные установки. А в обществе должны утвердиться новые принципы и новые ориентиры.

«Чтобы иметь знания, необходимо учиться. Чтобы быть богатым, нужно иметь дело. Чтобы стать сильным, нужна сплоченность. А для всего этого, нужно трудиться, не покладая рук», – эти слова великого просветителя Ахмета Байтурсынова актуальны и сегодня.

Во-первых, поколение двадцать первого века должно быть глубоко образованным.

Во-вторых, необходимо приучать молодежь к неустанным труду.

В-третьих, правильно, когда в основе любого дела лежит профессионализм.

В-четвертых, железная дисциплина и высокая ответственность должны стать характерными чертами всех нас.

В-пятых, нельзя сворачивать с пути справедливости. Справедливость – важное условие развития общества. Справедливость имеет особое значение в судьбе страны и народа.

В-шестых, нам необходимо культивировать такие качества, как честность, бережливость, основательность. Все мы хотим видеть казахстанцев именно в таком образе. Только так мы сможем построить конкурентоспособное государство и создать интеллектуальную нацию.

Задача национальной интеллигенции на новом этапе – укоренить новые принци-

пы национального характера, а также способствовать повышению качества нации.

Обновленное общество должно постепенно избавляться от чуждых привычек.

Расточительность и помпезность не делают чести ни обществу, ни человеку. Безответственность, безразличие, беспечность могут привести к трагедии всей страны. А пустословие и бахвальство тормозят развитие общества. Об этом открыто говорил и великий Абай, указывая, что клеветой и хвастовством люди норовят скрыть правду. Эта проблема актуальна и по сей день.

Мы должны прививать в общественном сознании идеалы и ценности труда.

В нашей стране должна быть укоренена прочная система «Ответственное государство – ответственное общество – ответственный человек».

УВАЖАЕМЫЕ СООТЕЧЕСТВЕННИКИ!

Перед страной стоят большие и сложные задачи. Для их успешного решения требуются неординарные подходы, новое мышление, всеобщая солидарность и взаимная поддержка.

Наш стратегический курс ясен. Мы хорошо знаем о наших проблемах и недостатках.

Сегодня я изложил перед всем обществом план действий государства в кризисной ситуации. Конечный успех реформ зависит от каждого из нас.

Меняться, работать над собой должны все. Вызовы времени заставляют нас постоянно развиваться, совершенствоваться, становиться сильнее. Каждый человек – сам кузнец своего счастья, а вместе мы создаем счастливое будущее нашей страны.

На долю каждого поколения выпадают различные испытания. Через нашу историю красной нитью проходит постоянное преодоление всех вызовов судьбы. Наша страна способна и готова решать самые сложные задачи.

Мы – поколение, воплотившее многолетние мечты и чаяния нашего народа о Независимости. Следующий год – год 30-летия Независимости. Эта юбилейная дата – важная веха для суверенного Казахстана. Это начало нового исторического периода.

На нас лежит огромная ответственность за будущее государства.

В единстве и согласии мы преодолеем все вызовы и достигнем всех поставленных целей.

Твердо убежден, что нам это по плечу.

Пусть в нашей стране всегда царит мир!

НА ЗАЩИТЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ

*Карим МАСИМОВ,
Председатель КНБ РК,
генерал-лейтенант*

Система национальной безопасности призвана обеспечить гарантии неуязвимости суверенитета страны, территориальной целостности и защиты населения. За годы укрепления государственности благодаря взвешенной внутренней и внешней политике Первого Президента Республики Казахстан – Елбасы Нурсултана Назарбаева удалось сохранить наше общество от потрясений, а страну от развала, преодолеть все риски и трудности современного мира. Он двигался быстро и ломал стереотипы; он не боялся оспаривать статус-кво.

В 2020 году Казахстан столкнулся с новыми вызовами и угрозами, которые представляют опасность для человечества в целом. Наступающая эра представляет собой проблему другого рода и масштабы, с которыми мы еще не сталкивались. Это угрозы в киберпространстве, биологической безопасности, пандемия COVID-19, изменение форм и методов трансграничных преступных сообществ, межэтнические конфликты, международный терроризм и т. д. Комитет национальной безопасности как главное звено в общей системе безопас-

ности первым из государственных органов ощутил негативное влияние современных трендов и рисков.

С учетом новых веяний времени Президент К.К. Токаев поддержал качественную модернизацию системы органов КНБ, поскольку от главной спецслужбы требуются большая бдительность, динамичность, мобильность, аналитичность и принятие нестандартных решений.

Возвращена в состав КНБ Служба внешней разведки, что позволило сосредоточить и оперативно маневрировать ресурсами на внешнем и внутреннем контурах.

Государственная граница наравне с такими суверенными атрибутами государства, как независимость и территориальная целостность, является фундаментальной ценностью, за которую боролись наши славные предки и которую мы обязаны сохранить и передать будущему поколению.

Завершена полноценная реформа Пограничной службы КНБ, направленная на совершенствование охраны государственной границы с использованием новейших

технических средств. За счет упразднения лишних звеньев созданы территориальные департаменты. Оптимизирована громоздкая структура Службы. Значительно усилены оперативная и разведывательная составляющие в охране госграницы. Модернизация погранведомства направлена на расширение возможностей своевременно реагировать на угрозы пограничной безопасности, предупреждать и пресекать посягательства на суверенитет, целостность и неприкосновенность территории Республики Казахстан.

С принятием функции уполномоченного органа по защите государственных секретов пересмотрена устаревшая система административных мер и подходов к засекречиванию сведений, затрагивающих национальные интересы. Актуализирован перечень реальных секретов, исходя из современных угроз.

Наша главная задача – защита независимости страны и противодействие внешним и внутренним угрозам. КНБ стоит на страже благополучия граждан и страны. И здесь за последние годы достигнут ряд положительных результатов. Правда, не обо всем можно говорить открыто.

Одной из приоритетных задач обеспечения национальной безопасности страны является противодействие терроризму и экстремизму. Террористическая активность, имевшая место в последние годы в различных регионах мира и сопряженная с невосполнимыми человеческими жертвами, вынуждает по-новому взглянуть на эту проблему человечества и обязывает казахстанское общество сплотиться перед лицом террористической угрозы.

Радикальные религиозные взгляды являются фактором для возникновения социальных конфликтов, при которых сталкиваются мировоззренческие взгляды и конфессиональные ценности. Зачастую такие противоречия, при участии деструктивных элементов и использовании средств распространения ложной информации, могут перерасти из бытовых споров между разными этическими груп-

пами в политические или гражданские конфликты. Комитетом национальной безопасности проводится непрерывная работа по снижению террористической и экстремистской угроз.

Своевременно предотвращаются насильственные проявления под прикрытием религии. В прошлом году проведена масштабная операция, в ходе которой пресечены готовившиеся теракты как в нашей стране, так и в сопредельных государствах. Это сотни спасенных жизней и спокойствие нашего общества. Во всех случаях прямое руководство действиями радикалов либо их идеологическую подпитку по Интернету осуществляли зарубежные террористы. При этом молодежь как социальная группа очень восприимчива к религиозной идеологии и является наиболее уязвимой частью казахстанского общества.

В этой связи КНБ и другими государственными органами реализуются меры реагирования на размещение в социальных сетях материалов, содержащих пропаганду терроризма и экстремизма. Ежегодно нами выявляются десятки тысяч материалов и информационных ресурсов, которые благодаря налаженному взаимодействию с владельцами интернет-сервисов блокируются.

Приняты меры по локализации террористической угрозы с территории Сирии и Ирака. В рамках операции «Жусан» 595 казахстанцев возвращены на родину из Сирии, из которых 406 – дети. С лицами, не причастными к террористической деятельности, проводится работа по их дерадикализации, реабилитации и адаптации. В отношении казахстанских боевиков приняты меры по их изоляции и осуждению за участие в террористической деятельности. Необходимо отметить, что гуманитарная операция Казахстана о возвращении на родину граждан, оставшихся в Сирии, получила положительные оценки ООН.

Ни одна спецслужба в мире не способна эффективно пресекать изощренные террористические акты без привлечения служб специального назначения. В КНБ

к таким мобильным подразделениям быстрого реагирования относится Служба «А», личный состав которой сформирован из наиболее подготовленных офицеров. На вооружении Службы состоят современные боевые роботы, технические средства разведки, автоматизированные системы управления, отдельные из них мы смело можем отнести к уникальным разработкам специалистов ведомства.

Казахстан, в силу своего географического положения, наличия значительных природных ресурсов и огромной территории, остается в центре внимания мировых держав. Данное обстоятельство предопределяет направленность и содержание устремлений иностранных спецслужб к Казахстану.

Их деятельность в основном направлена на добывание секретных сведений политического, экономического и оборонного характера, а также создание платформ агентов влияния, через которые они могли бы проводить политические решения в пользу своих государств, что обуславливает потребность в постоянном совершенствовании контрразведывательного режима.

В данном направлении работы немаловажную роль играет профессионализм наших сотрудников, патриотизм граждан, формирование правового сознания служащих, имеющих доступ к секретным сведениям.

В то же время фиксируются попытки по расшатыванию внутриполитической ситуации с использованием социальных сетей, различного рода псевдообщественных движений. Наши противники пытаются оценить запас прочности действующей власти, ищут болевые точки в социально-экономической, межнациональной и религиозной сферах. Но глубокая конспирация и современные информационные разработки не помогают остаться им незамеченными.

Еще не наступило время открыто рассказать о предотвращении ряда разведывательных акций, направленных на подрыв политической стабильности, экономиче-

ского благосостояния и оборонного потенциала страны. О попытках инициативного шпионажа, а также планах отдельных зарубежных спецслужб и связанных с ними организаций по проникновению в государственные органы с целью получения доступа к секретной информации.

Активная работа контрразведкой ведется на канале незаконной миграции, который служит одним из потенциальных путей прибытия в Казахстан членов террористических, экстремистских и иных преступных организаций.

Цифровое пространство становится новым полем противостояния, где ведется борьба за цифровой суверенитет и возможность одних стран оказывать влияние на другие. Сегодня информационные технологии, основанные на искусственном интеллекте, активно меняют традиционный уклад жизни, кардинально трансформируют социальные коммуникации, все больше переводя общение в виртуальную плоскость.

Цифровизация экономических и околоотраслевых сфер деятельности посредством формирования информационно-коммуникационных инфраструктур (платформ) выводит все общественные отношения (бизнес – государство – потребитель) в цифровое пространство, генерируя огромные данные персонально о каждом человеке, общественной жизни, активах, экономических возможностях и угрозах.

Рынок мобильных приложений открывает компаниям практически безграничные возможности по сбору самой ценной информации. Владельцам платформ известны геоданные, реальный доход, сфера интересов, социальные связи и многое другое. Эти данные могут использоваться как в целях построения умной экономики, так и для подрывной и разведывательной деятельности со стороны других государств.

Безусловно, цифровые средства коммуникации намного облегчают нашу жизнь, но в то же время кибермошенники активно используют современные интернет-технологии в корыстных целях. В мире

функционирует множество хакерских организаций, способных дестабилизировать деятельность не только отдельно взятой промышленности, но и всей системы государственного управления.

В сети Интернет относительно недавно возникло новое информационное явление – DeepFake, поддельный контент с наложением голоса или видео (изображения) лиц известных людей на видеоматериалы различного содержания. Технологии DeepFake основаны на искусственном интеллекте. С недавних пор инструменты DeepFake стали доступны обывателю. Если несколько лет назад это выглядело забавно, то сейчас такие технологии представляют серьезную угрозу и могут выступать в качестве инструмента информационной манипуляции и дезинформации.

В целях обеспечения эффективной защиты отечественных информационных ресурсов и цифровой независимости страны реализуется проект по созданию уникальной системы «Киберщит Казахстана». Он призван защитить электронные информационные ресурсы страны, информационные системы и информационно-коммуникационные структуры от внутренних и внешних угроз.

В современных кризисных условиях обеспечение экономической безопасности страны приобретает первостепенное значение и является основой для выработки стратегических векторов развития Республики Казахстан. На фоне таких трендов, как деглобализация, торговые войны, государственный национализм, четвертая промышленная революция, остро стоит вопрос обеспечения экономического суверенитета страны как условия для стабильности и возможности достижения социально-экономического прогресса.

Нарушение традиционных принципов экономических взаимоотношений требует от нас незамедлительной реиндустриализации ключевых отраслей промышленности, введения новых бизнес-моделей, создания условий для развития бизнеса, внедрения современных цифровых технологий, основанных на искусственном интеллекте. Только создав прочный экономический фундамент, мы сможем придать импульс развитию Казахстана. Но эффективная экономическая трансформация возможна только в условиях надежного обеспечения экономической безопасности и недопущения подрыва экономического потенциала страны.

И КНБ в этом направлении проводит- ся большая работа. В прошлом году ней- трализована группа, занимавшаяся неза- конной переправкой нефти в Европу. В доход государства обращено имущество на 2 млрд тенге, предотвращено нанесе- ние ущерба международному экономи- ческому имиджу Казахстана. Пресечена противоправная деятельность трансна- циональной организованной группы, зани- мавшейся контрабандным вывозом золо- тосодержащей руды в Китай.

После проведенного тщательного рас- следования выявлены многочисленные изъяны в законодательных и норматив- но-правовых актах, которые способствова- ли выстраиванию различного рода неза- конных схем. Ликвидация таких пробелов позволила вернуть в законный оборот по- рядка 2 млн тонн нефти.

Здоровая конкуренция является одним из главных столпов, на которых строится рыночная экономика. Если одни получа- ют незаконные преимущества, то страда- ют законопослушные бизнесмены, а это несет в себе угрозу всей экономике. Осо- бенно это касается обналичивания денег и незаконного вывода капитала, что несет в себе риски для всей финансовой системы.

Сотрудникам комитета удалось распу- тать изодранные схемы сращивания биз- неса с криминалом, «расшифровать» схе- мы выводов капитала. Был ликвидирован ряд ОПГ, которые занимались обналичи- ванием денег, строили схемы для уклоне- ния от уплаты налогов и способствовали совершению коррупционных преступле- ний. Следствием доказано, что ущерб, ко- торый они нанесли государству, оценива- ется в свыше 300 млрд тенге.

Транснациональные преступные со- общества представляют реальную угрозу национальной безопасности любого госу- дарства. Стремясь получить дополнитель- ные доходы, преступные формирования активно распространяют свое влияние за рамки национальных границ. Создавая прямую угрозу национальной безопас- ности, они снижают приток инвестиций

в страну. Не надо забывать и о том, что, пропагандируя «воровской» образ жизни и понятия, ОПГ втягивают в свои ряды мо- лодежь.

В рамках противодействия транснацио- нальным преступным сообществам в 2019 году КНБ пресечено 2 международных и 12 внутренних каналов контрабанды ору- жия. Ликвидировано 4 объекта кустарного производства огнестрельного оружия. В 2020 году в результате проведенных спецопераций задержано более 35 участников преступных группировок, из незаконного оборота изъято 32 единицы оружия, более 1 500 боеприпасов.

Бескомпромиссная борьба с растущим незаконным оборотом наркотических средств – важнейшая задача государства. Наркотический вал, с которым сталки- ваются казахстанцы, угрожает не только интересам отдельного гражданина, но и нравственным, культурным устоям наше- го общества. Наркотики – это зло, кото- рое уничтожает целые поколения и зача- стую является скрытым оружием против государств. По линии противодействия транснациональным наркоструктурам в прошлом году ликвидированы 27 меж- дународных и 29 региональных каналов транспортировки наркотиков. Уничтоже- ны 6 подпольных нарколабораторий по изготовлению синтетических наркотиче- ских средств.

Актуализировалась проблема распро- странения синтетических наркотиков, поступление которых фиксируется че- рез различные почтовые службы и логи- стические компании. Масштабность ука- занной угрозы подтверждается изъятием органами Комитета национальной безо- пасности только в первом полугодии более 80 кг синтетических наркотиков, что в 20 раз превышает аналогичный показатель прошлого года.

Одним из ярких примеров работы КНБ РК является результат реализованной опе- рации по ликвидации деятельности орга- низатора интернет-сайтов, реализующе- го наркотические средства во все страны

мира из г. Шымкента. В ходе проведенного обыска в подпольной лаборатории изъяты различные синтетические наркотики (порошкообразные и жидкие химические вещества), свыше 200 кг прекурсоров, лабораторное оборудование, компьютеры, документальные материалы, почтовые конверты, подтверждающие преступную деятельность задержанного.

Выявлен сайт, занимающийся реализацией наркотических средств и психотропных веществ в крупных городах Казахстана. Потребители заказывали наркотовар через сайт, далее производили оплату на «Киви-кошельки» и получали от администратора адреса тайников, куда в свою очередь закладывались наркотики так называемыми «кладмэнами». Оперативники вышли на преступную группу, распространявшую наркотические и психотропные вещества в городах Нур-Султане, Алматы и Актобе путем тайниковых закладок.

Перестраиваясь на марше, Пограничная служба надежно охраняет границу. В рамках противодействия деятельности браконьеров предотвращен экологический ущерб государству на сумму более 1 млрд тенге. В период чрезвычайного положения, введенного из-за пандемии коронавируса, ПС неоднократно пресекались попытки незаконного экспорта медицинских средств индивидуальной защиты и экспресс-тестов за пределы страны.

Сегодня невозможно в одиночку противостоять вызовам и угрозам, ведется активный обмен информацией. Эффективное двустороннее сотрудничество с нашими партнерами и взаимодействие в многостороннем формате в рамках СОРБ, СРОБ СНГ, ТЮРКОН, ШОС позволяют получать актуальную информацию и «сверять часы», проводить совместные операции, подготовку кадров и обмен опытом. Успешно функционирующий институт официальных представителей за рубежом и аккредитованные представители иностранных спецслужб в Казахстане – быстрый и закрытый канал получения и доведения информации в интересах защиты

национальных интересов и безопасности наших граждан.

Учитывая современные угрозы, КНБ требуются сотрудники «нового формата» со знанием языков и IT-технологий. Поэтому одним из наших приоритетов является обязательное и непрерывное профессиональное развитие кадров, постоянное совершенствование возможностей системы ведомственного образования на основе современных методик и технологий. Интеграция образовательного процесса с наукой и практикой обеспечивает эффективное использование потенциала наших вузов и прикладную направленность обучения. Сейчас мы в высшей степени заинтересованы в том, чтобы патристически ориентированная молодежь пополнила ряды слушателей наших ведомственных вузов и впоследствии посвятила свою жизнь делу обеспечения безопасности нашей Родины.

Мы заинтересованы в талантливых людях, имеющих представление об основных ценностях и принципах профессионализма, готовы сделать долгосрочные стратегические инвестиции в своих сотрудников, чтобы обеспечить их маневренность и мобильность в течение всей карьеры. Нам нужны специалисты со знанием иностранных языков, науки, технологий, инженерного дела и математики.

Доверие общества и руководства страны возлагает на органы безопасности повышенную ответственность. Нынешнее поколение сотрудников грамотно использует весь накопленный предшественниками положительный опыт оперативной работы, развивает его и привносит собственные новации.

Вкратце подытоживая, нам удалось принять конкретные решения в сфере реформирования КНБ. Правильность президентского решения о возвращении Службы внешней разведки в КНБ подтверждается реалиями времени. Процесс модернизации Пограничной службы позволил интегрировать также усилия разведывательных и контрразведывательных

подразделений территориальных органов национальной безопасности и погранведомства в единый механизм.

Оберегая жизненно важные интересы страны, Комитет национальной безопасности стал неотъемлемой частью общегосударственной системы безопасности и вносит значительный вклад в дело устойчивого развития суверенного Казахстана. Между тем комплекс неблагоприятных макроэкономических факторов во всем мире, вероятнее всего, приведет к затяжному периоду восстановления предприятий разных отраслей экономики страны. Падение мировых цен на нефть, ключевые металлы, отмена авиаперелетов и прекращение работы субъектов малого и среднего бизнеса на период локдауна способны привести к значительному снижению ВВП Казахстана.

Пандемия изменила не только привычный порядок жизни сотен миллионов граждан по всей планете, но и привела к трансформации мирового порядка. Почти все государства закрыли свои границы, рынки обвалились, торговля свелась к минимуму, целые отрасли остановились. COVID-19 стал сигналом к переходу на новый экономико-технологический уклад. Для этого мы должны мобилизовать человеческие и финансовые ресурсы, чтобы проинвестировать в следующий цикл последовательного экономического развития. Страны, которые смогут это сделать, будут первыми в этом цикле и диктовать свои условия. Страны, которые не смогут, останутся в гораздо худшей позиции.

Поэтому перед главной спецслужбой страны, впрочем, как и нашими коллегами в мире, стоит задача – дать профессио-

нальную оценку событий и упреждающие прогнозы, увидеть, расшифровать, «разгадать» реальную картину мира, поскольку очень много направленной информации и фейков.

Не менее важна и другая задача – предсказать ход событий, чтобы принять правильные решения. Избежать провалов и экономических издержек. Здесь есть еще много того, над чем мы должны работать. А затем приступить к фигурам пилотажа высшего уровня – формированию будущего.

Глава государства неоднократно отмечал, что солидарность, стойкость, сочувствие – это традиционные ценности нашего народа, которые помогали нам преодолевать самые сложные испытания в отечественной истории.

Со своей стороны Комитет национальной безопасности полностью готов выполнять возложенные на него задачи по обеспечению национальной безопасности во всех сферах жизнедеятельности общества и государства. За прошедшие годы становления и развития вместе с народом личный состав КНБ внес достойный вклад в строительство государственности нашей страны, надежно защищал безопасность независимого государства. Сотрудники комитета и их семьи на передовой переносят все тяготы пандемии и достойно несут службу.

В день 28-летия Комитета национальной безопасности поздравляю весь личный состав и ветеранов органов национальной безопасности с профессиональным праздником, желаю крепкого здоровья, семейного благополучия и новых успехов!

МЕМЛЕКЕТ БАСШЫСЫ ҚАСЫМ-ЖОМАРТ ТОҚАЕВТЫҢ

«АБАЙ ЖӘНЕ XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН» АТТЫ МАҚАЛАСЫ

Биыл Абай Құнанбайұлының туғанына 175 жыл толады. Халқымыздың ұлы перзентінің мерейтойын лайықты атап өту үшін арнайы құрылған комиссия дайындық жұмыстарын бастап кетті. Мемлекет көлемінде және халықаралық деңгейде ауқымды іс-шаралар ұйымдастыру жоспарланып отыр. Бірақ мұның бәрі той тойлау үшін емес, ой-өрісімізді кеңейтіп, рухани тұрғыдан дамуымыз үшін өткізілмек.

Абай Құнанбайұлы ғұлама, ойшыл, ақын, ағартушы, ұлттың жаңа әдебиетінің негізін қалаушы, аудармашы, композитор ретінде ел тарихында өшпес із қалдырғаны сөзсіз. Оның өлеңдері мен қара сөздерінде ұлт болмысы, бітімі, тұрмысы, тіршілігі, дүниетанымы, мінезі, жаны, діні, ділі, тілі, рухы көрініс тауып, кейін Абай әлемі деген бірегей құбылыс ретінде бағаланды.

Өткен жылы Абайдың шығармаларынан үзінді оқу эстафетасы өтті. Ләйлім атты оқушы қыз ұсынған бұл елдік шараға мен де қатысып, қолдау көрсеттім. Мектеп оқушыларынан ел азаматтарына, тіпті, әлемдік деңгейдегі танымал тұлғаларға дейін зор қызығушылық танытып, лезде іліп әкеткен бұл бастама бірнеше айға ұласты.

Соның арқасында бүкіл Қазақстан Абай мұрасын тағы бір зерделеп шықты. Бұл – Абайға деген құрмет әрі ұрпақты тәрбиелеудің тиімді тәсілі. Абай жырларын оқу челленджі биыл, ақын мерейтойы тұсында жаңаша жанданады деп сенемін.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында қоғамдық сананы қайта түлетудің маңыздылығы туралы айтты. Ұлттық сананы сақтау және оны заман талабына бейімдеу мемлекеттік маңызы бар мәселеге айналды. Өйткені сананы жаңғырту арқылы XXI ғасырда еліміздің тың серпінмен дамуына жол ашамыз.

Осы орайда Абай мұрасының тигізер пайдасы зор деп есептеймін. Ұлы ақынның шығармалары бүгін де өзектілігін жоғалтқан жоқ. Абайдың ой-тұжырымдары баршамызға қашанда рухани азық бола алады.

Сондықтан ұлттымызды жаңғырту ісінде оның еңбектерін басшылыққа алып, ұтымды пайдалану жайын тағы бір мәрте ой елегінен өткізген жөн.

Мен бұл мақалада Абай сөзінің бүгінгі заманымыз үшін көкейкестілігі, ақын шығармаларынан халқымыз қандай тағылым алуға тиіс екендігі жөнінде жұртшылықпен ой бөліскім келеді.

Абай. сүретті салған А. Кастеев

Ұлттық болмыстың үлгісі

Жаңғыру – өткеннен қол үзіп, тек жаңа құндылықтарға жол ашу деген сөз емес.

Шын мәнінде, бұл – ұлттық мұраларымызды бүгінгі оң үрдістермен үйлестіре дамытуды көздейтін құбылыс.

Бұл ретте, біз Абайды айналып өте алмаймыз. Себебі, ұлы ойшыл осыдан бір ғасырдан астам уақыт бұрын ұлтты жаңғыруға, жаңаруға, жаңа өмірге бейім болуға шақырған.

Елбасымыздың: «Заманалар ауысып, дүние дидаы өзгерсе де, халқымыздың Абайға көңілі айнымайды, қайта

уақыт өткен сайын оның ұлылығының тың қырларын ашып, жаңа сырларына қаныға түседі.

Абай өзінің туған халқымен мәңгі-бақи бірге жасайды, ғасырлар бойы қазақ елін, қазағын биіктерге, асқар асуларға шақыра береді», – деген өнегелі сөзі ақын мұрасының мәңгілік өсиет ретінде бағаланатынын айқын аңғартады.

Абайдың шығармаларына зер салсақ, оның үнемі елдің алға жылжуына, өсіп-өркендеуіне шын ниетімен тілеулес болғанын, осы

идеяны
барынша
дәріптегенін
байқаймыз.

Ал, ілгерілеудің негізі білім мен ғылымда екенін анық білеміз. Абай қазақтың дамылсыз оқып-үйренгенін бар жан-тәнімен қалады. «Ғылым таппай мақтанба» деп, білімді игермейінше, биіктердің бағына қоймайтынын айтты. Ол «Біз ғылымды сатып мал іздемек емеспіз», – деп тұжырымдап, керісінше, ел дәулетті болуы үшін ғылымды игеру керектігіне назар аударды. Ұлы Абайдың «Пайда ойлама, ар ойла, Талап қыл артық білуге» деген өнегелі өсиетін де осы тұрғыдан ұғынуымыз қажет.

Бұл тұжырымдар қазір де аса өзекті. Тіпті бұрынғыдан да зор маңызға ие болып отыр. Себебі, ХХІ ғасырдағы ғылымның мақсаты биікке ұмтылу, алысқа құлаш сермеу екенін көріп отырмыз.

Ал, біздің міндетіміз – осы ілгері көшке ілесіп қана қоймай, алдыңғы қатардан орын алу.

Ол үшін, ең алдымен, білім беру саласын заманға сай дамытуымыз керек. Сол мақсатта ауқымды жұмыстар атқа-

рылғанымен, отандық білім беру ісінде әлі де олқы тұстар бар. Оны жетілдіру жолдарын сайлау алдындағы бағдарламада және өткен жылғы тамыз конференциясында нақты атап көрсеттім.

«Педагог мәртебесі туралы» заңның қабылдануы – осы бағыттағы игі бастамалардың бірі. Бұл – сапалы білім беру ісін жетілдіруге арналған қадам. Жалпы, кез-келген қоғамда ұстаздың орны бөлек. Мұғалімдер білімді әрі саналы ұрпақ тәрбиелеу ісінде аса маңызды рөл атқарады. Ұстазға құрмет көрсетіп, қадірлеу

– бәріміздің міндетіміз. Сондықтан мемлекет мұғалім мамандығының

мәртебесін көтеріп, алаңсыз жұмыс істеуіне жағдай жасауы керек.

Абай айрықша дәріптеген игілікті істің бірі – тіл үйрену. Ақын жиырма бесінші қара сөзінде өзге тілдің адамға не беретініне тоқталып: «Әрбіреудің тілін, өнерін білген кісі оныменен бірдейлік дағуасына кіреді, аса арсыздана жалынбайды», – дейді.

Демек, өзімізден озық тұрған жұртпен деңгейлес болу үшін де оның тілін меңгерудің маңызы зор.

Ал қазіргідей жаңа тарихи жағдайда бәріміз ана тіліміздің дамуы мен дәріптелуіне назар аударып, оның мәртебесін арттыруымыз керек. Сонымен қатар, ағылшын тілін үйренуге де басымдық беру қажет. Жастарымыз неғұрлым көп тілді меңгерсе, соғұрлым мүмкіндігі кеңейеді. Бірақ олардың ана тілін білуіне баса мән берген жөн. Өскелең ұрпақ, Абай айтқандай, ғылымды толық игерсе, өз тілін құрметтесе әрі шын мәнінде полиглот болса, ұлтымызға тек игілік әкелері сөзсіз.

Абай өзінің туған халқымен
мәңгі-бақи бірге жасайды

Қазір әлем күн сайын емес, сағат сайын өзгеруде. Барлық салада жаңа міндеттер мен тың талаптар қойылуда. Ғылымдағы жаңалықтар адамды алға жетелейді. Ақыл-оймен ғана озатын кезең келді. Заман көшіне ілесіп, ілгері жылжу үшін біз сананың ашықтығын қамтамасыз етуіміз керек. Бұл қадам өркениеттің озық тұстарын ұлттық мүддемен үйлестіре білуді талап етеді. Мұндай кезде өзіміздің таптаурын, жадағай әдеттерімізден бас тартуымыз қажет.

Абайдың кейбір қарекеттерге көңілі толмай, «Терең ой, терең ғылым іздемейді, Өтірік пен өсекті жүндей сабап» деп үнемі сыни көзбен қарауының себебі осында.

Ақын ел-жұртын түрлі өнерді игеруге үгіттеді. Соның бәрі уақыттың талабы екенін ол анық аңғарып, ұлттың ертерек үн қатты. Тіпті қазір айтып жүрген интеллектуалды ұлт қалыптастыру идеясы Абайдан бастау алды дегуе болады. Ұлы ойшыл әр сөзімен ұлттың өресін өсіруді көздеді.

Сондықтан Абайды терең тануға баса мән бергеніміз жөн. Абайды тану – адамның өзін-өзі тануы. Адамның өзін-өзі тануы және үнемі дамып отыруы, ғылымға, білімге басымдық беруі – кемелдіктің көрінісі. Интеллектуалды ұлт дегеніміз де – осы. Осыған орай, Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет.

Абай қазақтың әр баласын ұлтжанды азамат етіп тәрбиелеуге шақырды. Оның мұрасы – парасатты патриотизмнің мектебі, елдікті қадірлеудің негізі. Сондықтан, азаматтарымыздың көзі ашық болсын десек, Абайды оқудан, ақын өлеңін жаттаудан жалықпаған жөн.

Біз елді, ұлтты Абайша сүюді үйренуіміз керек. Ұлы ақын ұлтының

кемшілігін қатты сынаса да, тек бір ғана ойды – қазағын, халқын төрге жетелеуді мақсат тұтты.

Абайдың мол мұрасы қазақ ұлтының жаңа сапасын қалыптастыруға қызмет етеді. Оның шығармаларындағы ой-тұжырымдар әрбір жастың бойында халқына, елі мен жеріне деген патриоттық сезімді орнықтырады. Сондықтан хакім Абай еңбектерінің нәрін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру және өмірлік азығына айналдыру – ұлтты жаңғыртуға жол ашатын маңызды қадамның бірі.

Мемлекет ісінің мүдделесі

Біз егемен ел ретінде өсіп-өркендеуіміз үшін мемлекеттілігімізді нығайтуымыз керек.

Заң үстемдігін және қоғамдық тәртіпті сақтау баршаға ортақ міндет екенін ұғынған жөн. Халықтың билікке деген құрметі болмаса – елдігімізге сын. Сондықтан азаматтарға, әсіресе, жастарға мемлекетті сыйлаудың мән-маңызын түсіндіру қажет. Осы ретте тағы да Абайдың мұрасына зейін қойған абзал.

Ұлы ақын өзінің шығармаларында елдік мұратты асқақтатып, ұлт бірлігін биіктетті.

Ол әділетті қоғам құру идеясын көтерген. Демек, Абайдың көзқарастары ХХІ ғасырдағы Қазақстан қоғамы және оның береке-бірлігі үшін аса құнды. Хакім Абайдың ұстанымдары өркениетті мемлекет қағидаларымен үндеседі. Заң үстемдігі, биліктің ашықтығы мен халық алдында есеп беруі жоғары деңгейде болып, мемлекет ісіне азаматтық қоғам өкілдері белсене араласқан жағдайда ғана әділеттілік берік орнығады.

Менің «Халық үніне құлақ асатын

мемлекет» атты тұжырымдамама дәл осы әділетті қоғам идеясын дамыту мақсатымен ұсынылды. Билік пен қоғам арасындағы сындарлы диалог мемлекетке деген сенімді нығайта түседі. Үкімет мүшелері, соның ішінде министрлер мен әкімдер мемлекеттік және қоғамдық маңызы бар мәселелерге қатысты шешім қабылдаған кезде азаматтардың ұсыныстары мен тілектерін ескеруі керек. Мұны Абай меңзеген әділетті қоғам қалыптастырудың бірден-бір шарты деп білемін.

Ұлы ақын «Келелі кеңес жоғалды, Ел сыбырды қолға алды» дегенді бекер айтқан жоқ. Елге билік жүргізетіндерге жұрттың көңілі толмайтынын да аңғартады.

«Сыбырдан басқа сыры жоқ, Шаруаға қыры жоқ» замандастарымыз көбеймес үшін билік халыққа әрдайым құлақ түріп отырғаны жөн. Мемлекет пен қоғам өкілдері түйткілді мәселелерді бірге талқылап, шешімін табу мақсатында Ұлттық қоғамдық сенім кеңесін құрдық. Кеңес формальды сипат алып кетпеуі үшін оның мүшелерімен арнайы кездесіп, жұмысын жіті қадағалап отырмын.

Абай шығармаларында меритократия мәселесіне де айрықша мән берілген. Ол адамды мәртебесіне қарай емес, талабы мен еңбегіне қарап бағалаған. Ұлы ақын қазақ жастарына жөн-жоба көрсетіп, бағыт-бағдар берген.

Қазір Қазақстанда саяси жаңғыру үдерісі жүріп жатыр. Елбасының қолдауымен билікке басшылардың жаңа буыны келе бастады. Соған қарамастан, елімізде түбегейлі саяси өзгеріс керек деген ойлар да жиі айтылып жатады. Бірақ бұл мәселе бойынша ұлттық мәмілеге келудің, мемлекет мүмкіндіктерін шынайы бағалаудың және жүктелген міндетке жауапкершілікпен

қараудың маңызы зор.

Өзгеріс деп байбалам салатындар еліміздің болашағын байыптамайды, жай ғана популистік идеяларға табан тірейді.

Популизм теріс тенденция ретінде дүниежүзілік сипат алды. Әлемнің түкпір-түкпірінде нақты стратегиясы жоқ, тек жалаң ұрандар арқылы билікке жеткісі келетін топтардың дауысы жиі естілуде. Осындай даңғазаға құмар адамдар туралы Абай: «Қу тілменен құтыртып, Кетер бір күн отыртып», – дейді. Расында, бұл – кез-келген елдің дамуын кенже қалдыратын, ұлттың бірегейлігін әлсірететін қауіпті үрдіс.

Бізге, Абай айтқандай, артық мақтанға салыну, өзгені қор, өзімізді зор санау, дау қуу әсте жараспайды. Әр қадамымызды анық басып, әлемде және елімізде болып жатқан оқиғаларды байыппен сараптай білуіміз қажет. Тұрақтылық пен дамуымыздың кепілі болған татулық пен бірлікті бәрінен жоғары қойған абзал. Мемлекет мүддесін көздесек, әуелі сабақтастық сақталып, төгілген тер мен атқарған еңбектің далаға кетпеуін ойлайық.

Осындай саясат жүргізген кезде ғана барлық стратегиялық мақсаттарымызға қол жеткізіп, Қазақстанды озық дамыған мемлекеттердің қатарына қоса аламыз.

Жаңа қоғамның жанашыры

Жаңа Қазақстанның өзегін жаңа қоғам құрайтыны анық. Бұл ретте, ең алдымен, ұлтымыздың қадір-қасиетін арттырып, халқымыздың бәсекеге қабілеттілігін жетілдіруге баса мән беруіміз керек. Сондай-ақ, қоғамның дамуына кедергі келтіретін, береке-бірлігімізге іріткі салатын жағымсыз қасиеттерден арылу қажет.

Бүгінде дүние жүзінің бірқатар

интеллектуалдары классикалық капитализм дағдарысқа тап болғанын ескертіп, оның болашағына күмәнмен қарайды.

Себебі әлемде бай мен кедейдің, білімді мен білімсіздің, қала мен ауылдың арасы алшақтап кетті. Бұл үдерістің қарқыны барған сайын күшейіп келеді. Бизнес тек пайда көздесе, білімділер бөлек орта қалыптастырды, әрқайсысы өздері үшін ғана жауапкершілік арқалайтын болды.

Қалалар тез өсіп-өркендеп, шағын елді мекендердің дамуы тұралады.

Ғалымдар мұның барлығы әлеуметтік жауапкершіліктің әлсірегенінен деп есептейді.

Әлеуметтік жауапкершілік қайткенде орнына келеді? Әрине, бұл – оңай шаруа емес.

Осы күрделі мәселенің шешімін Абайдың «Толық адам» формуласынан

Абай: «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боласың елден бөлек»

іздеген жөн. «Толық адам» деген сөз ағылшын тіліндегі «A man of integrity» түсінігіне сай келеді. Бұл – тек өте ілкімді, өзіне сенімді, ізгілік пен жақсылыққа ұмтылатын адамдарға ғана тән сипаттама. Қазір тарап жатқан осы ұғымды Абай сонау он тоғызыншы ғасырдың өзінде-ақ түсіндіріп айтты.

Адам өмірі тұтасымен түрлі қарым-қатынастардан құралады. Онсыз адам қоғамнан бөлініп қалмақ. Ал қарым-қатынас міндетті түрде өзара жауапкершілікті туғызады. Бұл жауапкершілік қара басының қамын биік қоятын өзімшілдік араласқан кезде бұзылады. Сондықтан Абай: «Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боласың елден бөлек», – деп адамға нұрлы ақыл мен ыстық қайраттан бөлек жылы жүрек керек екенін айтады.

Осы үш ұғымды ол үнемі бірлікте қарастырады, бірақ алдыңғы екеуі жүрек-

ке бағынуы керек деп есептейді. Бұл – қазақ халқының өмірлік философиясы.

Осындай таным-түсінікпен өмір сүрген халқымыз өзі қиын жағдайда отырып, өзге ұлттарды бауырына басқан. Өзі асқа жарымай қиналса да, бір тілім нанын бөлісіп жеуді парыз санаған. Үнемі үлкенге құрмет, кішіге ізет көрсетіп, сүрінгенге сүйеу, жығылғанға демеу бола білген. Осы құндылықтарды дәріптеп, бүгінге жеткізу арқылы халқымыз өзінің ұлт ретінде сақталуы үшін барын салған.

Біз Абайдың «толық адам» тұжырымын қайта зерделеуіміз керек. Бұл бағытта ғалымдарымыз тың зерттеулерді қолға алуы қажет. «Толық адам»

концепциясы, шындап келгенде, өміріміздің кез-келген саласының, мемлекет-

ті басқару мен білім жүйесінің, бизнес пен отбасы институттарының негізгі тұғырына айналуы керек деп есептеймін.

Абай шығармашылығына арқау болған тақырыптың бірі – масылдықпен күрес. Ақын үнемі уайымсыз салғырттыққа, ойын-күлкіге салынбай, сергек болуға үндейді. Оны ұдайы еңбек арқылы шындап отыруды құп көреді. Сонымен қатар, орынды әрекеттің уайым-қайғыны жеңетінін дәлелдеп, масылдықпен күрестің психологиялық қырларына терең бойлайды. Қазір біз көп айтып жүрген эмоционалды интеллектіге де сол тұста назар аударды. Мақтан мен масылдық психологиядан арылып, қайраттанып еңбек етуді, талаптанып білім іздеуді насихаттаған.

Абай өлеңдеріндегі «Еңбек етсең ерінбей, Тояды қарның тіленбей», «Та-

мағы тоқтық, Жұмысы жоқтық, Аздырар адам баласын», «Өзіңе сен, өзінді алып шығар, Еңбегің мен ақылың екі жақтап» – деген қазыналы ойлар бәрімізге жақсы таныс. Әр адам осы түйінді тұжырымдарды санасына берік тоқып, өзінің тынымсыз, адал еңбегімен айналасына үлгі болуы керек.

Халқымыз еңбектің қадірін біледі. Біз ата-аналарымыздың тылдағы ауыр еңбегі жеңіске жетелеген орасан күшке айналғанын ұмытқан жоқпыз. Қазір де қарапайым еңбек адамдарының үлгілі істері жетерлік. Жақында солардың біразы мемлекеттік наградалармен марапатталды.

Ең бастысы, бүгінгідей бейбіт кезеңде әр азамат өзінің еселі еңбегі еліміздің экономикасын ілгерілетуге тікелей ықпал ететінін түсінуі қажет.

Абайды өз заманындағы іскерліктің ұйытқысы, еңбекқорлықтың мотиваторы деуге болады. Ұлы ойшыл шығармаларында кәсіптен нәсіп тапқандарды, шаруа қорлыққа ұйрену дағдыларын үлгі етеді. Ол тұрмыс сапасын жақсарту үшін еңбек етудің жаңа тәсілдерін меңгеруге шақырады. Сонымен қатар ақын бастамашылдықты, кәсіптегі адалдықты жоғары қояды. Мысалы, өзінің оныншы қара сөзінде «Ерінбей еңбек қылса, түңілмей іздесе, орнын тауып істесе, кім бай болмайды?», – деп тұжырым жасайды.

Абайдың ойынша, табыс табу үшін қолөнер үйрену керек. Себебі «мал жұтайды, өнер жұтамайды» (отыз үшінші қара сөз). Ұлы ақынның бұл ойлары бүгінгі Қазақстан қоғамы үшін де өзекті деп санаймын. Сондықтан біз

бүгінгі таңда шикізатқа тәуелділік психологиясынан арылуды, шағын және орта бизнесті барынша өркендетуді негізгі басымдықтың бірі ретінде белгілеп отырмыз.

Әлемдік мәдениеттің тұлғасы

Қазіргі өркениетті мемлекеттердің барлығы дерлік шоқтығы биік тарихи тұлғаларымен мақтана алады. Олардың қатарында саясаткерлер, мемлекет және қоғам қайраткерлері, қолбасшылар, ақын-жазушылар, өнер және мәдениет майталмандары бар. Қазақ жұрты да біртуар перзенттерден кеңде емес. Солардың ішінде Абайдың орны ерекше. Бірақ біз ұлы ойшылымызды жаһан жұртына лайықты деңгейде таныта алмай келеміз.

Мен көп жылғы дипломатиялық қызметімде басқа елдердің саясаткерлерімен, түрлі сала мамандарымен жиі кездестім. Шетелдіктермен адамзатқа

ортақ көптеген түйткілді мәселелер туралы пікір алмасып, ой бөлістім. Жалпы, олар

Ғұлама Абай – қазақ топырағынан шыққан әлемдік деңгейдегі кемеңгер.

Қазақстанның саяси және экономикалық жетістіктері жөнінде жақсы біледі. Ал, рухани және мәдени құндылықтарымызбен жете таныс емес. Осы орайда «Неге қазақтың бітім-болмысын, мәдениетін Абай арқылы танытпаймыз?», – деген сұрақ туындайды.

Ғұлама Абай – қазақ топырағынан шыққан әлемдік деңгейдегі кемеңгер. Ол күллі адамзат баласына ақыл-ойдың жемісін сыйлады.

Абайдың ақындық қуатының терең тамырына үңілген зерттеушілеріміз оның қазақ фольклорынан, Шығыс пен

Батыстың сөз өнерінен, орыс әдебиетінен, тарихи еңбектерден сарқылмас нәр алғанын айтады.

Абайдың асқан ойшылдығы оның діни талғам-танымынан да айқын көрінеді. «Алланың өзі де рас, сөзі де рас, Рас сөз ешуақытта жалған болмас», – дейді ол. Бұл ой-тұжырымға ол Шығыспен Батыс философтарының еңбектерін терең біліп, зерттеп, зерделеп барып жеткені анық. Ол отыз сегізінші қара сөзінде Аллаға деген көзқарасын толық білдіреді.

Абайдың рухани өресіне баға берген дінтанушы философ ғалымдар оның «кәміл мұсылман» ұғымына ерекше назар аударады. «Кәміл мұсылман» ұғымы тек қазаққа ғана емес, бүкіл мұсылман әлеміне қатысты айтылса керек. Міне, біздің ойшыл Абай, хакім Абай – әлемдік деңгейде осы діни көзқарасы арқылы да биіктей беретін тұлға.

Елордада барлық діннің басын қосып, дәстүрлі жиын өткізіп келе жатқанымызды білесіздер. Мұндай іс-шаралардың мақсаты мен ұлы Абай ұстанымының арасында өзара үйлесімділік бар.

Ақынның барша адамзат баласының жан дүниесінің тазалығын сақтауға деген ниеті бәрімізге ой салады.

М.Әуезовтің «Абай жолы» романы арқылы Абай бейнесі көркем образ ретінде әлем әдебиетінде жоғары бағаланғаны белгілі. Бірақ бұл – Абайды танудың бір қыры ғана. Нағыз Абайды, ақын Абайды тану үшін оның өлеңдері мен қарасөздерінде айтылған ой-тұжырымдардың мән-маңызы ашылуы керек. Ол әлемнің кең таралған негізгі тілдеріне барлық бояуын сақтай отырып аударылуға тиіс. Бұған біз толық қол жеткізе алдық деп айту қиын. Нағыз ұлт ақындарын өзге тілдерге аудару – оңай шаруа емес. Аудармашы да сол ойшылдың деңгейіндегі талант болуы

керек. Біздің абайтанушы ғалымдарымыз, тіл мамандары мен жанашыр азаматтар осы мәселеге ерекше мән бергені жөн.

Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев: «Абай – қазақ халқының рухани қазынасына өлшеусіз үлес қосқан ғұлама ғана емес, сонымен қатар ол қазақ халқының ел болуы жолында ұлан-ғайыр еңбек еткен данагер.

Абай – әлемдік деңгейдегі ойшылдардың қатарындағы ғажайып тұлға» – деген болатын. Шынында да, дана ақын шығармалары тек қазақтың ғана емес, бүкіл адамзат баласының рухани өмірін жан-жақты байыта алады. Өйткені Абай туындыларының мазмұны жалпыадамзаттық құндылықтарға толы. Оның қара сөздері – әлем халықтарының ортақ қазынасы. Бұл – классикалық үлгідегі өнегелі ойлар шоғыры. Нақыл сөз, ғибратты сөз, ғақлия сөздер деп әрқилы аталғанымен, бұл – ерекше жанр.

Абай өзінің қара сөздерінде адамзат баласына ортақ мұраларды дәріптей отырып, рухани биікке құлаш сермеп, алысқа қанат қаққанын көрсетеді. Оның қара сөздерінің арқауы – кісілік, мәдениет, ізгілік. Хакім Абайдың қара сөздеріне балама еңбек іздесек, француз ойшылы Монтеньнің жазбалары ойға оралады. Десек те, Монтень өз болмысы мен адам тұлғасы жөнінде көбірек ой толғаса, Абай қара сөздерінің басты миссиясы – ойлану, өзгеге ой салу, мақсатты ұстанымға айналдыру. Демек, ұлы ойшылдың қара сөздері – аса құнды еңбек.

Әлемдік мәдениетте Абайды қаншалықты жоғары дәрежеде таныта алсақ, ұлтымыздың да мерейін соншалықты асқақтата түсеміз. Бүгінгі жаһандану дәуірінде, ақпараттық технологиялар заманында Абай сөзі баршаға ой салуға тиіс.

Дүние жүзінде ғылым мен білімнің түрлі салаларын дамытуға зор үлес қосып, бүкіл адамзатқа ортақ ойшыл ретінде танылған тұлғалар баршылық. Мысалы, Қытай дегенде Лао-цзы мен Конфуций, Ресей дегенде Достоевский мен Толстой, Франция дегенде Вольтер мен Руссо бірден ойға келеді. Сол сияқты шетелдіктердің бәрі бірдей Қазақстан дегенде бірден Абайдың есімін атайтындай дәрежеге жетуіміз керек. Өзге жұрт «Қазақ халқы – Абайдың халқы» деп, бізге ілтипат білдіріп отырса, зор мәртебе болары анық.

Абайды қалай дәріптесек те жарасады. Оның ғибратты ғұмыры мен шынайы шығармашылығы – қазақ халқына ғана емес, жаһан жұртына да үлгі-өнеге. Абайдың адам мен қоғам, білім мен ғылым, дін мен дәстүр, табиғат пен қоршаған орта, мемлекет пен билік, тіл мен қарым-қатынас туралы айтқан ой-тұжырымдары ғасырлар өтсе де маңызын жоғалтпайды. Өйткені ақынның мұрасы – бүкіл адамзат баласының рухани азығы.

Қазақ елі барда Абай есімі асқақтай береді. Оның асыл сөздерін рухани байлығымыз ретінде жоғары ұстасақ, туған еліміздің әлем алдындағы абыройы арта берері сөзсіз.

Ең алдымен, Абайды ұлтымыздың мәдени капиталы ретінде насихаттауымыз керек. Өркениетті елдер қазақтың болмыс-бітімін, мәдениеті мен әдебиетін, рухани өресін әлемдік деңгейдегі біртуар перзенттерінің дәрежесімен, танымалдығымен бағалайтынын ұмытпайық. Сондықтан, Абайды жаңа Қазақстанның бренді ретінде әлем

жұртшылығына кеңінен таныстыру қажет. Бұл – бүгінгі ұрпақтың қастерлі борышы.

Торқалы тойдың тағылымы

Біз ұлттық сананы жаңғыртамыз және бәсекеге қабілетті ұлт қалыптастырамыз десек, Абайдың шығармаларын мұқият оқуымыз керек. Оның қоғамдағы түрлі үдерістерге қатысты көзқарасы бүгінгі Қазақстан үшін аса пайдалы. Өз заманының ғана емес, қазіргі қоғамның да бейнесін танытқан Абай – елдік мұраттың айнымас темірқазығы.

Әр қазақтың төрінде домбыра тұрсын деген ұғым қалыптасқанын бәріміз жақсы білеміз. Сол сияқты әр шаңырақта Абайдың кітабы мен Мұхтар Әуезовтің «Абай жолы» романы тұруы керек деп санаймын.

Келер ұрпақ Абайдың сара жолын жалғауға тиіс. Бұл – ұлы ақын арманының орындалуы. Сондықтан біз Абайдың ойынан да, тойынан да тағылым алуға тиіспіз.

Биыл Абайдың 175 жылдығына орай халықаралық, республикалық және аймақтық деңгейде 500-ден астам іс-шара ұйымдастырылады. Тамыз айында Семей қаласында ЮНЕСКО-мен бірлесіп өткізілетін «Абай мұрасы және әлемдік руханият» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференция ең басты шараға айналады. Сондай-ақ, қазан айында Нұр-Сұлтан қаласында «Абай және рухани жаңғыру мәселелері» деген тақырыпта халықаралық конференция өтеді. Бұл жиындарда Абайдың тұлғасы мен мұрасы жан-жақты зерделеніп, оның шығармашылығын ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанның игілігіне пайдалануға жол ашылады.

Маңызды жобаның бірі – ұлы ақынның шығармаларын он тілге аударып, басып шығару. Атап айтқанда, Абай еңбектері ағылшын, араб, жапон, испан, итальян, қытай, неміс, орыс, түрік, француз тілдеріне тәржімаланады. Ақынның өмірі, мұрасы, қазақ мәдениетін дамытудағы рөлі туралы бірнеше деректі фильм және «Абай» телесериалы түсіріледі.

Ақын тойынан өнер саласы да тыс қалмайды. Республикалық және халықаралық деңгейде театр және музыка фестивалдері өтеді. Биылғы бәйгелер Абай шығармашылығына арналады. Әдебиет және өнер саласындағы үздік шығармаларға берілетін мемлекеттік сыйлық енді Абай атындағы мемлекеттік сыйлық деп аталатын болады.

Абайдың тұлғасы мен мұрасын ұлықтау шетелдерде де жалғасады. Ресейдегі, Франциядағы, Ұлыбританиядағы және басқа да мемлекеттердегі Қазақстанның елшіліктері жанынан «Абай орталықтарын» құру жоспарланып отыр. Бұл мәдени іс-шараларды ысырапшылдыққа жол бермей ұйымдастыру қажет.

Шығыс Қазақстан облысының Ақшоқы елді мекеніндегі Құнанбай Өскенбайұлы әулетінің қорымы абаттандырылады.

Сонымен қатар, Абай тұлғасын жоғары дәрежеде дәріптеу үшін Үкімет мынадай шараларды қолға алуы керек деп есептеймін.

Семей өңірі – қазақ тарихындағы киелі өлкенің бірі. Сондықтан, елдің рухани дамуында ерекше орны бар Семей

қаласын тарихи орталық ретінде белгілеген жөн. Ұлы Абай мен Шәкәрімнің, Мұхтар Әуезовтің кіндік қаны тамған өңір айрықша құрметке лайық. Осыған орай, шаһарды әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан кешенді түрде дамытып, ондағы тарихи-мәдени нысандарды жаңа талапқа сай жаңғыртамыз. Үкіметке бұл мәселеге байланысты тиісті шаралар қабылдауды тапсырамын.

Мерейтой жылы аясында Абайдың қастерлі мекені – әйгілі Жидебайды абаттандырып, ұлы ақынның рухына тағзым етуге келетін жұртшылыққа қолайлы жағдай жасау қажет.

Сонымен қатар, Абайдың «Жидебай-Бөрілі» мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-музейіне

Қазақ елі барда Абай есімі асқақтай береді.

ерекше көңіл бөліп, ғылыми-танымдық жұмыстармен айналысатын орталыққа айналдыру керек.

Жидебайда музейге арнайы лайықталған «Абай мұрасы» атты жаңа ғимарат салу қажет.

1918 жылы Семей қаласында Мұхтар Әуезов пен Жүсіпбек Аймауытов негізін қалаған, 1992 жылдан бері қайта шыға бастаған «Абай» журналына мемлекет тарапынан қолдау көрсету керек.

Осы және басқа да ауқымды шаралар Ұлы Абайдың рухына тағзым етіп, оның мол мұрасын дәріптеу үшін өткізілмек. Ендеше, бүкіл Қазақстан халқын осы игі бастамаға белсене атсалысуға шақырамын.

* * *

Біз Абайдың 175 жылдық мерейтойына қоғамдық сананы жаңғыртатын, бір ел, тұтас ұлт болып дамуымызға

серпін беретін іс-шара ретінде зор мән беріп отырмыз.

Бұл тойдың тұсындағы басты мақсатымыз – бүкіл халықтың ұлт ұстазы алдындағы өзіндік бір есеп беруі іспеттес болуға тиіс деп білемін. Абай сыны – ауыр сын, сындарлы сын.

Елбасы бастап, ел қостап, биік белестерді бағындырдық. Озық елулікке кіреміз деп мақсат қойдық, ол мақсатқа мерзімінен бұрын жеттік.

Озық отыздыққа қосылуды межеледік. Ол межеге де жетеміз. Сол межеге жетуге де бізге Абай мұрасы көмек бере алады. Ендігі мәселе – біз сол Абайдың көмегін түсіне алдық па, зерделей аламыз ба?

Ұлылықтың тойы ұлт алдындағы ұлы міндеттің үдесінен шығудың жолын іздеуге ұмтылдыруға тиіс. Әр азамат осы тойдың алдында еліміз, елдігіміз жөнінде терең ойланса дейміз. Абай бізге нені аманаттады? Абай біз-

ден нені талап етті? Абай бізден нені күтіп еді? Абай елдің қай ісіне сүйініп еді? Сол сүйінген ісінен үйрене алдық па? Абай қазақтың қай ісіне күйініп еді? Сол күйінген ісінен жирене алдық па? Басқасын былай қойғанда, ақын айтқан бес асыл істі жүзеге асырып, бес дұшпанды бойдан қашырып жатырмыз ба деген ойдың төңірегінде толғансақ та талай жайға қаныға аламыз.

Абай мұрасы – біздің ұлт болып бірлесуімізге, ел болып дамуымызға жол ашатын қастерлі құндылық.

Жалпы, өмірдің қай саласында да Абайдың ақылын алсақ, айтқанын істесек, ел ретінде еңселенеміз, мемлекет ретінде мұратқа жетеміз.

Абай арманы – халық арманы. Халық арманы мен аманатын орындау жолында аянбағанымыз абзал. Абайдың өсиет-өнегесі ХХІ ғасырдағы жаңа Қазақстанды осындай биіктерге жетелейді.

ВЕЛИКИЙ АБАЙ И НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ

Величие Абая заключается именно в том, что вся его жизнедеятельность и творческое наследие напрямую связаны с вопросами защиты интересов личности и общества, прав и свободы людей, обеспечения в широком смысле этого слова - национальную безопасность. Они актуальны особенно в XXI веке, когда на планете появились угрозы трансграничного и трансконтинентального характера. Это - угрозы военной, экономической, финансовой, внешнеполитической, экологической, информационной, продовольственной, правоохранительной безопасности; угрозы состоянию здоровья населения, угрозы межнациональному единству, а также ряд других видов внешних и внутренних угроз национальным интересам и национальной безопасности.

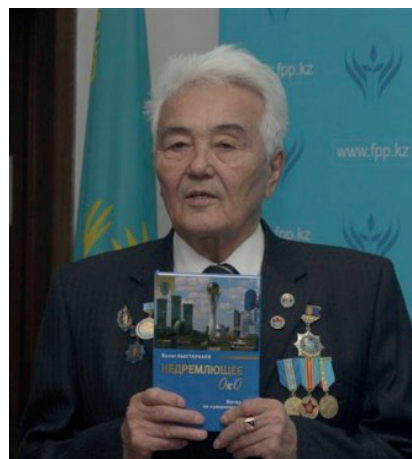
Сегодня из числа этих трансконтинентальных угроз коронавирус Covid-19 накрыл всю планету, угрожая уничтожению всего человечества. На данный момент никто не знает, чем закончится пандемия, которая ежедневно уносит жизни сотни тысяч людей по всему земному шару.

Президент Касым-Жомарт Токаев абсолютно прав, что празднование 175-летия Абая должно помочь нам найти пути решения больших задач, стоящих перед нацией, имея в виду, наверняка, и пандемию. Что нам завещал Абай? Чего от нас требовал Абай? Что от нас ожидал Абай? Какие благие дела нравились Абаю? Смогли ли мы научиться этим благим делам? Какие пороки вызывали огорчение Абая? Извлекли ли мы уроки из его тревог?

Прозорливо предвидя и подобное явление в жизни людей, в то же время Абай был против тех, кто не верит в человека, возможности его развития, исправления. Он соглашался, что человек - дитя своего времени, что в плохих качествах и поступках людей виноваты и его современники, и общество. Но Абай не считал, что несовершенство людей - свидетельство неискоренимой и злой

природы человека. «Будь в моих руках власть, - заявлял он в «Слове тридцать седьмом», - я бы отрезал язык тому, кто твердит, будто человек неисправим».

При этом, Абай сам, длительное время находясь в системе правосудия, немалое значение придавал проблеме собственной безопасности людей, соблюдение всех норм юридических, моральных и этических требований к личности, обществу и власти, что может обеспечить сохранения стабильности и защитить национальные интересы и обеспечить национальную безопасность.

Болат КЫСТАУБАЕВ
профессор, историк спецслужб

Поэтому не случайно Абай много внимания уделял разъяснению особенностей в целом правоохранительной системы представителям царской администрации, понимая, что в этих формах права и суда содержится мощный потенциал самоорганизующейся народной жизни и что его следует, по возможности, сохранить и развить. Это не мешало ему критиковать конкретных биев, волостных управителей за их незнание обычаев и несправедливое осуществление правосудия вплоть до самосуда ни в чем не повинных людей.

В произведениях Абая максимально отражены проблемы тогдашнего общества на рубеже конца XIX века - начала XX века. Наследие Абая - сплав традиционного казахского национального самосознания и мировосприятия, глубоко осмысления грандиозных исторических событий, намечавшегося уже в то время ускоренного развития общества и начала новых, грандиозных перспектив в жизни казахского народа.

Во многом именно этим объясняются порой жесткие и беспощадные критические суждения Абая об обществе того периода, действиях властей против народа, глубокого переживания за возможные последствия осуждаемых им негативных факторов в поведении конкретных людей и пороков общественного уклада.

Касаясь темы национальной безопасности, Абай с горечью писал, что в степи не прекращается воровство, разбой, барымта (скотокрадство), насилие, что несправедливо ведется уголовное преследование честных людей. «Над честными сынами степи, - писал он, - чинятся уголовные дела по ложным доносам, проводятся унижительные дознания, загодя находятся свидетели, готовые подтвердить то, что не видели

и не слышали». Он говорил, что власти стремятся опорочить честного человека, не допустить его к выборам на высокие должности (известны интриги, которые плелись вокруг Ч. Валиханова, чтобы не допустить честного и просвещенного человека к государственной службе. Б.К.).

Мы хорошо знаем о том, что гражданская позиция, забота о безопасности нации и справедливости, которую Абай занимал как судья, как честный и авторитетный в степи человек, которого нельзя ни подкупить, ни сломить, порой дорого стоила ему самому. Об этом свидетельствует, например, апелляционный отзыв Абая (1900 г.) на решение областного суда, прекратившего и решившего передать в суд биев дело о нападении на Абая, его избииении и отнятии у него некоторых вещей группой мукурцев (представителей Мукурской волости во главе с волостным управителем). Нападение было совершено в связи с тем, что Абай дал согласие принять участие в определении границ между Мукурской и Чингизской волостями, а также обещал оказать содействие уездному начальнику в поимке бродяг, бежавших из ссылки и укрывавшихся в Мукурской волости - они удерживались волостным управителем, видимо, в качестве дешевой рабочей силы.

В своем встречном исковом заявлении Абай требовал пересмотра дела в Сенате и наказания виновных в нападении на него. Абай излагает факты, показывает логическую несостоятельность выводов суда о случившемся с учетом свидетельских показаний, дает юридическую квалификацию делу в соответствии с действующим законодательством (возможно, в этой юридической квалификации ему помог адвокат.Б.К.). Абай настаивал, чтобы его

дело было рассмотрено российским судом, как более «беспристрастным и справедливым в этом деле».

Эпоха Абая - это эпоха Просвещения - закономерный этап в эволюции общественного сознания всех народов накануне активного формирования цивилизованного общества с его потребностями в значительном повышении уровня образованности населения, его раскрепощения, освобождения, подготовки к новому динамично развивающемуся миропорядку.

Абай глубоко осознавал, что Просветительство играет роль своего рода предупреждающего фактора о необходимости более интенсивного развития человеческого фактора по исторической адаптации к новым условиям и всесторонней работы над собой как отдельных людей, так и общества в целом.

К развитию его таланта в четкой ориентации процессов обществе способствовало то, что его отец был старшим султаном в местной администрации и пользовался непререкаемым авторитетом перед представителями властей. Тем более, что по линии отца и матери несколько его предков были известными и авторитетными биями в степи.

Формированию политических взглядов Абая и в его масштабной ориентации в происходящих процессах послужило также то, что, общаясь со ссыльными вольнодумцами освободительного движения, он не только блестяще овладел русским языком, но и расширял и углублял свое видение будущего России и казахской степи.

Определенное влияние на свободное творчество и личность мыслителя оказало его общение не только с «вольнодумцами», но и с представителями интеллектуальной элиты

России. Так, например, он сблизился с Евгением Михаэлисом (род. в 1841 г.). Михаэлис учился в Петербургском университете, был лично знаком с Н.Г. Чернышевским.

Дружба Абая с Михаэлисом продолжалась довольно долго. Известно, что в 1893 г. Абай несколько дней гостил у Михаэлиса в Усть-Каменогорске. Русские друзья помогали Абаю в его самообразовании, в ориентации в русской культуре и литературе, но и сами обогащались глубоким знанием Абая культуры, обычаев, обычного права казахского народа и народов Средней Азии. Так, А. Букейханов писал, что Абай «был поклонником Толстого Л.Н. и Салтыкова-Щедрина» и до конца своей жизни всегда с благодарностью вспоминал Михаэлиса, «приписывая ему все свое образование, и говаривал: «дүниеге көзімді ашқанға үлкен себепкер болған - Михаэлис».

В ауле Абая был частым гостем и ссыльный Северин Северинович Гросс (1852-1896), поляк по национальности, выпускник юридического факультета Петербургского университета, лично знакомый в Петербурге с А.Ф. Кони, А. Спасовичем и другими видными юристами. Гросс работал над брошюрой «Юридические обычаи киргиз» и, видимо, консультировался по этим вопросам с Абаем. Именно по этой причине Абай прекрасно разбирался в тонкостях юридической науки того времени.

В этом плане следует напомнить, что Абай с 15 лет очень часто присутствовал на различные рода судебных разбирательствах. А в 20 лет он уже сам славился как хороший оратор и знаток обычаев и неписаных законом степи.

Все эти знания помогали ему именно тогда, когда он был избран бием во-

лостного управителя, где проработал некоторое время в этой должности. Об авторитете Абая-бия в этом качестве свидетельствует и то, что он неоднократно избирался посредником-посредником при спорах представителей разных уездов.

В рапорте, подписанным генерал-майором Галкиным от 25 августа 1903 г. на имя военного губернатора Семипалатинской области, говорилось, что «Ибрагим Кунанбаев имеет от роду 60 лет, женат на 3 женах, от которых имеет около 20 человек детей, обладает состоянием 1000 лошадей и 2000 баранов, человек он весьма развитый и умный, служил 2 трехлетия бием и три трехлетия управителем Чингизской волости, затем одно 3-летие прослужил Управителем Мукурской волости по назначению от правительства. Служба Кунанбаева отличалась разумною исполнительностью и энергией, преданностью правительству и отсутствием фанатизма».

Рассматривая дела в качестве бия, Абай проявлял глубокое знание правовых обычаев, стремился тщательно разобраться в деле и справедливо его разрешить. В то же время, Абай старался и беспристрастно установить действительных виновных, что нравилось далеко не всем, особенно из числа тех, кто благодаря своей знатности или богатству, рассчитывал на более благосклонное отношение, именно к ним со стороны молодого бия.

«Нет сомнения в том, – писал А. Букейханов, – что Абай в старое время оправдал бы пророчество родной степи: сделался бы бием, право судить которого создавалось не формальным избранием, а признанием его таланта, как устанавливается слава писателя и артиста. Новое время, характерное

успехами и упрочением в степи ислама, обратило внимание Абая на знания, заключающиеся в книгах на арабском, персидском и тюркском языках».

Абай был известен не только как бий, но и как законодатель степи. В 1885 г. в местечке Карамола на берегу реки Чар (отсюда одно из названий документа - «Чарское положение») был принят один из первых правовых документов на казахском языке, изданный типографским способом и распространенный среди казахского народа. Он представлял собой свод обычаев и законов степи, был принят на чрезвычайном съезде более ста биев ряда уездов Семипалатинской области. По предложению военного губернатора Семипалатинской области бии избрали своим председателем на съезде Абая (ему тогда было около сорока лет).

Есть данные о том, что именно Абаем разрабатывался представленный на съезд этот документ и что он огласил подготовленный нормативный акт, состоявший из 93 статей (параграфов), который был единодушно одобрен присутствующими]. В законоположении предпринималась попытка синтеза обычного права казахов и некоторых положений российского законодательства, что должно было обеспечить преемственность развития права и в то же время некоторое сближение законов степи и законов российской империи в варианте, приемлемом для нормального и естественного в целом развития казахского общества. В заключительном параграфе 74 говорится, что ереже составлено «по народному обычаю и по совести нашей и по справедливости».

Наряду с заслушиванием свидетельских показаний, суд биев, в соответствии с положениями ряда статей допускал и такое доказательство как принесение

присяги. В параграфе 14 записано, что присяга выполняется «перед Кораном в присутствии муллы волости ответчика». В параграфе 17 устанавливалось, что «присяга должна быть выполнена до захода солнца». Бии фиксировали - кто избран для принесения присяги, какое количество скота или имущества необходимо будет выплатить в случае ложной присяги.

Согласно параграфу 27 ереже за умышленное убийство мужчины устанавливался кун в размере 100 верблюдов, за случайное убийство - 50 верблюдов. За убийство женщины кун уменьшался в два раза соответственно вине. Интересно, что предусматривалось правило, что «за убийство мужа женою или жены мужем куна не полагается».

Замужняя женщина, увезенная или бежавшая с любовником согласно параграфу 31 возвращалась в волость прямо на съезд биев и этот суд принимал решение по делу. Если муж соглашался взять назад жену, то с увозившего брался штраф от 1 до 3-х девяток (определенное количество разного скота). Если муж отказывался жить с бежавшей женой, то она оставалась у увозившего ее и тот должен был выплатить калым, а жене не выдавалось приданое. Особые нормы относились к увозу просватанной невесты.

За прелюбодеяние предусматривалось наказание розгами и мужчины, и женщины (параграф 30). Драки, беспорядки, неподчинение представителям местной власти наказывались штрафами, в том числе денежными. В некоторых случаях применялся и арест по приговору управителя.

За воровство (кроме кражи у дяди или у деда племянниками и внуками) вводилась имущественная ответствен-

ность, а также телесные наказания до 60 ударов и арест до месяца. При этом, считалось, что наложение комплексного строгого наказания бием обязательно. Лица, совершившие повторную кражу у своих родственников, могли быть наказаны по требованию потерпевшего.

Гуманистический характер законов Абая прослеживается в ряде статей. Ереже было ориентировано на воспитание и стимулирование взаимопомощи людей, их взаимной поддержки в сложных ситуациях. Так, согласно параграфу 35 виновные в неоказании помощи утопающим, во время бурана и т.п. должны были быть подвергнуты «взысканию по большей девятке скота». В ряде параграфов ереже проявлялась и его обще социальная направленность. Так, в параграфе 36 вводилась ответственность за неприятие мер против гибели, упадка скота, мер, препятствующих распространению эпизоотий, за порчу арыков, колодцев, мостов и других общественно необходимых сооружений.

В этом нормативном документе предусматривались положения, которые должны были защитить, оградить от притеснений царской администрации казахское население - свои суды, свои законы, привлечение мул в качестве посредников и принимавших присягу, ведение метрических книг «по-киргизски» не признание в суде биев профессиональных адвокатов, а качестве доверенных лиц - недопущение русских и татар (допускались доверенные казахи из того же уезда) и т.д.

В целом, приведенные и многие другие положения правового документа, подготовленного Абаем содействовали решению комплекса задач по регулированию общественных отношений,

синтезу обычного права и отдельных норм российского законодательства, а также вовлечению в правовое регулирование потенциала нравственных норм и представлений о справедливости населения, то есть в конечном счете - защиты национальных интересов и обеспечения национальной безопасности личности и казахского общества.

Возникновение власти правителей Абай связывал с естественным стремлением людей к упорядочению общественной жизни, к самореализации, защите от возможных посягательств на их жизнь, имущество, права. «Говорят, - писал Абай, - ... когда каждый сам по себе бий, не ужиться и на бескрайних просторах, когда есть глава общины, не сгореть и в огне». Люди, признав эту истину, приносили жертву святым духам, и помолясь, отдавали бразды правления всеобщему избраннику и впредь старались поддерживать во всем, скрывая его недостатки и славя достоинства. Относились к нему с должным почтением, слушались и неукоснительно повиновались, тогда и влиятельные лица не переступали пределов благоразумия. Как им было не заботиться о людях, когда все были братьями, и достоинство у них было общее.

И второе - люди свято берегли и дорожили единством. Стоило кому-то призвать на помощь других, упомянув при этом имена предков, как все бросались на выручку, забыв обо всех обидах и раздорах, охотно шли на уступки и жертвы».

По Абаю, обстоятельства жизни, обычаи, сложившиеся отношения - все вместе подчиняют людей существующей системе. «Так и живут: вельможный - помогая баю и пособляя вору, бедняк - подыгрывая власть имущим, поддерживая их в спорах, примыкая

то к одной, то к другой партии, за здорово живешь, поступаясь собственной честью, продавая жену, детей, сородичей», - писал Абай.

Мыслитель обращал внимание на необходимость вдумчивого анализа всего происходящего, уважения к таланту, на недопустимость слепого следования за толпой и утешения себя при совершении плохих дел тем, что все так поступают. «Что лучше, когда пострадает от джута весь народ или уцелеет хотя бы половина его? В чем утешение одному дураку от того, что рядом находятся тысячи других безмозглых?», - спрашивал он. Абай был сторонником просвещенного и нравственного правления. Для него, эти его свойства, его эффективность и разумность, видимо, были выше формальных признаков - количества людей, участвовавших в принятии того или иного решения. Это был для него, видимо, вопрос второго порядка. Главное - просвещенное и нравственное правление. Хотя естественно, Абай более положительно относился к демократическим формам решения вопроса, присущим обычаям степи, особенно, если это решение было компетентным и справедливым.

Абай своими критическими высказываниями межродовых и феодальных раздоров в степи, сыграл выдающуюся роль в осознании огромной массой населения этих недостатков, в формировании у народа критического отношения к ним, в пропаганде прогрессивных для своего времени мировоззрения и политико-правовых идей.

Симпатии Абая к институтам родовой демократии отражали интересы, представления о справедливом строе широких слоев казахского общества. «Не случайно антифеодальные и антиколониальные движения казахских

крестьян конца XVIII и первой половины XIX веков, - писал А.Н. Таукелев, - проходят под лозунгом борьбы за утверждение родовой демократии, против произвола ханов, султанов, а также против колонизаторской политики разрушения родоплеменного деления казахского общества».

Пропагандируя достижения русской культуры и литературы, призывая к изучению русского языка, развитию европейского образования, Абай был далек от идеализации всего, что связано с Россией, критически относился к русским чиновникам, преследовавшим нередко свои корыстные интересы. «По цензурным соображениям он не высказывает своих взглядов о царизме, о реакционной колониальной политике. Зато едко высмеивал лакеев царизма в степи, ставленников колониальной администрации из казахов - волостных правителей и старших, тех, кто готов «... продать отца, мать, всех родных и близких первому русскому чиновнику, который похлопает его по плечу» или «дарит ему халат и медаль».

В то же время в геополитическом и историко-культурном плане Абай видел единство исторических судеб России и Казахстана, по мере сил содействовал стратегической исторической тенденции сближения этих стран и народов.

Приведу один пример того, что Абай за все свои прогрессивные высказывания и общественную деятельность, все-таки периодически находился под контролем царской охранки, также, как и Чокан Валиханов.

Так, в апреле 1903 г. в зимовке Абая, в трех юртах, принадлежавших самому Абаю и двум его сыновьям, был неожиданно произведен обыск. В секретном рапорте Семипалатинского уездного

начальника от 27 апреля 1903 г. на имя военного губернатора Семипалатинской области сообщалось, что в числе корреспонденции, было найдено во время обыска письмо из Кокчетова, адресованное неизвестным лицом Ибрагиму Кунанбаеву «с просьбой побудить киргиз Семипалатинского уезда присоединиться к ходатайству таковых же Акмолинской области перед Правительством, об учреждении особого для киргиз магометанского духовного собрания». Это письмо было обнаружено при последующем обыске волостного управителя, которому, как будто бы сын Абая отдал это письмо «на цигарки», а сам он получил его два дня до этого от отца (Абая), у которого оно хранилось два месяца и было получено от неизвестного лица. В секретном рапорте эта версия подвергалась сомнению, и высказывалось предположение, что письмо было передано управителю в надежде, что того не будут обыскивать.

В своих трактатах Абай утверждает, что, несмотря на разное социальное положение, люди от природы между собой равны. Об этом равенстве людей Абай пишет в 34 слове Назиданий: «В этом мире рождение и рост, сытость и голод, горе и смерть, строение тела и место, откуда взялся человек и куда он должен отправиться, - всё это одинаково».

А поскольку люди равны, то им незачем стремиться навязывать свою волю, силу другим, ибо они не лучше других. Наоборот, люди, народы должны проникнуться взаимным уважением друг к другу, любить друг друга, жить в мире, не враждовать и не завидовать друг другу. То есть в условиях абсолютной безопасности, консенсуса и толерантности. В то же время Абай с сожалени-

ем пишет, что, несмотря на прирождённое равенство, люди в нравственном отношении друг с другом не равны: одни безнравственны, порочны, глупы, хитры, другие, наоборот, нравственны, добродетельны, умны, скромны и т. д.

Свой высший этический идеал Абай выразил в нравственной формуле: «Адам бол! - Будь человеком!», с которой он обращается, прежде всего, к молодёжи. Этический смысл абаевской формулы «Адам бол!» состоит в высокой оценке роли назначения человека в жизни. В его понимании человек должен сочетать в себе разум и гуманность, трудолюбие и образованность, дружбу и любовь. Он не устал напоминать современникам, что солнце и луна - украшение небес; леса и ягоды - украшение гор, а украшение земли - человек.

В современном Казахстане в контексте глобализации мира актуально звучит призыв великого Абая, сохраняя при этом свое собственное лицо, национальное и человеческое достоинство, умножая число друзей, укрепляя дружбу со всем миром. Абай понимал человека как целостную личность, наделенную душой и разумом. Человек для Абая - центр мироздания. Духовность - определяющее начало в человеке, которое впитывается посредством книг и народной мудрости, искусства и духовного опыта.

Можно с полной уверенностью утверждать, что провозглашенные в прошлом столетии Абаем моральные нормы, осуждающие с одной стороны, подлость, нечестность, распутство, с другой - возвышающие любовь к труду, самоотверженную борьбу за интересы народа, честность, правдивость, упорство в изучении науки, его высший этический идеал «Адам бол!» не только не утратили своего значения в наше вре-

мя, а приобрели новую силу звучания и требуют самого пристального изучения и овладения ими каждым.

Абай Құнанбайұлы оставил яркий след в нашей истории как философ, поэт, просветитель, основоположник новой национальной литературы, переводчик, композитор. В его стихах, песнях и словах назидания явственно ощущается национальный колорит, отражается уклад и быт, вера и язык, и тонко чувствуется дух нации. Именно поэтому его творчество со временем оценили, как уникальное явление, появилось такое понятие как «мир Абая».

Как известно, основу прогресса составляют образование и наука. Абай искренне желал, чтобы казахский народ неустанно учился и развивался. «Не постигнув наук, не хвались» - наставлял он, говоря о необходимости получения знаний для достижения высот. Словами «Мы не стремимся овладеть знаниями в целях наживы», - он подчеркивал, что основу благополучия страны составляют образованные граждане. Именно в таком контексте следует понимать изречение великого Абая: «Не думай о выгоде, думай о чести, стремись знать, как можно больше».

Заслуживает серьезного осмысления указание Президента К. Токаева в статье: «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» о том что «власть должна прислушиваться к народу, чтобы не ширились ряды современников, у которых «Нет интереса ни к хозяйству, ни к иному делу кроме слухов и сплетен» (Абай). Именно поэтому для совместного обсуждения и решения наиболее актуальных вопросов, мы создали Национальный совет общественного доверия. Я лично встреча-

юсь с его членами и внимательно слежу за работой совета, чтобы он не стал формальным собранием». С приобретением независимости, Казахстан пережил непростое время, которое ознаменовано с периодом кардинальных изменений буквально со всех областях жизни казахского общества. В первую очередь-это патриотизм. В статье Главы государства обосновывается понятие патриотизма как одной из наиболее важных ценностей государства, выделены основные задачи для достижения цели, которые занимают важную роль в формировании казахстанского патриотизма.

Известный востоковед профессор Мурат Ауэзов в одном из интервью сказал: «...Сейчас выпускается огромное количество разной литературы; чиновники пишут свои биографии и манускрипты. Не случится ли так, что в этом море потеряются вечные книги, а о стране будут судить по книгам какого-нибудь чиновника?». Это предостережение совершенно не случайно. Оно прозвучало по той простой причине, что зачастую мы вспоминаем наших предков только при праздновании юбилейных дат, а не берем на вооружение для повседневного использования наизидания великого мыслителя.

В другом интервью Мурат Ауэзов предложил: «Надо создать Центр, например, в Алматы, по изучению соседнего государства и собрать все материалы вплоть до данных внешней контрразведки, как в России. Почему-то у нас до сих пор не решаются создать такую организацию». Так прозорливо мог сказать только истинный потомок Великого Абая.

Данный очерк хочу завершить словами великого мыслителя, которые мы все должны крепко запомнить:

*«Не хватайся за все сгоряча,
Дарованьем своим не гордись,
И подобием кирпича
В зданье жизни самой ложись...
Хвастовство-это слабость тех,
Что хотят выше прочих стать.
Возбуждающий зависть всех
Может скоро несчастьем стать.
Надо смело вперед шагать
По дороге трудной своей...».*

ҰЛЫ ОЙШЫЛДЫҢ МҰРАСЫ – САНАНЫ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ НЕГІЗІ

Үкіметіміздің 10 тамызды Абай күні деп жариялауы, «Қазақстан Республикасындағы мерекелер туралы» Заңға бұл жөнінде тиісті толықтыру енгізу туралы қаулы қабылдауы, енді жыл сайын 10 тамыз – Абай күні ретінде мерекелетіні туралы хабар бүкіл қазақ елін зор қуанышқа кенелтті. Өйткені, Абайға құрмет – бұл тек жеке тұлғаға жасалып отырған көтермелеу емес, бүкіл қазақ халқына, оның руханиятына көрсетіліп отырған құрмет деп білуіміз керек.

Қиырына көз түгілі сөз жетпес мұхиттай шалқыған айдын шалқар, түбіне әркім бойлай алмас терең ойдың иесі, ұлы ойшыл, гуманист-ақын, сыршыл композитор, ел қамын жеген қазақтың біртуар перзенті хакім Абайдың ЮНЕСКО деңгейінде атап өтілетін 175 жылдығы бүгінде бүкіл әлемді елеңдетуде. Оның өлеңдері мен қара сөздері жер-жаһанның ондаған тілдеріне аударылып, таралуы адамзат баласының Абай ойларына деген қызушылығын арттыра түсуде.

Абай ойлары Конфуций және басқа да әлемдік даналардың ой-тұжырымдарынан бір мысқал да кем емес. Кейде оның көбінен асып түсетіні де байқалады. Бірақ Абай мұраларының аудармалары дәл түпнұсқадағыдай шықпауы хакім ойларының көміскіленіп қалуына себеп болуда. Теңіз түбіндегі інжу-маржанды жарқыратып аршып ала алмаса, оның қасиеті бола ма? Абай мұралары да дәл солай табиғи қалпын бұзбай аршып алуды қажет ететін асыл қазына. Абайдың тек қазаққа ғана емес, күллі адамзат баласына арнаған жүрек үні төрткүл дүниенің төрт шетін түгел оятып, әрбір ойлы адамның санасына қозғау салатыны сөзсіз.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Тоқаев өзінің «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» деген мақаласында: «Шынында да дана ақын шығармалары тек қазақтың ғана емес, бүкіл адамзат баласының рухани өмірін жан-жақты байыта алады. Өйткені Абай туындыларының мазмұны жалпыадамзаттық құндылықтарға толы. Оның қара сөздері – әлем халықтарының ортақ қазынасы. Бұл – классикалық үлгідегі өнегелі ойлар», –деген сөзі көп жайды аңғартады. Десек те, данышпан Абай ең алдымен өз халқының қамын жеген ұлт перзенті болды. «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым, Ұстарасыз аузыңа түсті мұртың» деп тебіренген Абай білімнен, мәдениеттен жырақ, мал соңында көшіп-қонып жүрген қазақтың өркениетті елдер қатарына қосылуын армандады. «Ғылым таппай мақтанба» деген өлеңінде жастарға дүниенің тұтқасы білім мен ғылымда екенін түсіндіріп, оларды оқу оқып, білім алуға шақырды. Ол «Толық адам» ілімі арқылы жас ұрпақты әрі білімді, әрі өнерлі, адамгершілігі жоғары, ақыл-парасаты биік, жан-жақты дамып-жетілген азамат етіп қалыптастыруды мақсат тұтты.

Абай – адамзаттың Абайы. Оның терең пәлсапасы, мазмұнды һәм мағыналы қара сөздері, надан болмай, адам болуға шақыратын мәңгілік шығармалары, рухани мол мұрасы, классикалық әндері күллі адамзатқа ортақ.

Немістер Гетесімен, орыстар Пушкинімен мақтанады. Ал біз халқымызды өркениеттің өріне қарай жетелеген, қалың елдің Абайымен мақтана аламыз. Абай ешкіміне ұқсамайтын болмысымен, асқан дарынымен әлемдік дәрежедегі дара тұлға болып қала бермек. Ол қазақтың қасиетті топырағы тудырған әлемнің перзенті.

Өйткені, ақынның дүниетанымы, озат ойлары, салмақты сөздері, өзектілігін жоймайтын пәлсапасы қай жерде, қай ортада, қай елде болмасын өтімді әрі өзекті. Оның адамзатқа ауадай қажет туындылары ешқашан өлмейді. Керісінше зерделеніп, зерттеле береді.

Расында, «Мен бір жұмбақ адаммын...» – деген ғұламаның сырлы әлемі әлі де жұмбақ. Абайды оқыған сайын жаңарып, тазара бересің. Тереңіне бойлаған сайын ойлана түсесің. Мына сұлу дүние есігін ашып, рухани құндылыққа ұмтылғысы келген әрбір адам, Абайдың шығармаларымен етене танысу керек.

Өйткені, Абай қай заманда болмасын ұлы кемеңгер болып қалады. Абайдың ойы, ақынның толғанысы, данышпанның қайғысы – бүтіндей тіршіліктің үні, тұтас қоғамның сөзі деп ұғынатын уақыт келді. Абай – адамзат тарихында енді қайтып келмейтін тұлға.

Иә, Абай – надандықтың құлпы, адамдықтың кітті. Абай мектебі – руханияттың кәусар бұлағы. Оның тағлымын таныған кісі кемел келешекке бет бұратыны ақиқат. «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады. Одан басқа нәрсемен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақшылық» – дейді данышпан. Демек, біз Абайдың жарық, нұрлы әлемімен сусындаған сайын, ғылым, білімге ұмтылып, өнер үйренеміз. Ондай адамның болашағы бұлыңғыр тартпасы хақ.

Ұлы Абайдың феномені – ол үлкен өркениеттен шеттеу жатқан аймақта өмір сүріп-ақ керемет рухани идеялар тудырды. Оған «толық адам» ілімі, мораль философиясы, поэзиясы, «Қара сөздері», тағы басқа гуманизм мен рухани құндылықтары куә.

Абай өз ғұмырының ақырына дейін қазақ балаларын оқуға, білім-ғылым-

мен айналысуға, рухани дамуға және әлемдік мәдениеттің құндылықтарын бойға жинауға шақырғанын білеміз. Дана ақын келер ұрпақты «жүрегімнің қуаты, перзенттерім» деп бағалайды.

Ақын мұрасы – ғасырлар бойы жинақталған қазақ халқының барлық даналығын бойына сіңірген рухани байлық. Оның еңбектері мәңгілік, уақыт өте келе олар өзектілігін жоғалтпайды және бүгінгі күнге дейін ұлт пен бүкіл елдің қоғамдық және мәдени-рухани өмірінің бағыттарын анықтайды.

Абайды терең танып, оқығанымызды көңіл көкжиегіне Темірқазықтай қонақтатып, айналамызға түсіндіре беру, баршамыздың азаматтық әрі патриоттық борышымыз деп білеміз. Киелі Түркістан облысында қазақтың көрнекті ақыны Абай Құнанбайұлының 175 жылдығына орай бірқатар іс-шаралар қауіпті індетке байланысты онлайн форматында өтті. Бұл расында көңіл қуантарлық жаңалық болды. Шын мәнісінде «Абай күні» жай ғана атаулы күн емес. «Абай күні» – руханият мерекесі. Дәл осы күні әрбір адам баласы Абайдың қаншалықты жүрегінің түбіне терең бойлай алдым деп, өз-өзіне сұрақ қойып, соған жауап беруі тиіс деп есептейміз. Анығында, «Абай күні» – рухани жаңғырудың жарқын үлгісі.

Қазақтың ұлы ойшылының тағылымы мол, ілімі мен білімі, арысын айтқанда пайғамбардан, берісі түгел түркі жұртының пірі саналатын Қожа Ахмет Яссауи бабамыздан бастау алатыны ақиқат.

Президент Қ.Тоқаев «Абайды терең тануға баса мән бергеніміз жөн. Абайды тану – адамның өзін-өзі тануы. Адамның өзін-өзі тануы және үнемі дамуы, ғылымға, білімге басымдық беруі – кемелдіктің көрінісі. Интеллектуалды ұлт

дегеніміз де – осы. Осыған орай, Абай сөзі ұрпақтың бағыт алатын темірқазығына айналуы қажет» – деп, ерекше атап өтеді.

Абай Құнанбайұлының 175 жылдық мерейтойы қарсаңында жариялаған Президенттің бұл мақаласы тәуелсіздіктің жаңа белесі тұсындағы қазақстандықтарды біртұтас ұлттық идеяға жұмылдыратын бағдарламалық құжат деп қабылдануға тиіс. «Біз Абайдың 175 жылдық мерейтойына қоғамдық сананы жаңғыртатын, бір ел, тұтас ұлт болып дамуымызға серпін беретін іс-шара ретінде ерекше мән беріп отырмыз. Келер ұрпақ Абайдың сара жолын жалғауы тиіс. Бұл – ұлы ақын арманының орындалуы. Сондықтан біз Абайдың ойынан да, тойынан да тағылым алуға тиіспіз» дегенінен байқауға болады.

Халықтың ұлы ұлына деген сүйіспеншілік біздің жүрегімізде ғасырлар бойы өмір сүреді.

Мәртебесі жоғары айрықша күнді бұдан былай жыл сайын тамыздың 10-да атап өтеміз. Абай Құнанбайұлының мерейтойы жай ғана іс-шара емес, халқымыздың жаңа жылды Абайдың деңгейіндегі биік парасат, жоғары пайыммен қарсы алуға жетелейтін бастама болмақ. Ендеше баршамызды Абай күнінің елімізде алғаш рет аталып өтуімен шын жүректен құттықтаймын.

*Құрманбек РАМАШОВ,
отставкадағы полковник,
ҰҚК ардагерлер кеңесінің
Түркістан облысы бойынша төрағасы*

АБАЙДЫҢ ҚАЗАҚ ЖЕРІНДЕГІ ЕЛ БАСҚАРУ ЖӘНЕ ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮРГІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӨНІНДЕГІ ОЙ-ТҰЖЫРЫМДАРЫ

Абай (Ибрагим) Құнанбаевтың әлем мойындаған көптеген данышпан, ғұламалардан кем түспейтін кемеңгер ұлы тұлға екені оның даналығынан, ақындық теңдессіз қасиетінен ғана емес, қазақ халқының тағдыры, келешегі үшін бас қатырып, мемлекеттік саяси жүйенің ел басқару ісіне, билікке белсенді түрде араласып, заң жүйесін қалыптастырудағы еңбегімен де тығыз байланысты екендігі ақиқат. Мұрағат құжаттарының деректеріне қарағанда, Абай Құнанбаев саналы ғұмырының 18 жылын ел басқару ісіне арнап, оның 12 жылында болыс, 6 жылында би болып, өмірін әрқилы айтыс-тартысқа толы оқиғалар заманында өткізген.

Бұл жерде басы ашық бір жағдай, ел басқару жұмысына Абай өз еркімен бармаған және оны өмірлік мақсаты деп санамаған. Оны жазып кеткен өлеңдері мен қара сөздерінен де байқауға болады. Ақын мұрасын зерттеушілердің деректеріне қарағанда, Абай ел басқару қызметіне 20-21 жасынан бастап-ақ араласса керек. Құнанбай Абайдың медреседегі оқуын аяқтатпай, 14-15 жасар кезінде-ақ елге қайтарып алып, ел басқару ісіне баули бастаған екен. Құнанбайдың бұл қылығы баласы Абайды өз орнымды басса екен, әке мұрасына ие болса деген тілектен туындағаны анық.

Өйткені, әкесі Құнанбай Өскенбайұлы ірі ру басы, болыстық қызмет атқарып, 1852 жылы Қарқаралы округінің ең соңғы аға сұлтаны болып сайланады. Бұл кезде қазақ хандығының жойылып, Қазақстанның біржола патшалық Ресейдің отарына айналып, жеріміз тікелей патша үкіметінің әкімшілік жүйесі ықпалына көшіп, сауда капиталының қазақ даласына кіре бастаған уақыты еді. Бұл кездерде билердің бұрынғы

ықпал-беделі бәсеңдеп, қазақ даласында сұлтан, болыс, старшиналардың ықпалы күшейеді.

Осымен қатар, патша үкіметі Қазақстанда қоныстандыру саясатын қызу жүргізе бастады. Бұл жағдай болса қазақ рулары арасында жерге, шұрайлы қонысқа, суға таласуды онан әрі үдете түсті.

Жалпы, феодалдық қоғам тіршілігінде ру таласы бірде-бір бәсеңдеп көрген емес. Аға сұлтан Құнанбай да сол рулар арасындағы үнемі тұтанып тұратын дау-жанжалды ел билеу саясатының негізгі тірегі еткені де мәлім. Құнанбайдың ел басқарудағы жақсы жақтары да аз емес-ті, қаталдығы да жеткілікті. Оны көзімен көріп, бірге жүріп, қызметіне куә болған поляк зерттеушісі Адольф Янушкевич Құнанбайды өз заманының ұлы тұлғасы болған адам деп бағалаған. Ел басқару оңай өнер емес. Құнанбайдың ел басқаруы Абайға үлкен мектеп болған. Бірақ ол әкесінің жақсы жақтарын үлгі тұтып, жаман жағынан бойын аулақ ұстауға тырысты емес пе?

Дегенмен, Абай да пенде, өз заманының перзенті болған тұлға. Шалыс басқан тұстары да болған, негізінен жастық шағында. Осы жағдайды белгілі абайтанушы Әбіш Жиреншин «Әдепкі кезде, Абай ел ісіне кірісіп, едәуір өмірін сол қызу өмірдің қойнауында өткізеді, бірде бүге, бірде шіге оқиғаларға, ет қызу албырттықпен батыл да араласып, ауыл намысы, ат дәстүрі буымен «асау жүрек аяғын шалыс басқан» – деп өзі айтқандай албырттық мінездің болғанын көреміз.

Жасымда албырт өстім, ойдан жырақ,

Айлаға, ашуға да жақтым шырақ, – деп, егде тартқанда данышпан ақынның өзі де әділін айтады», – деп жазыпты. Бұдан біз Абайдың тек ел-жұртын ғана сынап қоймай, өзіне де қатал сыншы болғанын көреміз. Шалыс басқан, кеткен кемшіліктерінен қорытынды шығара білген Абай кейін көпшілік құрметіне бөленіп, атақ-абыройы Тобықты жұртынан асып, қазақ даласының шартарабына жайылады. Оның мысалдары жеткілікті. Ол архив деректерінде де сақталған. Мысалы, 1875 жылы ол Тобықты руының Қоңыркөкше дейтін бір еліне болыс болып сайланады. Абайға дейін Қоңыркөкше болысында айтыс, тартыс, дау-дамай, өзгеден ерен күшті болды. Осы жайында Семейдің уездік начальнигі ресми рапортында: «Тобықтының Қоңыркөкше болысында, бірде бір болыс дұрыс қызмет атқара алмай жиі-жиі түсе берді. 1872 жылдан бастап 1874 жылға дейін бұл елде бес болыс ауысты» деп жазды. Ал, кейінгі бір ресми мәлімдемесінде: «...Қоңыркөкше болысының халқы Құнанбаевты даусыз бірауыздан болыс сайлады. Бұрын Қоңыркөкше болысында еріксіз алынып жататын барымта, уланған дау, жанжал, неше түр-

лі қылмыстар мен кісі өлтіру тыйылып, ел ішінде тыйыштық орнай бастады. Осының барлығы Құнанбаевтың беделдігінен болды», – деп жазады. Бұл жазбадан Абайдың адалдығы, әділеттілігі арқасында халықтың ортасында абырой беделі бұрынғыдан да арта түскенін көреміз. Абай старшин мен билердің жұмысына да, жер дауы мен жесір дауларына да белсене араласып, қандай істің де болмасын әділ шешуіне қызу атсалысады. Пара берушілерді әшкерелеп, қиянатқа жол бергізбейді.

Абайдың осындай ел билеудегі қызметі, әсіресе қазіргі таңда біздің қоғам үшін өте маңызды. Өйткені Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастар заманында әлі де орын алып отырған олқылықтар бар. Соның бірі сыбайлас жемқорлыққа байланысты.

Абайдың билік басында жүрген кездегі ең үлкен еңбегі 1885 жылы орта жүз рулары бас қосқан Қарамола деген жерде өткен ірі билер съезіне бұрын қолданылып жүрген заң ережелерден бөлек жаңа демократиялық негіздегі заң реформасын ұсынуы еді. Ол – бұрын-соңды қазақтың әдепкі заң ережелерін өзгерту, сол кездегі заман талабына сай реформа жүргізіп, ресми түрде бекіту мәселесі еді.

Заңғар жазушы Мұхтар Әуезов ұлы ақынның осы қадамына «Осы міндетті мойнына алған Абай бірнеше күн хатқа жазып ереже тізеді. Онысының көбі қазақтың өзі ескіден білген ел заңы болуымен қатар, кей жерлерде жаңа жол – жоба болады», – деп баға беріпті.

Кейінгі өмірінде Абайдың өлеңдері мен қара сөздерінде елді отырықшылыққа, егіншілікті үйренуге, өнер, білімді игеріп, мәдениетті дамытуға үндеуі өзі қызмет жасаған кезеңде халықтың әлеуметтік-экономикалық хал-жағдайын, елдің әлі де болса жар-

тылай көшпелі, жартылай отырықшы күйде қалып отырғанын терең сезінгенін көрсетеді. Соның бір мысалын оның 1876 жылы Қоңыркөкше болысының управителі болып жүргендегі жазған статистикалық мәліметтерінен де байқауға болады. Абай өз қолымен: «19 шаңырақ егін шаруашылығымен шұғылданды. Суарылатын егіндік жерге қара бидай мен бидай 20 қап, тары мен сұлы 8 қап себіліп, одан 13 қап қара бидай мен бидай, 24 қап сұлы өнімі алынды. Суару жүйесі Мұқыр, Тақыр өзендерінде салынды, бір су диірмені болды. Бұл болыстың адамдары өздеріне керекті 2104 қап астықты Семейден сатып алды» деп жазыпты.

Ең бастысы, Абай ел басқару ісіндегі тәжірибесінен, оқығанының бәрін ой елегінен өткізіп, зерделей келе, ел басқару қызметінің жемісті, көпшілікке пайдалы болуы ел басқарған тұлғалардың білімі мен білігіне, ақылы мен парасатына тікелей байланысты екендігіне көз жеткізіп:

«Көп шуылдақ не табар,

Билемесе бір кемел» – деп ой түйеді.

Қорыта келе айтарымыз, Абайдың басқарушылық қызметте болған жылдары еш кетпей, оның сол дәуірдегі қазақ қоғамындағы қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайды, жағымды, жағымсыз жақтарын терең түсініп, соны шығармашылығына арқау етіп, қазақ қоғамына, оның мінезіне жан-жақты жасалған сипаттамасы, өшпес мұрасына айналды. Оның ұлы ақын болып қалыптасуының негізін қалады. Тек осы сарқылмайтын қайнар бұлақтан бүгінгі жастар мейлінше сусындап, түсіне, сезіне біліп, өз кәдесіне жарата білуі өте қажет-ақ.

Абайдың әлеуметтік-экономикалық мәселелерге байланысты айтқан ой-толғамдарын, ұстанымын сөз қыл-

мас бұрын ұлы ақын өмір сүрген замана ағысына, оның ерекшеліктері мен даму барысына тоқталған жөн. Өйткені адам мен ол өмір сүрген ортада өте-мөте тығыз байланыс болатындығы ақиқат – бұл өмір шындығы. Оны біз ғасырлар бойы адам баласының даму тарихынан да айқын аңғарамыз. Осыған байланысты Абайдың:

*Әркімді заман сүйремей,
Заманды қай жан билемек.
Заманға жаман күйлемек,
Замана оны илемек, –*

деп адамзат баласының өз заманы аясындағы тіршілік болмысының мағынасын ашып көрсететін қысқа болса да нұсқа сөзі бар. Осы ғақлияны белгілі жазушы Қойшығара Салғарин былай деп түсіндіреді: «Қарап отырсаңыз, ешкім де заманынан тысқары бола алмайды екен. Заман ортақ екен. Сондықтан да ол ешкімді алаламай, уақыт керуенінен қалдырмай алға сүйрейді. Бірақ заманда ортақтық болғанымен адамда алалық бар. Біреулері білімі мен білігін жұмсап, заманды билемек, ақыл парасатына жүгіндірмек. Енді біреулері басында еркі жоқ, суға аққан жаңғақтай замана ығымен кетіп, жанын жалдап жалбаң қақпақ». Әрине, Абай да өз заманының перзенті. Алайда ол қалың тобырға жататын көптің бірі емес, Ақыл-ойы озық, дана да дарасының бірі. Ал оның заманы қандай болып еді?

Абай өмір сүрген дәуірде қазақ жерінде көптеген өзгерістер болып жатты. Мәселен, XIX ғасырдың екінші жартысында қазақ даласына сауда капиталымен қатар өндіріс капиталы да дендеп ене бастады. Қарағанды, Нілді, Спасск, Риддер және басқа да кен орындары ашылып, жұмыс істеп жатты. Осы өндіріс ошақтарындағы алтын, мыс,

көмір, қалайы және тағы басқа металл өнімдерін ағылшын, француз капиталистері патшалық Ресей үкіметінен ондаған жылдарға жалға алып, пайдаға белшесінен батып жатты. Осымен қатар қазақ даласында мыңғыраған төрт түліктің өнімдерін іске жарату мақсатында жүн жуатын, ұн тартатын, тері илейтін, ішек қыратын өндірістер, арақ-сыра шығаратын, тұз өндіретін орындар іске қосылып, сауда-саттық айырбастар да қарқын алды.

Сауда-саттықтық күшейе түсуіне тау-кен өндірістерінің де ашылуы үлкен ықпал етті. Бұл процестің өрістеуіне қазақ жеріне орталық Ресей өнеркәсібінің дендеп енуі де әсерін тигізді. Өз кезегінде қазақтың бай-шонжарлары да қарап қалмады. Олар Ресей базарлары мен жәрмеңкелеріне мыңдап мал айдап, тері, жүн өнімдерін көптеп шығара бастады.

1867 жылғы патша үкіметінің шет аймақтарға жіберілетін тауарлардан алынатын бажды мүлдем жойып, бүкіл Орта Азия шекарасына сауда жасаттыруы Қоянды-Ботов жәрмеңкесінің жағдайын өте күшейтті. Қоянды-Ботов жәрмеңкесінің айналмалы сомасы 1869 жылы жарты миллионнан асты.

Қоянды жәрмеңкесіне Абайдың да жиі-жиі барып тұрғаны тарихтан белгілі.

Сонымен қатар Абай Құнанбайұлы өмірінің біршама бөлігін ел басқару қызметіне арнап, болыс, би болып, сол кездегі қазақ арасындағы қоғам тіршілігінің небір қым-қуат, сан оқиғаларға толы қайнаған қазанына белсенді араласып, өткізгенін жоғарыда айттық. Сондықтан да қазақ қоғамындағы болып жатқан жағдайларды сырттай бақыламай, іштей араласып, билік айтып, терең түсіне білген Абайдың халқына айтары да, үйретері де, қағазға

түсіріп қалдырғаны да көп болғаны өз басынан өткерген өмірден туындағаны ақиқат.

Соның бірі елді еңбек етуге, адалдықпен мал табуға, жан аямай кәсіп қылып, сауда-саттықпен айналысуға үндеуі заңдылық, халқының қамын жеген кемеңгерлігі деп түсінген дұрыс болар. Оны біз ұлы ақынның өлеңдерінен де, қара сөздерінен де кездестіреміз. Осы мәселеге байланысты Абайдың айтқандарын Кеңес заманындағы кейбір ғалымдар, жазушылар дұрыс түсінді деп айта алмаймыз.

Қазіргі мемлекетіміздің саясаты, көздеген мақсаты да елімізде мейлінше шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту. Өйткені дамыған АҚШ, Жапония, Франция және т.б. елдердің экономикасында кәсіпкерліктің үлес салмағы 50-80 процентті құрайды. Тақыр жерден бастаған біздің республикамызда, бүгінде шағын және орта бизнестің үлес салмағы 20 процентті құрайды. Ілгерілеушілік бар. Алайда үкіметіміздің алдағы қойған межесі таяу болашақта бұл көрсеткішті еселеп өсіру болып отыр.

Сонымен, Абай сөздері, әсіресе, жастарға заман ағымына сай кәсіп тауып, жалқаулыққа, еріншектікке салынбай, талмай қызмет етіп, қиындықтан жасқанбай байлық, дәулетке ұмтылуға үндейді.

Абай мұндай ұстанымға өзінің өмір тәжірибесі, ел басқарудағы қызметі нәтижесіне сүйене отырып келгені анық. Ұлы ақын «Сегіз аяқ» атты әйгілі туындысында:

Егіннің ебін,

Сауданың тегін

Үйреніп, ойлап, мал ізде.

Адал бол – бай тап,

Адам бол – мал тап, –

дей отырып, Абай «мал ізде», «мал

тап» дегенде тікелей тек қана қой, жылқы, сиырды т.б. айтып отырған жоқ, жалпылама байлықты меңзеп отыр. Бұл жерде ақын мал ұғымын экономикалық тұрғыдан қарап, оның «капитал», «байлық», «дәулет» сияқты ұғымдармен мәндес екенін айтып отыр. Егін салумен айналысу, сауда-саттықтың жолын табу, табыс көзі, молшылыққа, дәулетті өмірге алып келетінін Абай жақсы білген.

Осы жағдайды жақсы түсінген Абай сөзбен ғана шектелмей, өзі болыс болып тұрған кезде егін шаруашылығы мәселелерімен айналысады. Алайда, бұл істе оған көптеген кедергілер де кездеседі. Ол туралы патша шенеунігі, титулярный советник Вернер дегеннің 1892-93 жылдардағы хабарламасында жазылыпты: «...ықпалды қырғыз Ибрагим Құнанбаев Семейдің әскери-губернаторына өтініш етіп сөйлесіп арызданыпты. Өзіне және Шыңғыс болысының 45 шаңырақ үйіне осы Бақанас, Байқошқар, Жәнібек бойын сұрап, оларды отырықшы ел еткісі келеді. Және әбден отырықшыланып болғанға дейін 5 жыл көшпелі шаруашылық қалпында жүре тұруға рұқсат сұрайды... Мен қоныстану үшін тандап алған қазақтардың жерін Құнанбаевпен бірге жүріп анықтап аралап шықтым және Мұқыр қазақтарынан тиянақтап сұрадым. Сөйтіп соңында мынадай қорытындыға келдім. Бұл жерде Құнанбаев өзінің таза жеке мақсатын көздейді». Нәтижесінде, Абайдың ел келешегін ойлап, істеген игілікті ісінің төркінін дұрыс түсінбеген Вернерлер оның тілегін орындамай тастайды.

Алайда, Абайдың бұл мәселенің тек өз басы немесе туыстары үшін ғана қолға алмағанын оның басқа да туындыларынан көреміз. Мысалы, ол өзінің 42-ші қара сөзінде: «Қазақтың жаман-

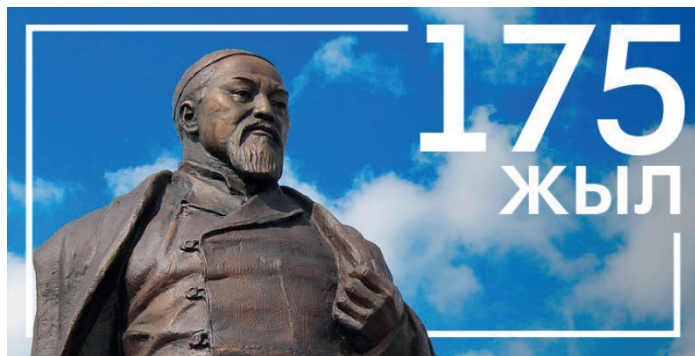
шылыққа үйір бола беретұғынының бір себебі – жұмысының жоқтығы. Егер егін салса, саудаға салынса, қолы тиер ме еді?» – дейді. Яғни, ақын елді жалқаулықтан, ұрлықтан, жұмыссыз бос сенделуден егін салу, саудамен айналысу тығырықтан алып шығар бір жол дер қараған. Немесе:

Түбінде баянды еңбек егін салған,
Жасынан оқу оқып, білім алған.
Би болған, болыс болған өнер емес,
Еңбектің бұдан өзге бәрі жалған, –
деп поэзия тілінде ел келешегі неге байланысты екенін ұғындырып бағады. Сонымен бірге өз баласы Мағауияны ауыл шаруашылығы мамандарын даярлайтын мектепке оқуға береді. Сөйтіп, Абай егін егу, бұл кәсіптің қыр-сырын меңгеру білім арқылы келетін «баянды еңбек» дей келе, оны мәнсап, билікқұмарлықтан артық қояды. «Жан аямай кәсіп қыл» деген өсиеті арқылы халықтың несібесі молайып, дәулет – молшылыққа жетудің жолы қайда екенін ұғындырады.

Абайдың шын мәніндегі ел болашағын ойлаған кемеңгерлігін, халықтың тұрмысын жақсартуда бірінші не қажет екендігін, материалдық дәулетпен байлыққа жету үшін кәсіпкерлік һәм сауданың қандай орын алатынын өзінің поэзиясы мен қара сөздерінде терең ашып, бүгінгі таңда көпшілікті толғандырып отырған мәселелерді шешудің сара жолдарын көрсетіп береді.

Өмірзақ СҰЛТАНОВ,
*ҚР Журналистер одағының мүшесі,
С. Бердіқұлов атындағы сыйлықтың
лауреаты*

Ғарифолла КАСЕНҒАЗИН,
*Семей қ. ҰҚК Ардагерлер кеңесінің
төрағасы*

*Шын хакім, сөзің асыл – баға
жетпес,*

*Бір сөзің мың жыл жүрсе дәмі
кетпес.*

*Көз ашып, жұртың ояу болған
сайын,*

*Хакім ата, тыныш бол қадірің
артар одан сайын,*

Мағжан ЖҰМАБАЕВ

ҰЛЫ АҚЫННЫҢ КЕМЕЛДІККЕ ЖЕТУ ЖОЛДАРЫ

Уақыт өткен сайын халықтың өнері білім деңгейі артып, әлемнің сандық жүйесіне кіріп, жалпы рухани байлығы толған сайын біз дана Абайға жақындай түсетініміз белгілі. Кейде өмірде болып жатқан кейбір келеңсіздіктер мен қоғамдағы туындаған қайшылықтар мен қиындықтар кезінде Абай айтып кеткен ескертулері арқылы оның пайда болу себептерін аңғару қиын емес. Мысалы жүз тура жолдағыны бір қисық шатастырмас үшін, арадағы дүмбілез (шала, пісіп жетілмеген деген мағынада), сыртқы әрекетімен елдің беделіне ие болатындардан сақ болуды 19-шы ғасырда анықтап, ондай адамдардан кезінде құтылып отыру керек екенін және олардың психологиясын жақсы білу арқылы жүзеге асыруға болатынын айтқан. Ал күш-қуат, ойлау, іс-әрекет жайлы жазғанын қарасақ, алған әсер арқылы қуаттың бір құрам бөлігінің жүрек болуының және оны тазалықта ұстай білген адам ғана қуат аларлық дұрыс деңгейде сақтай алады деген ұғымға келгенін көреміз. Абай танымында жүректі кірлететін нысандар: мақтаншақтық, пайдакүнемдік, жеңілдік, салғырттық.

Ойшыл Абай өзінің «44-ші қара сөзінде» «талап» ұғымының да неше түрлерінің кездесетінін түбегейлеп, ғылыми негізге салғанын байқаймыз. Сол «талаптылар» ішінде «бәрекелді» қолпаш сөзін аңсайтындар – сараңдықпен, арамдықпен «мал табуды» мансап етіп, өз-өздерінің жаман істерін ақтап «мал тапқан ердің жазығы жоқ» дейтін сияқты мақалдарды арқа тұтып, жалған ұстаным, өзіне деген ақтау сезімі секілді және ішкі келеңсіз жағымсыз қылығын жағымды қылып, өзін-өзі алдаумен, ақтаумен өмір сүретіндерді қатаң сынға алған. Ондайлардың талаптары кісілік болудың, тұлға болудың талабы емес, керісінше қайткен күнде баю, сол жолда неше түрлі амал-айаларға баратындарын, «ар, ұят, сенім» формуласын жүрек әміріне жүгіндіру бұндайлардың қаперіне кіріп-шықпайтынын, ал «талап» ішкі қорғаушы күштен туатын нысан екендіктен және ол болмаған жерде алдыңғы түрі ғана характерке түсіп, жиіркенішті іспен айналысатын, жалпы халыққа пайдасын тигізбейтін, дұрыс емес адамдардың пайда болатынына көзіміз жетеді.

Абай Құнанбайұлы өзінің «7-ші қара сөзінде» тән (материя), жан (білім, ғылым), рух (күш, қуат) бұл қасиеттердің үшеуі үшбұрыш сияқты, бір-біріне дұрыс өркендей алмайтынын ерекше айтып кеткен. Егер тән ғана өсіп кетсе, әркім өзінің қамын ғана ойлаумен шектеліп, қоғамнан шеттеп, өз-өзіне ие бола алмай ары қарай өзіне де, өзгелерге де зиянын тигізуі мүмкін. Ал тән мен жан қатарласып дамыған жағдайда – ақылдылық, парасаттылық, ізгілік сияқты т.б. көптеген жақсы қасиеттер туындау арқылы адамда рух пайда болады, ал рухы күштінің «сенім» арқылы кемелдікке жетуге болатынын көрсеткен.

Сонымен қатар, қазақ халқының жеті атасының қан тазалығы мен рухты бағамдап, ру-руға бөлініп, шежіре құрылуының мәні таза сезімде, ал адамдардың жақсы сезімге ие болуы тұқымдық, генезистік (грек сөзінен алынған – туу, пайда болу, даму деген ұғымдарды білдіреді) желінің (каналдың) тазалығынан, оның ұрпақтан-ұрпаққа өрлеу, яғни ұлттық код (қазақ халқының жаратылысын, табиғатын, рухани бітімін айқындайтын белгілер) және ана тілі (ұлттың барлық қастерлі ұғымдарын, қасиеттерін бойына жиган өзегі) арқылы сананың өркендеу динамикасының ілгерлеуі сипатымен түсіндірген. Қазіргі ғалымдардың айтуынша, Абай даналығының бірі – осы құбылыстың психология, биология, физиология, педогогика сияқты ғылымаралық байланыстың бір-бірінен ажырамас тұтасты жүйеде туындайтынын дәлелдегені. Айтылып отырған дәлелді қысқаша ғұлама Абайдың өз сөзімен келтірсек, жақсы сезімнің кейінге даруы (берілуі) – жақсы ата, жақсы ана, жақсы ұстаз, жақсы құрбы дегені.

Қорыта келгенде, Абай Құнанбай-

ұлының болашақ жастарының адаспай, өзінің табиғи психикалық хал-ахуалын мөлшерлеп, өз күйін білім мен ғылымға талап арқылы толықтырып, қажеттілігін сараптап, бір арманнан келесіге қол жеткізіп, оның бірте-бірте орындалу жолын ойша құруға шеберлік таныта алуларын өз ойымен көрсеткенін байқауға болады. Ел ішіндегі салғырттық, марғаулық, іштарлық, көреалмаушылық, өзін-өзі менсінбеушілік, жеккөрушілік, астамшылық, тәкәппарлық, меншіктеу және т.б. кеселге толы кесепатты іске бой алдыру психологиялық тұғырдың жоқтығынан, ал өзінің «мені» мүлдем дамымай, білім мен ғылымнан ғибрат ала-алмау, сөз саптай алмау, жасқану, өзін қор санау, өз-өзіне қол салу секілді көптеген түзетілмес дағдарысты психологиялық синдромның нәтижесі деп және халықтың санының аздығына қиналған дана Абай кейінгі ұрпақты түзу жолға салуға өзінің тағылым сөздері арқылы көрсетіп кеткен. Ендеше:

Өлді деуге бола ма, ойландаршы,
Өлмейтұғын артына сөз қалдырған,
– деп айтып кеткен дана, ойшыл-ғұлама Абай бүгін өзінің жарқын бейнесімен де, терең ойлы сөзімен де бізбен бірге 175 жыл бойы өмір сүріп келеді, мәңгі өмір сүре бермек, өйткені ол өмірге тәрбиелі ұрпақ әкеліп, саналы қоғам құру жолдарын көрсетіп кетті.

*Райымбек АХМЕТОВ,
отставкадағы полковник,
Павлодар облысы бойынша
филиалының Ардагерлер кеңесінің
мүшесі*

ҰЛЫ АТАМЫЗДЫҢ АРМАНДАҒАН ТОЛЫҚ АДАМНЫҢ ҮШ ҚАСИЕТІ ТУРАЛЫ

10 тамызда ұлтымыздың ұлы ақыны, ойшыл тұлғасы Абай Құнанбайұлының туғанына 175 жыл толып отыр. Биылғы мерейтойға орай Абайдың туған жері Жидебайда, елімізде көптеген іс-шаралар жоспарланған болатын. Бірақ әлемді жайлаған індетке байланысты соның көпшілігі онлайн форматына ауыстырылғаны белгілі. Қазақ елі басына түскен қиын сынақтардан сүрінбей өтіп, бұл дертті де жеңе білді.

Қиындықтар өтпелі, ал Абай мұрасы – мәңгілік. Үкіметтің қаулысымен оныншы тамыз «Абай күні» деп белгіленіп, мерекелер тізбесіне енгізілді. Бұл қаулыны халықтың көптен күткен игі істің бастамасы деп қабылдадық. Бұл – күллі ұлттар мен ұлыстарды бірлік пен ізгілікке, адамгершілікке үндеп, көп ұлтты халықты татулыққа, достыққа шақыратын күн.

Ұлы ақынның мұрасын ұлықтауға арналған іс-шаралар енді жыл сайын өткізіліп тұратын болды.

Мәселе мерейтойда емес – тұғырлы тұлғаның туындыларынан терең тәлім алуда.

Абай – ұлтты сүюдің эталоны, әлемдік даналыққа бой түзеудің өлшемі. Шындығында да «Бірің қазақ, бірің дос көрмесең, істің бәрі бос» деген ақын қағидасымен өмір сүрсек, халқымыз парасатты, мемлекетіміз тұғырлы, келешегіміз жарқын болмақ!

Абайдың рухына тағзым ету – оның қағидатын ұстану, аманатына адал болу. Сонда ғана жас ұрпақтың санасына қастерлі құндылықтарды сіңіре аламыз.

Абай – біздің өнегелі өміріміздегі ба-

сты бағыт. Өркениет өріне қаймықпай қадам басар кез келген ұлт өзінің адастырмас жолын көрнекті тұлғалары арқылы таңдайды. Бұл тұрғыда біздің жолымыз – Абайдың жолы екенін жақсы сезінгеніміз дұрыс.

Абай – қазақ көгіне мәңгі нұрын шашып тұрар жарық жұлдыз! Абай – түгел адамзатты жүрегінің түбіндегі асыл ақиқатқа жетелеп бара жатқан даңғыл жол.

Ұлы сахарадағы жалғыз жанартаудай мұнарлап тұрған ақын болмысы бізді үнемі өзіне шақырып келеді. Кәрі уақытпен астасып, заманалар алыстаған сайын тұлғасы зорланып, мұрасы айқындала түскен шерлі шайыр бізді үнемі білдіртпей бағып тұрғандай!

Абай күніне байланысты Жамбыл облысында да бірқатар іс-шаралар өткізілді.

Екі мың жылдан астам тарихы бар көне Тараз қаласында Абай күні лайықты деңгейде аталып өтті. Тараз қаласының әкімдігі тарапынан облыс орталығындағы Абай ескерткішіне гүл шоқтары қойылып, келушілер ұлы ақын рухына тағзым етті.

Сондай-ақ Жамбыл облысының мәдениет, архивтер және құжаттама басқармасының ұйымдастыруымен Абай ескерткішінің маңына ақын шығармаларынан радиоконцерт қойылды. Мұнда ақынның өлеңдері оқылып, әндері шырқалды.

Облыстың Ш.Уәлиханов атындағы әмбебап-ғылыми кітапханасы Абай әлеміне қатысты кітаптардан көрме ұйымдастырды. Көрмеде бірнеше тілдерге аударылған Абайдың өлеңдері мен қара сөздері және Абай туралы жазылған кітаптар бар.

Абай күніне орай, республикалық «Ежелгі Тараз ескерткіштері» тарихи-мәдени қорық-музейінің ұжымы көпшілікті ұлы ақынның бейнесі салынған түрлі картиналармен таныстырса, Жамбыл облысы бойынша ҰҚК-ті департаментінде жас чекистер арасында бейнебаян арқылы Абайдың «Қара сөздерін» оқу байқауы өткізілді. Абайдың қара сөздерін жетік білетін чекистер департамент басшысының бұйрығымен бағалы сыйлықтарға ие болды.

Шын мәнінде Абай мұрасы өміршең, жылдан-жылға өзінің құндылығын арттыра түсуде. Абай атаған талап пен еңбек – қайратты танытса, терең ойыңыз – ақыл, ал қанағат пен рахым – жүректен туындайтын қасиеттер.

Адам бойындағы осы үш қасиетті ерекше танып білуге тұратын таным екенін Абай «Малға достың мұңы жоқ малдан басқа» деген өлеңінде:

«Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» деп нақтылай түседі.

«Ыстық қайрат» үнемі ізденіс үстінде, тек алға ұмтылу, жасампаз болу ұғымын аңғартса керек.

«Нұрлы ақыл» – елге сәуле түсіріп, ізгілікті іс істеу.

Ал «жылы жүрек» деген ұғым иманды, иман жүзді болу, адамдарға құрметпен қарау, олардың мұң-мұқтаждығын, көңіл күйін ұға, түсіне білу, айналаңа шуақ шашу дегенді білдірсе керек.

Міне, осы үш қасиетті ізгілікті мақсатта пайдаланылған жағдайда ғана толық адам деген мәртебеге ие боламыз.

«Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, сонда толық боласың елден бөлек», – дейді хакім Абай. Олай болса, Абай үшін дүниенің басты құндылығы – адам, жай ғана адам емес, рухани тұрғыда кемелденген толық адам.

Абайдың арманындағы толық адам ақылмен дамып, біліммен жетіледі. Хакім Абай Алланы тану, оның сипаттарын білу үшін ғылымды меңгер дейді. Білімді болу арқылы ғана біз кемелдікке жетеміз, болашағымыз жарқын. Білімді оқыған адам ғана кездескен қиындықтарды жеңе алады.

Қасиетті Құран да білім алуға мән беріп, Құранның алғашқы аяты «оқы, оқы және оқы» деген сөздерден басталатыны баршаға аян.

Абай асыл дінімізге де адамгершілік тәрбие көзі ретінде қарап, осы мақсатта өзіне керегін алды. Данышпанға керегі – сену. Сенім бар жерде адамдық қасиет жоғалмайды. Осылардың бәрін толықтыра келгенде, Абай хакім пендешілік мінезден арылуға, иманнан пайда алуға шақырады.

Ал пайда алу жолдары қайсы? Ол үшін өз ақылың мен еңбегіңе сүйен дейді. Өзгеге жақсылық ойла, шамаң келгенше халқыңа шапағатыңды тигіз. Адамдық ізгілік деген осы.

Абай кезінде немістің ұлы ақыны И.Ф. Гетенің шығармаларымен танысып, кейбір өлеңдерін қазақшаға аударған. Сол өлеңдерінің бірінде Гете: «Өзі үшін ғана еңбектенген адам азап шегеді. Басқалар үшін еңбек етсе, олар-

дың қуанышына ортақтасады» деген осы қағиданы толықтырған Абай: «Өзің үшін еңбек қылсаң, өзі үшін отаған хайуанның бірі боласың» дейді.

Бұдан артық теңеу таппайсыз.

Мемлекеттік лауазымды қызметтерде жүргендер көпке пайдасын тигізуі керек деп түйіндейді.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың:

«Біз Абайдың XIX ғасырда өмір сүріп, XXI ғасырдың сөзін сөйлеген данышпан ретінде әлемге танытуымыз керек. Сонымен қатар оны ұлттық сананы жаңғыртуға зор ықпал еткен рухани реформатор ретінде дәріптеуге міндеттіміз» – деген қағидалармен абайтануға байланысты басқа да қастерлі құндылықтарды барша қоғамға, жастарға, әсіресе, өскелең ұрпаққа жан-жақты насихаттап, дәріптеп, санасына құю – біз сияқты аға буын ардагерлердің азаматтық парызы мен қарызы.

Ұлы Абай туралы әр кездегі қазақ ақындарының айтқаны ой пікірлері, Абайға деген шынайы махаббаты мен сүйіспеншіліктерін білдірген өлең шумақтарынан ұлы Абайдың барлық болмысы мен өмірге деген көзқарасы анық байқалады.

«Абайдың суреті» деген өлеңіне

Ж.ЖАБАЕВ:

Мынау тұрған Абайдың суреті ме?

Өлең сөздің ұқсаған құдіретіне,

Ақыл, қайрат білімді тең ұстаған,

Қарсы келер Абайдың кім бетіне...

дейді.

Ал, ақын М.ЖҰМАБАЕВ:

Шын хакім, сөздің асыл – баға жетпес,

Бір сөздің мың жыл жүрсе, дәмі кетпес.

Қарадан хакім болған сендей жанды,
Дүние қолын жайып енді күтпес...
десе,

Асыл сөзді іздесең,

Абайды оқы ерінбе.

Адалдықты көздесең,

Жаттап, тоқы көңілге... деп жырлайды ақын

С. ТОРАЙҒЫРОВ.

Абай десе Абайсың,

Абайладың жан-жақты.

Риза еттің, жарайсың,

«Қалың елің – қазақты»...деп ақын Қ. Аманжолов ағынан жарылады.

Ұлы емес Абай жалғыз сахараның,

(Мен емес, солай деген Аталарым).

Сол ұранды ұрпаққа апарамын,

Мен қазақ – Абай болып атанамын...

дейді ақын **М.МАҚАТАЕВ.**

Алтын шапақ, шашпай тұр қырдың таңы,

Аяқты алшаң басқанға құлшын тағы.

Саған дерт боп жабысқан ел тірлігі,

Бүгін менің жанымды шыңғыртады... деп мұңын шағады ақын қыз Фарида Оңғарсынова.

Қорыта келе, бір сөзбен айтқанда, Ұлы Абай – ынтымақ пен бірліктің, ізгілік пен кемелдіктің, биік парасат пен терең поэзияның символы! Әр сөзі – қадау-қадау тірек, тұтастықтың Туы, мейірімнің мөрі. «Толық адам» тұжырымы – кісіліктің кілті!

Абай – қазақтың рухани құбылысы.

Абай – дәуір дауысы, Абай уақыт тынысы!

*Тілектес ЕРІМПАШЕВ,
отставкадағы полковник,
ҰҚК құрметті ардагері*

ЖИДЕБАЙҒА САЯХАТ

Ұшқыр қиял, жақсыға еліктегіш, қайран жастық шақ, өтіп кеткеніңді де сезбей қалыптын. Мектепте оқып жүргенде, теңдесі жоқ әдебиетіміздің классигі Мұқтар Әуезов ағамыздың «Абай жолы» романын оқып, шіркін, сол дүниеге данышпан Абайды берген Жидебай қандай жер екен, сол қасиетті топырақты басатын күн туса деп қиялдайтын көптің бірі едім. Бірақ, әртүрлі жағдайлармен бұл арманым көкіректің бір түкпірінде сәті түспей қалып жатты.

...Семей облысы орталығын бір үлкен аспан астындағы мұражай деуге болады, тарихи ескерткіштер, көшелердің аттары өзінді сонау Абай дәуіріне жетелегендей болады. Жұртшылық осы қасиетті топырақтан шыққан үш перзентерін – Абайды, Шәкәрімді және Мұқтарды аса қадірлеп, мақтан тұтады екен. Облыстық өлкетану, Абайдың, Мұқтардың әдеби-мемориалдық мұражайлары ұрпақтарының осы кісілерге деген ерекше ықыласын айтпай-ақ танытып тұр. Абайдың, Шоқанның досы болған ұлы орыс жазушысы Ф.М.Достоевскийдің әдеби-мемориал-

дық мұражайы да сонау өткен заманнан сыр шертеді.

Абайдың әдеби-мемориалдық мұражайы ССР Халық Комиссарлар Кеңесінің қаулысы бойынша 1940 жылы ұлы ақынның туғанына 95 толуына орай ашылып, 1947-1951 жылдары Қазақ ССР Ғылым Академиясының құрамына беріліпті. 1990 жылы Қазақ ССР Министрлер Кеңесінің қаулысы бойынша ақынның әдеби-мемориалдық мұражайы Абайдың мемлекеттік тарихи-мәдени және әдеби-мемориалдық қорық-мұражайы болып құрылыпты.

Қорық-мұражайдың құрамына қалалық кешен, Бөрлідегі М. Әуезовтің мұражай-үйі, Жидебайдағы Абайдың әдеби меморалдық мұражайы, 6400 гектар қорық аймағына кіретін 16 тарихи орындар, Абай ауданы Құндызды ауылындағы Халық ақыны Шәкір Әбеновтің мұражайы және Мақаншыдағы Әсет Найманбаевтың мұражайы кіреді екен.

Қалалық кешенге Ленин көшесі, 12 үйде орналасқан көпес Роман Ершовтың үйі, 1995 жылы салынған жаңа ғимарат, 1993 жылы кешен аймағына көшірілген Ахмет-Ризаның медресесі мен мешіті, мұражайдың әкімшілік үйі, сонымен бірге Бөгенбай батыр көшесіндегі 132 үйде орналасқан «Алаш арыстары және М.Әуезов» мұражайы жататын көрінеді.

Бірнеше бөлімдерден тұратын Абайдың Семейдегі бұл әдеби-мемориалдық мұражайы ақынның өмір жолын, оның қоғамдық қызметін сол кездегі заман ағымымен байланысты танытады.

Мұражайдағы Мәскеу, Омбы, Орынбор мемлекеттік мұрағаттарынан табылған құжаттар Абайдың әкесі Құнанбайдың және Абайдың оқуы туралы көрермендерді таныстырады. Абайдың, Шәкәрімнің, Мұқтардың өмір жолдары Семей қаласымен тығыз байланысты болғандықтан, мұражайда ескі қаланың көрінісі, осы атақты кісілердің аттарымен байланысты үйлердің фотосуреттері кеңінен берілген. Атақты шетелдік және қазақстандық суретшілер мен мүсіншілердің Абай және оның әулеті туралы еңбектері, ақынның жеке заттары музейдің құнды жәдігерлері болып саналады. Абай өзі көзінің тірісінде жанұясымен екі ғана фотосуретке түскен көрінеді, солар да мұражайдың төрінен орын алған.

Абай орыс әдебиетінің классиктері

А.С. Пушкинді, М.Ю. Лермонтовты, Н.А. Крыловты т.б. ерекше бағалап, солардың шығармаларын қазақ тіліне өте сәтті аударып, қазақ даласына таратқаны және өзі сол орыс әдебиеті арқылы бүкіл әлем әдебиетімен таныс болғаны біздерге мектеп қабырғасынан мәлім. Бұл мұражайдың «Абайдың аудармалары» бөлмесінен орын алған. Мұнымен қатар орыс тіліндегі Спиноза, Дарвин, Аристотель, Сократ т.т. ақын, философтардың еңбектері сөрелерде тұр.

Осы әдеби-мемориалдық мұражайдың бірнеше бөлімдерге топталған жәдігерлері туралы мың рет естігеннен гөрі бір рет көрген ұмытылмас әсер қалдырады сөзсіз.

Жоғарыда Семейліктер үш бабаларын пір тұтатындықтары туралы айтқанмын. Қаладағы М. Әуезов мұражайы «қазақ сөзі королін» біздің ортамызға алып келгендей болады. Қойылған экспонаттарды тамашалап жүргенде Мұқанды Алматыда оқып жүргенде талай көргенім есіме түсті. Ол кезде мен ҚазМУ-дің заң факультетінде оқып жүрген кезім болатын. Мұқаң сол университеттің Комсомол 102-дегі ғимаратында орналасқан қазақ филология факультетіне келіп «Абайтану» тақырыбында дәріс оқып тұратын. Ұлы жазушыны пір тұтатын заң факультетінің бір топ студенттері Шевченко 99 ғимаратынан келіп, кей кездерде, қадірмен ағамыздың дәрісін тыңдайтын едік.

Бапшен басқан жүрі-тұрысы, бір нәрсені, затты қолыңа ұстатқандай әсем сөзі, қимылы, байсалды мінезі қазірдің өзінде көз алдымда. Ойлап отырсаң, ұлы адаммен жүздесіп, ұлағатты сөзін тыңдау – оның өзі бір бақыт екен-ау.

Алматы қаласындағы қазіргі «Ала-тау» мейманханасының орнында

бұрын КТЮЗ жазғы жасөспірімдер кинотеатры болатын. Бір күні киноға келгенде өте жақын жерден Мұқанды көрдім. Ол кезде теледидар деген боса болмасын жоқ, ағамыз үйіне жақын жерден осында келіп кино көріп тұрады екен. Және де бұл сәттілікті айтсаңызшы, орнымыз бір – Мұқаң шеттен бірінші, орыс жеңгеміз екінші орынға орналасты, ал менің билетім үшінші орын болып шықты. Жүрек қобалжуынан сеанс бойына жөңді ешнәрсе көріп, естімедім деуіме болады. Кино бітісімен аяғым аяғыма тимей жатақханаға жүгірдім. Бірге бөлмелес жолдастарыма Мұқаңның жанында отырып кино көргенімді бір мақтаныш сезіммен айтып жаттым. Бала мінез деген бәлкім осы шығар.

Елден шыққанда Жидебайға бару менің басты мақсатымның бірі болатын. Бұған дейін тауқыметі кісі қолында қалып, соңғы кезде ептеп жүріп-тұруға ғана жараған Елтай құдамның денсаулығы, Семейден әрі қарай тағы 180 шақырымдай жүруге жарамайтындығы ертеңіне-ақ байқалды. Ал, Балта-

бек балам болса машинасын жөндеумен болды.

Келесі күні таң ата қаланың ауданаралық автовокзалына бардым. Өкінішке орай, диспетчер Абай ауданының орталығы Қарауылға автобус кешке сағат төртте ғана жүретінін айтып, вокзал маңынан Жидебайға апарып келетін такси табуға болатындығын хабардар етті. Сұрастырып жүріп Серік деген азаматты таптым. Жол ақысы туралы келісіп, Жидебай, қайдасың деп тарттық. Жолайы әңгімелесіп отырайық деп жолы бағыты бір жолаушыларды алдық. Солардың ішінде руы Төленгіт-құшшы, өмірден тоқығаны мол Сасанов Дүйсенғали деген кісі сол жердің тарихын жақсы білетін азамат екен. Ол маған тегін табылған жақсы гид болды деуге болады.

Бұл тозығы жеткен асфальт тас жол Абай заманындағы Шыңғысқа тарта-тын ескі керуен сүрлеуін қуалай салынған екен. Бұл жолмен ұлы Абай ғана емес, қазақтың тұңғыш ғалым, ағартушысы Шоқан Уәлиханов және орыстың ұлы жазушысы Ф.М. Достоев-

ский және Семенов-Тянь-Шанский мен Пржевальский сияқты атақты саяхатшылары, П.Михаэлис сияқты достарының жүргені тарихқа мәлім. Күміс көмей, дүлдүл әнші Әміре Қашаубаев та осы жол үстінде талай күнді батырып, талай танды атырған көрінеді.

Сонымен ескі шетелдік жеңіл машинамыз Семейден шығып, оңтүстікке бет алып, Қарауыл, қайдасың деп шапшандатып келе жатты.

Таныса отырайық деп Серікті сөзге тарттым. Ол маған: «Аға, әкем аты Арымбек, руым арғын-тобықты, жанұям сол Қарауылда тұрады, бес-алты баламның қамы үшін осы кәсіппен айналысып жүрген жағдай бар деді. «Шырағым, жас болсаң да, қазағымыздың саны өсіп, демографиялық хал-ахуалымыздың жақсаруына жақсы үлес қосқан жан екенсің, балаларыңның үйленгені бар ма», – деп сұрадым.

– Аға, балаларымның бәрі қыздар, әлі жас, – деді ол.

– «Серік, өзің сымбатты жігіт екенсің. Балаларыңның мінезі өзіңе тартып, еліміздің жақсы азаматтары болып, өмірде Абай атамыз айтқандай, өз орындарын тапсын, бақытты болсын», – деп тілегімді айттым.

Салонда отырғандардың көңілін көтерейін деп: «Серік, алты қыз баланы дүниеге келтіру оңай іс емес. Домбалдап жасай салған еркек баладай емес, қыздың бет әлпеті сымбатты болу үшін оған үлкен шеберлік керек, ал ол жағы нәтижесіз емес шығар» деп әзілге айналдырдым. Жолаушылар бір-бірімен жақындасып, әңгіме-дүкен қыза түсті.

Жолайы Серік те жиі сөзге араласып, мені айнала төңірекпен таныстырумен болды. Мына жүріп келе жатқан жолымыз Абайдың 150 жылдық мерейтойына орай салынған екен. Содан бері жөндеу көрмеген бұл жолды шетелдік

ірі компаниялардың үлкен жүк машиналары осы ауданнан өндіріліп жатқан мәрмәр, қиыршық тастарды және алинекс шикізатын тасып, мүлдем аздырып жіберіпті.

Тар жол, тозығы жеткен асфальт, алдымызда келе жатқан 40-50 тонналық ақ тас тиеген шетелдік машиналардың шаңы жүрісімізді баяулатып, қиындықтар туғызды. Бірақ бұл жолдың ой-шұңқырларын жақсы білетін Серік жолайы машиналарды басып озып, шапшандығын бәсеңдетпей келеді.

Бір кезде мен жақтағы доңғалақ бір тереңдеу шұңқырға түсіп, тарс ете қалған кезде мен шыдай алмай:

– Серік, шырағым, мынау алдыңғы доңғалағың осындай бір кедергіде бізден озып кетсе, бұл дүниеден біз де озып кетуіміз ықтимал ғой, менің үйімде де мені күтіп отырған шешен, іні-қарындастарың бар еді, шапшандығыңды сәл бәсеңдетсең, үйге аман-сау баруымның кепілі болар еді, – дедім. Облыс басшылары бұл жолмен сирек жүре ме деген ойға келдім.

Серіктен: «осы жол үстінде Еңлік-Кебектің кесенесі бар деп еді, сол жерге де тоқтап, олардың аруағына арнап құран бағыштайын» дедім. Бұл жерде Дүйсенғали мен Серік осы ғашықтар туралы ел аузында аңызға айналып кеткен әңгімелерді жарыса айтып жатты. Ру тартыстарының құрбаны, бұл екі ғашық тау үңгірінде сырт көзден тасаланып біраз бірге өмір сүріпті. Күндердің бір күнінде жауыздар бұларға жасырын тамақ тасып жүрген баланың соңына түсіп, бұл екі байғұсты тауып алып, оларға көп қорлық көрсетеді, ең соңында оларды ат құйрығына байлап, біраз жер сүйретіп жүріп өлтіріпті деседі. Соңынан сол сүйек қаңқаларының қалдығы қалған жерде жұрт жиналып ескерткіш орнатыпты. Бұл мөлдір

махаббаттың символына айналған екі ғашықтың кесенесін ел қадірлеп, басына жақсы ескерткіш орнатыпты. Бүгінгі кейбір азаматтық некеде жүрген жастарымыздың бір-біріне деген шынайы махаббаттары осындай берік болса ғой.

Өз білгенімше бұл аруаққа құран бағыштадым.

Бір кезде Серік: «Аға, мынау Күшікбай асуы. Осы жерде қысы жазы ағып жатқан мөлдір бұлақ бар, оны да Күшікбай бұлағы деп атайды» деді ол. Жолаушылар әрлі-берлі өтіп жүргенде осы бұлақтан су ішіп, дәмханасынан тамактанатын көрінеді. Бұл бұлақтан Абай, Шәкәрім, Мұқтар даналарымыз және ұлы ақынның қазақ, орыс достары Абай ауылына бара жатқанда осы жерде тоқтап аттарын шалдырып, өздері сусындайтын көрінеді. Неткен қасиетті бұлақ едің, суың сарқылмасын дедім.

Жол жалғасып жатты. Көп ұзамай таудың биік қырынан жаңадан салынып жатқан үлкен бір кесененің силуэті көрінді. Оған қатарласа бергенде Серік машинасын кілт тежеп, иегін сипап аруаққа тие берсінін айтып жатты.

«Аға, бұл жаңағы мен айтқан батыр Күшікбай кесенесі. Ол кісі ел сыйлаған би де болған. Оны жолаушылар аса құрметтеп, басына барып құран бағыштап өтеді. Ал аруақты елей қойғысы келмегендердің міндетті түрде жүріп тұрған машинасы қирап, не тағы сондай бір ойламаған оқиға кездесетініне менің өз басым куә болды», – деді Серік. Бұл туралы Дүйсенғали мен Серік адам айтса нанғысыз, болған қызықты оқиғалар туралы жарыса айтып жатты.

Жолдың сол жағы Абай атамyzдың етегінде туып-өсіп, өзінен кейінгі ұрпақтарына мұра қалдырған атақты Шыңғыс тауы. Жанға жайлы, самал желі есіп тұрған қасиетті жер. Мұқтар ағамыз өзінің «Абай жолы» эпопея-

сында суреттеп жазған әрбір елді мекеннің, қыраттың, шатқалдың халық қойған тарихи өз аттары бар. Бұл жерде ойыңа романдағы шәкірт Абайдың туған ауылына қайтып келе жатқанда Есембай жырасында Байтас пен Жұмабайды қарақшы болып бір қорқытқаны есіңе түседі.

Осы қазақ үшін киелі жерді атом полигонына айналдырып, аруақтардың мазасын алған кеңес үкіметіне қалай жаның ашыр. Қазақта: «отпен ойнаған от басар» демей ме.

Жолдың сол жағында тау арасында Мұқтар ағамыздың туып өскен Бөрлі ауылы. Онда Мұқаңның мұражайы жұмыс істейді.

Қарауылға 15 шақырымдай жер қалғанда жол Жидебайға баратын тас жолмен қиылысады екен. Жидебай жеріне аяқ басқанымызды жолдың сол жағында тұрған жол белгі көрсетіп тұр.

Осы жерге келгенде Серік машинасын тежеді. Ойлы-қырлы дала. Алыстан Жидебайға дейін бір шағын ауылдың үйлері, одан әрі Абай мен Шәкәрім кесенелерінің мұнаралары үлкен бір кемеңің екі ақ желкені секілді көрінеді.

Жол мұражай-үй ғимаратының қақпасына келіп тіреледі екен. Үй сәнді темір дуалмен қоршалған. Кең алаңның кіре беріс төрінде мұражай-үй, сол жағында бабамыздың биік тұғырға қойылған мүсіні, сол Жидебайға баратын жол жағында Еуразия кіндігіне қойылған құлыптас, одан әрі қонақтарға арналған мейманхана, асхана ғимараттары. Осы маңда «Құнанбай құдығы» сақталған.

Бұл қорық алқабын Өскенбай, Құнанбай әулеттері қоныстанғанға дейін Жидебай деген кісі мекендегендіктен, сол есіммен аталып кеткен. Абай өмірінің соңғы он жылы, жемісті шығармашылық кезеңі, осы Жидебай-

мен байланысты. Киелі Жидебайда ақынның 75 лирикалық өлеңдері, 27 нақыл қара сөздері, көптеген аударма еңбектері дүниеге келіпті. Ұлы ақынның бұндай шабыттануына осы жердің әсем табиғаты әсерін тигізгені сөзсіз. Себебі осы қыратты жерде орналасқан мұражайдың жанында тұрып жан-жаққа көз жүгіртсең, алыстан бұлыңғыртып Шыңғыс тауы көрінеді, төменде Қарауыл өзенінің көк алқабы, одан әрі өркеш-өркеш тау сілемдері. Ғажап бір бай табиғат.

Мұражайдағы экспозиция көрмелері бес бөлме мен екі дәлізде орналасқан.

Кіре берістегі дәліз Абай өмір сүрген дәуірмен, ақынның мінез машығымен, ата-тегімен хабардар етеді. Мұражай гиді Гүлсара Сұлтанқызы Құсайынова Абай ұрпақтары туралы мағлұматында ұлы адамнан ұрпақ қалмай барады, шежіренің соңғы бір бұтағы орыс алып, одан екі қыз бала ғана бар дегенде, өкінішіме шек болмады. Ай, Кеңес дәуірі-ай, миымызды шірітіп мәңкүрт қылған, деп ішімнен налыдым. Ақынның мерейтойына келген келініміз, дәліздің қабырғасына жазылған шежіреге менің қыздарымның аттарын көрсетпедіңдер деп дағуа айтатын көрінеді. Тегіне тартпай, ат атандырып, сүйек сындырған ініме де болайын.

Келушілер дәлізден терезесі шығысқа қараған кең ас үйге кіреді. Онда ас дайындауға керекті ыдыс-аяқтар, самаурындар, көсеу, құман, кебеже сияқты бұйымдар. Бұл сол заманның үндемес куәгерлері – Абай туыстарының мүліктері.

Келесі бөлме келушілерді әр кезде осы үйде болған қазақтың атақты әнші, ақындарымен және Абайдың талантты шәкірттерімен таныстырады.

Экспозицияның бір бөлімі көрмендерді Абайдың пікірлес доста-

ры –Семейге жер аударылып келген саяси-қылмыстылар – Е.П.Михаэлис, С.С.Гросс, Н.И.Долгополов сияқты орыстың озық ойлы зиялыларымен таныстырады. Олар да осы үйдің талай рет қонағы болыпты.

Абайдың шығармашылық еңбегіне арналған екінші дәліз көлемі шағын, бірақ жайлы қонақ үйге әкеледі. Бұл бөлменің еденіне түрлі түсті сырмақ кілем жайылып, қабырғасындағы түкті кілемге ескі қобыз ілінген. Төрде Шәкәрім мен Мұқтардың фотосуреттері. Абайдың үш шекті домбырасын да осыдан көруге болады. Осы жерде домбырасын шертіп, ойға кетіп отырған ұлы философ көз алдына елестегендей болады.

Ақынның жұмыс кабинетінің ортасындағы аласа дөңгелек үстелде сия сауыты, құс қанатынан жасалған қаламсап, ақынның қалта сағаты, тоғыз құмалақ, шахмат тақталары. Бұл бөлмедегі шыны қорапшаға салынған, менің ойымша, ақынның тозып түскен тістері. Бөлменің бір бұрышында жазу стөлі, шкаф, кресло, қабырға сағаты. Шкафта ақынның сүйіп оқыған кітаптары, энциклопедиялар. Бұл бөлмеде ақын жұмыс істеген.

Келесі бөлменің қабырғасында Құнанбайдың Меккеден әкелген тақиясы ілулі тұр. Абай тірі кезінде екі рет қана фотосуретке түскен дедік. Осы суреттер де осы бөлмеден орын алған. Тағы бір көзге түсетін зат – ол бас және аяқ жағы көтеріңкі қазақтың ағаш керуеті. Бас пен аяқты басқа денеден жоғары ұстап дем алғызудың тиімділігін ақын сол кезде-ақ білген. Тағы бір көзге ерекше түсетін жәдігер – ол үш ұңғылы пытыралы аңшылық мылтық. Оны Солтүстік-Сібір генерал-губернаторы Таубе ақынға сыйлыққа тартқан көрінеді. Қаруда: «За усердную службу и особые заслуги» деп жазылған.

Бұл жер ұшқан құс пен жүгірген аңға

өте бай деседі. Абай бос уақытында аңшылықпен де айналысқан көрінеді.

Мұражайдан шыға берісте ұлттық тағамдар жасауға арналған тошала. Ортада қазандар, көсеу, ет ілетін екі адал-бақан т.б. ас дайындауға керекті заттар. Түтін шығып тұруға болар, тошаланың төбесі киіз үйге ұқсас ашық. Тастан қаланып, терезесіз болғандықтан ба, бөлме іші қоңыржай.

Еркежан әжеміздің бөлмесі де жинақты, бұнда сол кісінің өзі тұтынған заттары қойылған.

Мен Гүлсара гид қызымыздан: Абай осы үш әйелінің ішінде Әйгерімді көбірек жақсы көрген дейді, сонда бұл жағдай басқаларының ішінде қызғаныш сезім туғызбаған ба деп сұрадым. Бір қызығы, ақынның жанұясымен аралас-құралас болған туған-туыстарының айтуына қарағанда, Абайдың сүйіспеншілік сезімі үш әйеліне де бірдей болыпты, соның ішінде әмеңгерлік салтымен отасқан Еркежанға да. Бұндай сезім екі жақтан да бірдей болса керек. Әжелеріміз бірінің балаларына бірі қамқорлық жасап, тәту-тәтті өмір сүріпті. Қазіргі қатындар қағынған, еркектер бағынған заманда бұл біздерге бір ертегі сияқты болып көрінетіні сөзсіз. Ұрпақ қамында шаруасы жоқ, бір қыз баламен ғана қатырып отырған әйелдерімен тіл табыса алмай жүрген жастарымыз қаншама... ..

Мұражайдан анадай жерде тұрған мавзолейге жол шығады. Жол бойында Құнанбай әулетінің ескі қорымы. Зере мен Ұлжанның, Абайдың ағасы Құдайбердінің құлыптастары да осы жерде. Бұлардың әрқайсысы да тағзым орындары.

Мавзолейге кіре берісте мешіт-ғимарат. Осы жерде аруақтарға арналып құран бағышталады екен. Өкінішке орай, мавзолей кешеніне

жөндеу жұмыстар жүргізіліп жатқандықтан, аруақтарға дұғаны өзім оқуға тура келді.

Қос мұнараларда Абай мен Шәкәрімнің мүрделері жерлеген. Бейіттерінің үстіне қымбат граниттен құлыптастар қойылып, оған ұлы адамдардың осы жерде мәңгілік дамылдап жатқандары туралы жазылған. Құран бағыштап, ұлағатты сөздерін тыңдағандай, бұл кісілердің қабірлеріне қатар отырып ойға кеттім. Өмірге Абайдай алып тұлға беріп, қазақты әлемге паш еткен халқымнан айналдым.

Иә, бұл мен үшін құр туристік саяхат емес болатын. Жидебайға барып ұлы адамның аруағына құрмет көрсету өзін ұлтжандымын дейтін әр азаматтың қажылық парызыммен пара-пар деп санайтынмын. Ойым орындалғанына шүкіршілік.

Бір қуантарлық жағдай, осы қасиетті жерге тәуап етушілердің легі қысы-жазы бір саябырламайды екен. Үлкен-үлкен автобустар, топ-топ жеңіл машиналар Жидебайға алыс-жақыннан, басқа облыстардан ағылып келіп жатыр. Айта кетер жәйт, солардың көпшілігі мектеп жасындағы жастар, студенттер. Гидке сұрақ қоюларына қарағанда, олардың бұл жерге келулері бірінші емес.

Елге келген соң, менің бұл сапарымды онша құптамай, қартайғанда сүрініп-қабынып несіне ит өлген жерге бардың дейтіндер де болды. Білгені осы болса, бұндай керітартпа қазаққа не айтуға болады. Абайдың өзі осындай мыңмен жалғыз алысып, шаршаған жоқ па еді.

Ертең осы жолдарды оқи отырып, немерелерім Абайды қастерлейтіні сөзсіз. Ақынның «өнер таппай мақтанба», не «бес нәрсеге асық бол, бес нәрседен қашық бол» деген өсиетін өмір бағдар-

ламасы есебінде жадында ұстайтыңдарына сенемін. Жастарымыз Абайдан өнеге алып, ең болмағанда сол данамызға ұқсап бақса, біз қарияларға одан артық не керек.

Осы ойымды жақында арғы аталары қара қыпшақ Қобыланды батырдың Ақтөбе облысында жерленген бейітіне барып топырақ салып келген ақын Жанғабылов Абдолламен бөлістім. Бұл кішіпейіл, адамға жақын азамат менің осы сапарыма өте риза болды. Қобыланды менің он үшінші атам еді, соған Беген Көпешов және Рсалды Утинов деген азаматтармен барып бабаларымызға құран оқып, топырақ салып келдік деді. Арқасы бар суырып салма ақын үш-шумақ өлеңді шұбыртып ала жөнелді. Соның ішінде мына төрт жол есімде қалыпты.

«Нәр аларсыз сөзімнен,
Ақындығым сезілген.
Абайды барып тірілткен,
Айналдым аға өзіңнен» деп аяқтады ақын Абдолла маған арнаған монологын.

Абайдың аты өлмейтіні, оны ұрпақтар ғасырдан ғасырға қастерлеп өтетіні сөзсіз, тілектеспін.

Оқырман, бұл еңбекті жазғаным бірнеше жыл өтті. Биыл Абайдың мерейтойына жанұямызбен баруды жоспарлап отырғанда, елімізге ауыр індет кездесті. Бірақ, бұл келешектің жұмысы.

*Ғалихан МӘУЛЕТОВ,
отставкадағы подполковник, ҰҚК
құрметті ардагері, Тыл еңбеккері,*

ПОСТРОИМ ВМЕСТЕ ЛУЧШЕЕ БУДУЩЕЕ

К ВОПРОСУ О РОЛИ ВЕТЕРАНСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КАЗАХСТАНСКОГО ПАТРИОТИЗМА

Казахстане, как и по всей планете, происходят судьбоносные изменения. «На наших глазах мир начинает новый, во многом неясный, исторический цикл. Занять место в передовой группе, сохраняя прежнюю модель сознания и мышления невозможно. Поэтому важно сконцентрироваться. Изменить себя и через адаптацию к меняющимся условиям взять лучшее из того, что несет в себе новая эпоха» написал в своей статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» Лидер нации Нурсултан Назарбаев. При этом новая модернизация не должна, как прежде высокомерно смотреть на исторический опыт и традиции. «Наоборот, она может сделать лучшие традиции предпосылкой важным условием успеха программы», - считает Елбасы

Статья Первого Президента Нурсултана Назарбаева имеет поистине историческое значение. Необходимость и актуальность модернизации идеологической работы диктуется самой обстановкой, сложившейся постсоветском пространстве.

При распаде единого государства в начале 90- годов сложные проблемы возникли в духовной сфере. Деидеологизация общества, начавшаяся с легкой руки архитекторов перестройки под девизом борьбы с коммунистической идеологией, была фактически сведена к разрушению четкой системы идеологического и нравственного воспитания в стране.

Особенно болезненно ломка устоявшихся идеологических стереотипов сказалась на военных и сотруddниках силовых структур, так как именно они в силу уклада жизни, где все регламентировано до мелочей, как никто другие тяжело восприняли образовавшийся духовный вакуум. Общеизвестно, что догонять и восстанавливать всегда

труднее. Тем более если упущения касаются духовных, нравственных факторов и ценностей.

По прошествию 25 лет со дня обретения РК суверенитета определены основы, на которых начато возведение столь необходимой народу конструкции казахстанского патриотизма и единой консолидации общества. В одной из своих первых книг «Идейная консолидация общества - как условие прогресса Казахстана» - Лидер нации обращается к тезису о незыблемости при любой общественно-экономической формации таких нравственных ценностей гражданина и человека как: любовь к своей Родине, народу, верность и уважение к традициям предков, забота о ближнем и подрастающем поколении.

Все это в дальнейшем нашло свое отражение в программе «модернизация общественного сознания». Для реализации данной программы создана национальная комиссия во главе с премьер-министром РК, работа которой проводится по шести ключевым на-

правлениям. К примеру переход государственного языка на латиницу одно из основных направлений программы. Обосновывая это решение Президент пишет, что страна готовилась к этому с осторожностью все годы независимости и назад пути нет. И с этим трудно не согласиться. Латиница на сегодня является универсальным международным алфавитом и языковая модернизация – это стратегически оправданный шаг Казахстана в долгосрочной перспективе.

Кроме этого в статье Елбасы пишет о воспитании, прежде всего, в молодом поколении «Казахстана будущего»: это конкурентоспособность через компьютерную грамотность, знание иностранных языков и культурная открытость; прагматизм и рационализм; сохранение национальной и культурной идентичности; культ знаний и образования; открытость сознания. Именно молодежь должна понимать важность продолжения модернизации и именно она должна ее осуществить.

Еще одним направлением программы является культурная модернизация. То есть мир может узнать о Казахстане и по его культурным достижениям. Поэтому необходимо создать условия для презентации в глобальном мире лучших произведений современных казах-

ских деятелей в сфере литературы, гуманитарных наук; творческие работы художников, музыкантов, скульпторов, театральных деятелей и кинорежиссеров. Понятно, что эта программа открывает огромные возможности перед творческой интеллигенцией, окажет им серьезную материальную и моральную поддержку и может вызвать большой интерес к нашей стране на мировом уровне.

Программа «100 лиц Казахстана» направлена на то, чтобы общество знало своих сограждан, которые добились успехов на профессиональном уровне и состоялись за годы независимости. Поэтому их нужно сделать героями телевизионных передач, образцом для подражания и объективного взгляда на жизнь.

Мощным локомотивом модернизации общественного сознания выступит программа «Туган жер» У этого проекта есть несколько составляющих. Во-первых, воспитание подлинного патриотизма - через познание родного края и конкретную помощь малой родине. Во-вторых, развитие в стране культуры благотворительности и ее поддержки государством через ответные социальные действия. И в-третьих, научная, образовательная инфраструктурная поддержка-исследование истории, ге-

ографии объектов родного края, его благоустройство.

«Особое отношение к родной земле, ее культуре, обычаям, традициям – это важнейшая черта патриотизма. Это основа того культурно-генетического кода, которая любую нацию делает нацией, а не собрание индивидов» – подчеркивает в своей статье Лидер нации.

Наряду с программой «Туган жер» Елбасы инициировал программу «Сакральная география Казахстана». Целью данного проекта является не столько популяризация исторических памятников и святых мест, сколько укрепление духовных ценностей, которые несут в себе эти сакральные места. Казахи всегда почитали предков и посещали святые места, но то с каким воодушевлением они делают это сейчас, говорит о многом, и прежде всего об их активном поиске национальной идентичности. Сакральные места выражают и хранят ключевые мировоззренческие идеи и ценности народа, обеспечивая передачу из поколения в поколение большого массива традиционных знаний. По сути это устойчивые носители и хранители исторической памяти народа.

Все предлагаемые проекты программы, по мнению Лидера нации должны активизировать обновление менталитета нынешнего и будущих поколений казахстанцев.

На новом разломе эпох у Казахстана есть уникальный исторический шанс через обновление и новые идеи самим построить свое лучшее будущее.

И мы ветераны ОНБ, полностью разделяем поистине глубокое и мудрое видение пути духовного возрождения современного казахстанского общества и каждого гражданина страны. Перед

всеми нами встает задача формирования у нынешних молодых казахстанцев не просто чувства определения своей национальной идентичности, а понимания принадлежности каждого казахстанского гражданина к нашему многоликому, многонациональному и многоконфессиональному обществу. На протяжении столетий территория современного Казахстана становилась зоной проживания разных этносов и народностей. Складывалась многоликая полиэтническая общность, ставшая основой независимого государства. Нельзя забывать, что многовековые традиции спасали народ в годы самых тяжелых испытаний. Опираясь на эти традиции все мы, в т.ч. ветераны ОНБ должны вести целевую и разъяснительную работу, направленную на обеспечение общественного согласия, повышения религиозной и правовой грамотности и привития подлинного казахстанского патриотизма молодежи страны, в том числе сотрудникам ОНБ.

Так, ветераны ОНБ принимают активное участие в информационно-пропагандистской работе по разъяснению ежегодных посланий Главы государства народу Казахстана. Это ответственная миссия. Члены информационно-пропагандистской группы РОО «Ветераны органов КГБ» регулярно выезжают в различные регионы страны, где встречаются с общественностью и трудовыми коллективами, выступают с лекциями в Департаментах КНБ, региональных университетах, перед активами городов и районов.

Особое место в этой работе должно занять разъяснение шести направлений программы «Модернизация общественного сознания». Главой государства даны четкие и обоснованные ориентиры реализации этой цели.

Важное место в деятельности ветеранских организаций занимает информационно-разъяснительная работа по предупреждению проявления религиозного экстремизма, особенно в молодежной среде.

Сегодня наблюдается дисбаланс в сознании общества, особенно у молодежи. Интернет, виртуальная жизнь поглощают представителей подрастающего поколения. Не имея национального иммунитета, многие из них поддаются под влияние различных сект, в том числе экстремистских. Этого допустить нельзя. Целевая разъяснительная работа ветеранов на данном направлении дает свои результаты и сегодня многие люди знают об опасностях религиозного экстремизма. Будущее страны за светским государством, где духовные и религиозные ценности способствуют, а не сдерживают развитие всех сфер государства и процветания страны в целом.

Как и прежде ветеранам принадлежит особая роль в воспитании сотрудников отечественной спецслужбы, привития им чувства казахстанского патриотизма, любви к Отечеству. В органах национальной безопасности сегодня работает поколение, становление которого пришлось на сложное в историческом плане 1990 -2000 ые годы. Именно это обстоятельство требует усиления воспитательной работы, привития сотрудникам чувства казахстанского патриотизма.

И данную задачу, должны взять на себя ветераны органов КНБ республики Казахстан. Не случайно в одном из обращений к старшему поколению Лидер нации пишет: «Ваша мудрость должна помочь младшим поколениям идти по верному пути, любить Родину. На вашу долю выпало крушение одной

страны и возрождение независимого государства. Это было время сложных решений. Ваш приобретенный опыт-это неоценимый капитал, который поможет всем нам пройти сквозь невзгоды».

У ветеранов действительно особое место в обществе, в любом коллективе. Их всегда уважали, на них равняются, берут с них пример. Каждый из наших ветеранов-это отдельная история, свой неоценимый вклад в дело обеспечения государственной и национальной безопасности.

Можно назвать десятки ветеранов, которые уже вошли в историю органов национальной безопасности, стали легендами для молодых сотрудников комитета. Это генералы Сейтказиев Ж.Г., Мустафин А.Г., полковники Байгарин А.А., Никитин Г.Я. И многие другие оставившие свой след в истории Комитета. Каждый из них, многое и многих пропустил через свое личное восприятие, пережил вместе с участниками все события и перипетии второй половины 20 века. Их оперативная грамотность, эрудиция, широкий кругозор, объективность и честность действительно были достойны подражания.

Ветераны всегда были гордостью Комитета и молодежи есть с кого брать пример.

**Женыс РАМАЗАНОВ,
член Президиума РОО
«Ветераны органов КНБ»,
полковник в отставке**

ҰҚК АРДАГЕРЛЕРІНІҢ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ АКЦИЯСЫ ТУРАЛЫ

2020 жылдың шілде айының басында Ұлттық қауіпсіздік комитетінің бір топ ардагерлерінен корона-вирус эпидемиясынан зардап шеккен адамдарға қолдан келгенше көмек көрсету туралы ұсыныс түсті. Бұл бастаманы Т.Ғ. Айжолов, Қ.Р. Әбдіказимов, Ғ.А. Бапахов, И.В. Букашкин, Қ.И. Елубаев, Қ.Ж. Қарабаев, Б.Е. Шайманов және басқа да көптеген құрметті, жанышар ардагерлеріміз қолдады.

Орталық Кеңестің, оның Төралқасының тікелей үйлестіруімен белгілі бір қайырымдылық жұмыстары жүргізілді.

Бастапқыда, ҰҚК госпиталі арқылы сырқаттанған және көмекке мұқтаж ардагерлерімізге көмек көрсетілді. Одан кейін, материалдық жағдайы тұрғысынан «халықтың қорғалмаған топтарына» көмек көрсету туралы ниет білдірілді. Бұл мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеп отырған көп балалы аналар және толық емес отбасылар. Аналар мен балалар көмекті үлкен қуанышпен қабылдады. Кез келген қайырымдылық, әсіресе, қазіргі уақытта ең алдымен көмек берушінің өзіне қажет екендігі мәлім.

Қайырымдылық акциясын қолдаған ардагерлерге үлкен ризашылық пен алғысымызды білдіреміз.

«ҚР ҰҚК органдарының
ардагерлері» РҚБ ОК

ҚҰРМЕТТІ АРДАГЕР!

Денсаулықтарыңыздың мықты болуын тілей отырып, мен бүгін Сіздерге ұсыныс жасайын деп отырмын. Қазақстандағы бүгінгі күні өршіген короновирус індеті халқымызға зор қауіп төндіріп отыр. Үкімет тарапынан қолданып жатқан шаралар тиісті нәтиже бермеуде, соның себебінен індет жұқтырған адам саны мен өлім-жітім кең мөлшерде етек алуда. Бой бермей өршіген індетке халық боп қарсы тұратын кезең келді.

Құрметті әріптестерім, ел басына осындай күн туғанда біздің де өзіміздің азаматтық позициямызды іспен дәлелдейтін уақыт жетті деп ойлаймын. Бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, қанатымен су сепкен қарлығаштай, қиналып жатқан көпшілікке аздап та болса көмегімізді тигізейік. Жалаң патриотизмнен гөрі бұл әлдеқайда елімізге пайдалы бастама болсын деген оймен Сіздермен ақылдасқым келеді.

Шамамызға байланысты ортақ қор құрып, осы індетпен ауырып жатқандарды емдейтін мекемелерге керекті құрал-жабдық (ИВЛ), дәрі-дәрмек алып берейік. Осы бастаманың иесі, көмек қолын созған беделді ардагер әріптесіміз бір ИВЛ алу үшін өз жеке қаржысынан 150 000 теңге бөлуге дайын екенін мәлімдеді (Аты жөнін айтпауын сұрады). Сол сияқты біз де өз патриоттығымызды білдірейік. Әркім өз шама-шарқыниша айтылған есеп-шотқа ақша жіберсе, жиналған қаржыны ауырып, қиналған адамдарға жұмсайтын боламыз. Соған жауапты өз ардагерлерімізді де сайлап алар едік.

Осы ұсынысты түсіністікпен қабылдап, қолдарсыздар деп сенемін.

Аса құрметпен, Қанез Бейсенұлы Жұмагельдин
12.07.2020 жыл

УВАЖАЕМЫЕ ВЕТЕРАНЫ!

В дополнении к раннее написанному обращению поясняю: в настоящее время, как и все медицинские учреждения страны в нашем госпитале лечат от короновируса. В госпитале работает два провизорных отделения и одно отделение реанимации. На данный момент в госпитале лечатся около 30 пациентов- наших коллег, из них двое в тяжелом состоянии. В связи с нехваткой койко-мест почти все кабинеты врачей определены под палаты. Во дворе госпиталя в палатках развернули так называемый «грязный фильтр», который принимают пациентов с жалобами. На первом и втором этажах госпиталя разворачивается дополнительный провизорный стационар на 35 коек. Остро ощущается нехватка медикаментов. Элементарно от нагрузок «летят» стиральные машины, уютюги и т.п. Проблем много!

В этой связи, просим поторопиться с оказанием благотворительной помощи. Докладываем, вчера на собранные деньги уже срочно закуплены лекарства для госпиталя. За расходованием денежных средств ведется учет. В дальнейшем будет предоставлен отчет.

С уважением, ответственный секретарь РОО «Ветераны органов КНБ РК»

Жумагельдин К.Б.
15.07.2020.

ҚҰРМЕТТІ АРДАГЕРЛЕР!

Сіздердің қаражаттарыңыз госпиталімізге уақытында көрсетілген көмек болды. Өздеріңіздің аттарыңыздан жасалған көмек үлкен ризашылықтарымен қабылданды. Сондай-ақ, емхана қызметкерлері қымыз таратқан кезде: «Бұл Сіздерге ҰҚК ардагерлерінен» деп айтқандары құлаққа қалай жағымды естіледі?!

Қазіргі уақытта көмек аса қажет емес (комитет қаржыландырады).

Осыған байланысты, белсенді демеушілер - зейнеткерлер тарапынан, қалған қаражатпен тұрмысы төмен қарапайым азаматтарға (көп балалы аналарға, мүгедектерге, жалғызбасты және т. б.) көмек көрсетілсін деген пікір мен қолдау бар. Қалалық әкімшілік осындай адамдардың тексерілген тізімін беруге дайын. Баяндап отырып, осы бастаманы қолдаударыңызды сұраймын! Сіздерге көп рахмет! Баршаңызға зор денсаулық тілейміз!

(Қаражаттың кірісі мен шығысын бақылау комиссиялық түрде жүзеге асырылады. Қолдан келгенше көмек көрсеткен әрбір адам ақшаның жұмсалуды жеке өзі тексере алады)

ҰҚК ардагерлерінің ОК
30.07.20.

Көпбалалы отбасыларға көмек көрсету акциясы кезінде

АЗАМАТ ЕДІ-АУ АЯУЛЫ...

Михаил Түсіпұлы ДӘУЕНОВ

(1943-2020)

Таудың етегінде жүргенде биіктігі байқалмайды дегендей, кенеттен асыл азаматымыздан айырылып қалғанымыз біздерге орны толмас қайғы болды. Ол үлкенге іні, кішіге аға, азаматтылықтың, жоғары мәдениеттіліктің, ұлтжандылықтың, үлкен парасаттылықтың адамы еді. Оны біз күн өткен сайын сезінеміз, жүрегіміз езіледі.

Қазақта «кімнің жерін жерлесен, соның суын сула» деген қанатты сөз бар. Қарап отырсаң, кейбір қызмет бабымен сырттан келген азаматарымыз бұл жерде өзін уақытша бір қонақ ретінде санайды. Әрине, бұндай теріс жағдай әр адамның мәдениеттілігіне, жетелігіне байланысты. Әрине, қазақтың жері алаш баласына ортақ, бірақ қолынан іс келетін, етіміз үйреніп қалған, ұлтжанды жақсы аза-

маттарымыз болса, арамызда жүре бергенін ұнатамыз. Ал, оған алда-жалда дәм-тұз басқа жерден бұйырып тұрса, амал не, ісіне сәттілік тілейміз, тек қана жаңа жерде осы елді ұмытып кетпесе болғаны.

Ал, Қостанай өңірінің көркеюіне бір кісідей атсалысып, осы жерге тамырын кеңінен жайып ілік-жұрағат, құдандалы болып кеткен туыстарға көңіліміз ерекше.

Осындай жатқа қимайтын еліміздің ұлы деп саналатын азамат Михаил Түсіпұлы Дәуенов туралы оқырманға бірер сөз жеткізгім келіп отыр.

Халықта оңтайлы бір жағдай, құбылыс қайталанып жатса, оны «бақытты кездейсоқтық» дейді. Менің өмірімдегі сондай бір оңды кездейсоқтықтарымның бірі – ол осы кісімен үш мәрте бір ұжымда кездесіп, сол

кісінің қол астында қызмет жасағаным.

Мәкең 1985 жылы біздің облыстық КГБ басқарма бастығының бірінші орынбасары болып қызметке келді. Бірінші кезде әдеттегідей бастықты сырттай танып білу, бұған дейінгі бастықпен салыстыру процесі жүрді. Қайдан келді екен, неге аты әдеттегідей «бай», «бектермен» аяқталмаған, аты орысша, өзі ресейлік көрінеді ғой, тағы да бағымыз жанбайтын болды ма деген сияқты шым-шытырық ой ағымы жүріп жатты. Бірақ, көп ұзамай күдігіміз бірте-бірте сирей бастағандай болды. Кісінің парасаттылығы бірінші тілге келгеннен-ақ сезіліп тұрады емес пе. Ресейлік болса да қазақша тілі жатық, көзқарасы оң болып көрінді. Ал жұмыс бабына келсек, тапсырмалары нақты, жоғары талапшыл кісі екен. Бұл кісінің қарамағындағыларға бет жыртып, қатты сөз айтып жатқанын естімедім, кез келген сұрақты тез әрі оңтайлы шешіп, оны тиімді орындау жолындарын айтып түсіндіреді екен. Бір қызығы, қарамағындағылардың ісіне көңілі толмай қалған жағдайда, үлгі көрсету үшін бе, осы «қара жұмысқа» өзі де араласып кететінін байқатты. Бұл әдіс көп күттірмей оң нәтижесін берді де. Кейбір жігіттер өздерінің міндеттеріне көбірек жауапкершілікпен қарап, жаңа бастықтан ескерту алмауға тырысты.

Соғыстың қызып тұрған кезінде, сонау Астрахань облысында дүниеге келіп, жасына жетпей жанұядағы ер бала есебінде әкесімен бірге үйдің тауқыметін бірге көтерген Мәкең, өмірдің тапшылығын басынан кешірді. Қараның төресі болған әкесі оны үлкен адамгершілікке, еңбексүйгіштікке, адалдыққа, әділ-турашыл болуға тәрбиеледі.

Сондықтан болар, бұл кісінің өз ойындағысын бүкпей турасын айтатындығы еді.

Мәкеңнің дамылсыз, беріліп еңбек ететіндігі туралы бір кішкене мысал келтірейін.

1987 жылдың қаңтар айының қақаған бір күнінде Қамысты ауданының шалғай бір совхозына іссапармен баруға тура келді. Себебі ондағы клубтың қабырғасында ілулі тұрған Орталық комитеттің бас хатшысының үлкен портретін бір белгісіз кісі атып бүлдіріп кетіпті деген хабарды тексеру керек болды. Қарап тұрсаң, бұл бір ұсақ бұзақылық сияқты, оған саяси астар беріп жатудың қажеті де жоқ, милиция органына тапсыра салынатын іс-әрекет. Бірақ біздің жұмыста ұсақ деген сөз болмайды деп үйрететін Михаил Түсіпұлы, өзі де осы мәселе бойынша сол совхозға бірге баратындығын айтты.

Сонымен қыстың күні қырауда совхоз орталығына да жеттік. Мен қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес оқиға болған жерді қарап, дәлелдемелік заттарды тауып, оны хаттамаға мазмұндап жаздым. Аяқ киім, ату құралының іздері табылды. Енді ең бастысы, бұны кім істегенін анықтау қалды.

Менің таң қалғаным, Михаил Түсіпұлы бір жарты күннің ішінде қаскүнемнің кім екенін анықтап қана қоймай, оның жақын арада үлкен бір қылмысқа дайындалып жатқандығы туралы ақпарат алды. Бұл түнгі сағат 11 кезі болатын. Мәкең маған жаңағы кісінің аты-жөнін, қылмыс жасауға керекті қару-жарақтарды қай жерге құпия орын жасап жасырып қойғанын айтып, соларды қазір алмасақ, ертең кеш болып қалуы мүмкін, себебі ол облыстан тергеушілер келіп қылмыс жасаған кісіні іздестіріп жатқандықтан, ойлаған ойын тез арада орындап үлгіруге асығуда екен деді. Мен бастығымның бір істі аяғына дейін жеткізбей тынышталмайтындығын білсем де, «Михаил Юсупович, бұл жәй сөз шығар, түнде үй-жайға заң бойынша тінту жүргізуге болмайды, не болса да ертең көрерміз» деп керуетке теріс қарап жатып қалдым. Басқа біреу болса, бұйрық түрінде, «тұр, осы жұмысты істейсің» деп бұйырар еді ғой, бірақ ол олай жасаған жоқ, басын бір шайқады да бөлмеден шығып кетті. Түн ортасы ауған кезде оянып қарасам, Мәкең стол үстіне қару-жарақ арсеналын үйіп қойыпты. Бәрі де заңға сәйкес рәсімделген, түсініктеме құжаттарға дейін бар. Үй иесі қару-жарақты сақтауға арналған құпия орынды үйіндегі ескі пештің оттығының астынан жасап, үстіне жасыру үшін күл сеуіп қойыпты. Оны арнайы техникамен іздесең де табу-таппауың екі талай. Соңынан осы материалдарды ішкі істер басқармасы-

на тапсырдық. Айта кететін жай, бұл заң бұзушы кісі бұған дейін ауыр қылмыстар жасап талай сотталған екен, жұмыс бабымен директормен келіспей, осы қару-жарақтарды оған қастандық жасау мақсатымен жинастырыпты. Ол тек қана қылмысты аяғына дейін жеткізуге үлгіре алмай қалғанына қатты өкініпті. Қылмыскер сотталып, өз жазасын алды. Осындай эпизодтар Михаил Түсіпұлымен талай болған-ды.

Бұл кісінің ұлтжандылығы, жастарға деген ағалық қамқорлығы 1986 жылдың атышулы Желтоқсан оқиғасы кезінде іспен дәлелденді. Республикалық КГБ басшылығын айтпай-ақ, облыстық партия комитеті облыстық КГБ басқарма бастығын, оның орынбасары Мәкеңді қайта-қайта обкомға шақырып, мысал ретінде, екі-үш қазақ ұлтшылдарын жауапқа тарту керектігін жүктеумен болды. Әсіресе, бұл Михаил Түсіпұлына қиынға түсті. Сендер, басқарма бастығы Н. Верещаев екеуің бұл науқанда жабулы қазан жабуыменге салып, оларды іштей қостап, не селқостық жасап отырсындар деп жазғырды. Ақмола облысында туып өскен, қазаққа жан-тәнімен жақын, тілін білетін қарапайым мінезді Николай Федорович ерекше бір азамат болатын, ұлты басқа болса да, біз оған арқа сүйейтінбіз. Сол кісінің обкомнан налып, бұл жоғары мәдениетті кісінің боқтанып келгенін талай көріп, іштей жанымыз ашитын-ды.

Иә, солызғарлықыста алдын-ала жүргізілген шаралардың арқасында облыс бойынша ұйымдасқан түрде бас көтеру фактілері тіркелмеді. Бұл жерде Михаил Түсіпұлының еңбегі ұшан-теңіз деп айтуға болатын еді. Ол институттар мен техникумдарда, қазақ жастарының шоғырланған жерлеріндегі жиындарда сөз сөйлеп, жастарды сабырлыққа шақырумен болды. Әрине, бұл өз нәти-

жесін берді де. Оған да шүкіршілік. Себебі, Қостанай қаласының іргесінде иттерін арсылдатып, күректерін жаландатып ішкі әскерлер полкі бұйрық күтіп дайын тұрған-ды. Қостанайдағы аттөбеліндей аз қазақ жастарын көзді ашып жұмғанша быт-шытын шығарып, мерт қылу оларға қиын іс емес еді. Осындай ағаның арқасында бұл өңірде бекер қантөгіс болмады. Бұны да жақсының шарапаты деп білу керек.

1990 жылы Михаил Түсіпұлы Қызылорда облыстық КГБ басқармасына бастық болып тағайындалды. Бұны біздің оперативтік ұжым қуанышпен әрі іштей наразылықпен қарсы алды деуге болады. Біріншіден, қолынан іс келетін, жаны таза, ұжымды басқарудың жаңа түрлерін енгізген кісіден қол үзгілері келмесе, екіншіден, оның қызмет сатысымен өскеніне шын жүректен қуанды.

Қостанай облыстық КГБ басқармасында Михаил Түсіпұлы қызмет еткен кезде барлау, қарсы барлау, экономикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету салаларында жақсы-жақсы жетістіктер болды. Оны Республикалық КГБ органының басшылығы өзінің бұйрықтарымен талай рет атаған болатын. Облыстық басқармада тағы басқа біраз жақсы-жақсы оперативтік істер де болды. Мысалы, Ресейден ескі айналымнан шыққан рубльдерді тиеп келе жатқан машинаны ұстап, жүкті тәркілеп жою, лагерьде жазасын өтеп отырған бір топ сотталғандардың өз беттерімен еркіндікке шығып алып, қалаға келе жатқан жолына тосқауыл қойып, олардың бүлігін басу, тағы да лагерьде жазасын өтеп отырғандардың ішінен зонада футбол ойыны кезінде бір сотталғанның өлімі туралы олардың арасындағы толқуды тоқтату, қалада жүйелі түрде фашистік белгіні таратушы кісіні тауып, онымен

профилактикалық жұмыс жүргізу т.т. сияқты істерді айта кетуге болады. Бұл және басқа да іс-әрекеттердің авторы, әрине, Мәкең болатын.

Сонымен Михаил Түсіпұлы өзінің дамылсыз жұмысын Қызылорда облысында жалғастырды. Еңбегі жемісті, өзіне жүктелген міндеттерін онда да сол қарқынмен ойдағыдай орындауда деген хабарларды естіп, бұл жақта бізде тілектес болып жататынбыз. Сыр бойында жасаған жұмыстарына тоқталып айтып жатсақ, ол бір ұзақ әңгіме болар еді. Мен Михаил Түсіпұлының сол Қызылорда жерінде екі тәуліктің ішінде жасаған іс-әрекеттері туралы жалпылама түрде айтып кетсем, оқырман аз да болса ол кісінің сан қырлы жұмысынан түсінік алар деп ойлаймын.

1992 жылғы ақпанның 22 жұлдызы күні Михаил Түсіпұлы әдеттегідей сағат 7.30 да жұмысқа келгенде, басқарма бойынша оперативті кезекші Шилі станциясына жақын жерде сотталғандарды таситын вагон және бірнеше ішкі істер бөлімінің айдауыл қызметінде жүрген солдаттардың өлігі табылғанын баяндапты және де қылмыскерлер солдаттардың автоматтарын өздерімен ала кетіпті. Михаил Түсіпұлы дереу тергеу-оперативтік топты алып оқиға болған жерге аттанады. Сол станция әрі аудан орталығы Шиліге келсе, автовокзалдың алдында үлкен «Икарус» автобусы тұр екен. Автобус астында пистолетпен қаруланған милиция қызметкері. Автобус астынан шықса қылмыскерлердің оны атып тастауы сөзсіз. Айнала қан, өлген солдаттардың қаруын қолданып сотталғандар бірнеше кісіні, оның ішінде бір милиция қызметкерін опат қылыпты. Автобустағы 13 жолаушыны кепілдікке алып, үлкен мөлшерде қаржы және шет мемлекетке өтіп кету үшін ұшақпен қамтамасыз

ету туралы талаптар қойыпты. Автобусты басып алғандардың ішінде ату жазасына сотталған террорист болыпты, сол белсенділік көрсетіпті.

Михаил Түсіпұлының орынды тактикалық тәсілдерінің арқасында тәуліктен астам уақыт ішінде кепілдікке алынған кісілер баскесер қылмыскерлердің құрығынан босатылыпты. Бұл тіпті Кеңес дәуірінен бері ешқандай адам шығынысыз жасалған құтқару операциясы болды. Бұл туралы Мәкең өзінің «Страницы жизни» атты кітабында толығырақ жазған.

Оперативтік техника арқылы автобуста не болып жатқанын тыңдап отырған бақылаушылар сотталғандардың кепілдікке алынғандарды және Михаил Түсіпұлын атуға оқталғандары туралы айтып отырыпты. Соған қарамастан, Мәкең басқа кісілердей дуалдың артына тығылмай, алдыңғы шепте жалғыз болыпты.

«Операция ойдағыдай аяқталған соң, маған тамақ, не ұйқы емес, бір жұтым су зәр болды, оны еш жерден таба алмаған соң, туалеттің жоғарыда ілулі тұрған кішкентай багіне қол ормалды малып алып ауызыма тамызған судың дәмін ешқашанда ұмытпаспын», – дейді ол.

Соңынан КГБ органының террористермен күресуге арналған «Альфа» атты арнайы бөлімінің командирі Михаил Түсіпұлына келіп: «Егер Сіз болмасаңыз, бұл жеңіс те болмас еді» деп алғысын айтыпты.

Аздап болса да тынығып алмай, тергеу-оперативтік топпен тағы бір үлкен оқиға болып жатқан жаққа аттануға тура келді, деп жазады өзінің кітабында Мәкең.

Сол «Дабыл» операциясы аяқталған күні, түнгі сағат 1-де «ВЧ» аппараты арқылы Республикалық КГБ-ның

төрағасы генерал-лейтенант Б.Баекенов телефон шалып, «Байқоңыр» космодромында 12 бірдей отрядтарының әскери-құрылыс солдаттары бүлік шығарып жатқандығы, оперативтік жағдайдың нашарлығы, бүлікшілердің космодромды басып алу қаупі төнгендігі туралы және де Ресейдің ФСБ-сының «Ерекше бөлімі» жедел көмек сұрап жатқанын айтып, уақыт оздырмай сол Ленинск қаласына аттануын тапсырыпты.

«Келсем, – деп жазады ол, жағдай адам шошырлық екен. Шамасы 12 мыңдай әскери-құрылыс солдаттары командирлеріне бағынудан шығып, теңіздің тасқынындай топ-тобымен Ленинск қаласына беттеп келеді екен. Олар жолайы кездескен құрылыстарды сындырып, машиналарды және басқа заттарды өртеп, енді космостық және стратегиялық әскери-ракеталық комплекстерді басып алмақшы болыпты». Жағдайдың аса қауіптілігін ескеріп, Қазақстан Үкіметі мемлекеттік комиссия құрып, Мәкеңді сол комиссия төрағасының орынбасары етіп тағайындапты. Бұл кісі штабты басқаруды өз қолына алып, көптеген ұйымдастырушылық шараларды жүргізудің арқасында, бүліктің әрі қарай өршіп тарауына жол бермей, солдаттардың алдыңғы шебі тоқтатылып, олармен келіссөз жүргізуге мүмкіндік алыпты. 2 тәуліктен аса бүлік толығымен тоқтатылып, солдаттар уақыттарынан бұрын елді-елдеріне қайтарылыпты.

Бұл солдаттар бүлігінің себебі, космодромдағы ресейлік командирлердің оларды адамға санамай қорлауы, ұрып соғуы, аш-жалаңаш ұстап, құл есебінде ұзақ күнге жұмысқа салып қоюынан болыпты. Қазақ балаларына деген сәдизмнің құлақ естіп, көз көрмеген неше атасы, осы Сары-Арқадағы өзіміздің

космодромда орын алыпты. Таңның атуы, күннің батуы ауыр қара жұмыс, командирлердің ешқандай жазықсыз ұрып-соғуы бүліктің басты себептерінің бірі болыпты. Солдаттардың күнделікті тағам мөлшеріне кіретін ет, май, сияқты дәмді тамақтарды командирлер өзара бөлісіп, тіпті ата-аналарынан келген сауқаттарды да өздері жеп отырыпты. Тиісті киім-кешектерін талан-таражыға салып, солдаттардың үстерінде дұрыс киімдері де қалмапты. Осындай қиын жағдайдың салдарынан кейбір солдаттардың естерінен айырылып, мәңгілік мүгедек болып қалғандары да болыпты.

Осы күндері штаб бастығының орынбасары ретінде сондағы қатардағы сарбаздардың арасында ғана емес, офицерлер мен командирлердің арасында да Михаил Түсіпұлы көптеген түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, ақылға келуге шақырыпты.

Түнде, осындай бір кезекті іс-шара кезінде майор Васильев деген ресейлік офицер осы болып жатқан оқиға жергілікті КГБ органы мен қазақтардың космодромды Ресейден алу үшін әдейі істеп отырған арандатушылық іс-әрекеттерінің салдары, ал қазақтар болса олардың бәрі ұлтшылдар, надан, қараңғы, болашағы жоқ, сыртына іші сай кір халық деп ойындағысын ашық ақтара салыпты. Бір қызығы, бұл майор ҚР Жоғарғы Кеңесінің депутаты, осындағы бір құрылыс отрядының командирі екен. Міне саған, космодромдағы әскери гарнизоннан сайланған тәуелсіз Қазақстанның халық депутатының ой пікірі осындай болса, басқаларынан не күтуге болады.

Әңгімеге қатысып отырған космодром бойынша Ресей ФСБ-ның «Ерекше бөлімінің» бастығы полковник Лебедин деген кісі әңгімеге ара-

ласып, олай емес деп шындығын айта бастағанда, жаңағы майор: «Сен де бұлардың агентісің, аузыңды жап» деп қайырып тастапты.

Ертеңіне мемлекеттік комиссияның атына бұл факті туралы Михаил Түсіпұлы жазбаша рапорт беріпті. Ол отырыста қаралып, оның мүшелерінің бәрі дерлік бұл Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне қайшы келетін оқиға деп танып, Президенттің, Жоғарғы Кеңес төрағасының және Қазақстан Үкіметінің атына, бұл шовинист-депутаттың мандатын жою туралы арнайы ақпарат жіберіпті. Екі күннің ішінде депутаттық мандатынан айырылған жаңағы командир Қиыр Шығыстағы бір әскери бөлімге жіберіліпті. Міне оқырман, ұлтым, қазағым деп дамылдамай жүрген азаматымыздың бұл көптеген оң істерінің бір ғана эпизоды. Әр қазақтың тамырында ұлтына деген осындай ыстық қан жүгіріп тұрса, бүгінгі заман басқаша болар ма еді.

Қызылордада Мәкең үлкен абыройға ие болды, ел азаматтары оны қадір тұтып сыйлады. Осы жерде полковник деген жоғары офицерлік шенге ие болды. Облыс басшысы С.Шауқаманов деген азамат бұл хабарды ауданның күріш даласын аралап жүрген кезінде естіп, тура сол жерден «ВЧ» аппаратымен Мәкеңді шын жүректен құттықтап, қуанышты екенін айтыпты. Бұл үлкен еңбектің, зор адамгершіліктің айғағы еді. Қызылорда жерінен шығарып саларда Шауқаманов қимастық білдіріп орысша: «Ты вошел в жизнь области очень тихо, а уезжаешь с большим авторитетом» депті. Бұл бүкіл облыс жұртшылығының Мәкеңнің жұмысына берген әділ бағасы еді.

1992 жылы Михаил Түсіпұлын республикалық КГБ Төрағасы өзіне шақырып: «Сені басқа облысқа ауыстыру

туралы ой бар, қай жерді қалар едіңіз» дегенде, Мәкең ойланбай: «Әрине, Қостанай» деп жауап беріпті. Отағасының бұл шешіміне жанұясы да қатты қуаныпты.

Сонымен, сол жылдың күзі болар, Михаил Түсіпұлы өзінің бұрынғы ұжымына оралды. Әрине, Қостанай чекистері бұл оқиғаны көтеріңкі көңілмен қарсы алды. Танысып, білісіп жату боса болмасын жоқ, Мәкең бірден ұжымға жүктелген міндеттерді орындауға кірісті. Бір жағынан бұл екі жаққа да тиімді жағдай болды.

Үлкен буынның есінде болар, бұл жыл елімізге, соның ішінде Қостанай облысына үлкен бір сын іспеттес болатын. Экономикалық, қаржылық, қоғамдық апаттардың шарықтап тұрған кезі еді, тіпті облыстық КГБ ұжымы уақытылы тиісті жалақысын ала алмаған кездері де болды. Осындай қиын-қыстау кезде зейнеткерлер, ашынған жұрт теміржолдың, тасжолдың үстіне жатып, өздерінің наразылықтарын білдірген жағымсыз жағдайлар да болды.

Тағы бір жағынан мемлекеттің мүлкін бөлу, совхоздардың жерлерін, малын пай есебіне бере бастағанда неше түрлі алдау, арбау, ұрлау деген сияқтылар көбейіп кетті. Жұрттың «приватизация» деген терминді прихватизация» деп бұрып айтуы тегін емес еді. Осының бәрі өз еңбегімен күн көріп келген халыққа түсініксіз бір жағдай болды. Тұрғындарымыздың басым көпшілігі Қазақстанның құрамынан шығып Ресейдің қоласына кіру керек деп ашықтан ашық айтса, Мәскеудегі ұлтшылдар, казактар оларға дем беріп қолдап жатты. Мемлекетіміздің тұтастығына қауіп төнді.

Осындай оқиғаның болып кету мүмкіндігін алдын ала болжаған Михаил Түсіпұлы Комитет, облыс басшыларымен келісе отырып, бізбен шекара-

лас облыстардың чекистерімен достық жағдайда талай рет іскерлік, спорттық кездесулер өткізіп, ұшынуға жақын тұрған жағдайды сәл болса да бәсеңдетуге тырысты. Оларды шақырып, өздері де барып бірнеше рет спорттың түр-түрінен жарыстар өткізді. Бұл да өз нәтижесін берді деуге болады, бізбен шекаралас жерлерде ешқандай түсініксіз жағдайлар болған жоқ.

1995 жылы Қазақстан Конституциясының жобасын талқылау кезінде оған сын айтушылар көбейіп кетті. Көпшілік, әрине, ұлтты басқалар Ресейдің Конституциясын негізге алу керектігін құптады. Осы жайлы облыста өсек-аяң көбейіп кетті. Осыны зиянсыз етуге Мәкеңнің еңбегі зор болды.

М. Дәуеновтың Отан алдындағы еңбектері зор бағаланып, 1995 жылдың 3 мамырында ҚР Президентінің Жарлығымен оған «генерал-майор» деген жоғары әскери шен берілді. Сонымен ол Егеменді еліміздің тұңғыш генералы және «Ұлттық Қауіпсіздік комитетінің құрметті қызметкері» деген атақ алды.

1996 жылы Шығыс Қазақстан облысында кадр мәселесі нашарлап кетуіне байланысты, КГБ төрағасы Михаил Түсіпұлына осы ірі облыстың КГБ басқармасының бастығы қызметіне баруды ұсынады және де бұл мәселенің Президентпен келісілгендігі туралы айтады. Жанұяның келісімдігі болмағандықтан, бұл жұмыстан ол бас тартып, әскери жұмыстан кету туралы Төрағаның атына рапортын беріпті. Сонымен 30 жылдық әскери стажы бар Михаил Дәуенов запасқа шығыпты.

Көп ұзамай Михаил Түсіпұлы әскери қызметке қайта шақырылып, 2000 жылға дейін ҰҚК Орталық аппаратында жауапты қызмет атқарды. Осы жылдары Мәкең осы арнайы органға көптеген кадрлар тәрбиелеп шығарды,

оның оқушысы болған генералдар мен полковниктер бүгіндері Егеменді Қазақстанға еңбек етуде, солардың ішінде Волгоград облыстық ФСБ-ның бастығы генерал-лейтенант С.Кокорин, Псков облыстық Ішкі істер Департаментінің бастығы генерал-майор Б. Говорун т.т. азаматтар бар. Бұлардың бәрі Мәкеңді аға-ұстаз ретінде сыйлайды, әрқашанда байланыстарын үзген емес. Осындай шәкірттері Мәкеңнің 70 жылдық мерейтойына әдейі келіп құттықтады. Бұның өзі зор бақыт емес пе.

2000 жылдан бері Михаил Түсіпұлы А. Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің заң факультетінің деканы қызметін атқарды. Мен де осы заң факультетінде Мәкеңмен бірге біраз жылдар қызмет жасадым.

Қиындықтарды бастан кешіп ысылған, мектепті, институттың физика-математика факультетін үздік бітірген, үлкен, даңқы жер жарған органның облыстық басқармасын басқарған генерал, қос тілді, жоғары сауатты тәрбиеші Мәкеңнің кандидатурасы осы жұмысқа дәл келіп тұр еді.

Факультеттің оқу базасын жақсартуға да ол көп еңбек етті. Осының нәтижесінде факультет оқу тәрбиелік жұмыстың сапасы бойынша Республикадағы заң жоғарғы оқу орындары бойынша бірінші ондықтың ішіне кірді.

Ал, Михаил Түсіпұлының атқарған қоғамдық жұмысы ұшан-теңіз деуге болады.

1995 жылы Ұлы Жеңістің 50 жылдығы қарсаңында осы кісінің тікелей басшылығымен КГБ Департаментінің ғимаратының қабырғасына Кеңес Одағының батыры, жерлесіміз, чекист А. Кравцовқа қоладан жасалған көлемді ескерткіш орнатылды.

2003 жылдың 31 мамырында

«Құқықтық Қазақстан үшін» РАҚ Қостанай облыстық филиалының төрағасы Михаил Түсіпұлының бастамасымен облыс орталығындағы «Жеңіс» саябағында халықтың қаражатына саяси қуғын-сүргіндердің құрбандарына арналған сәнді де мәнді үлкен ескерткіш орнатылды. Жыл сайын 31 мамыр күні осы ескерткіштің жанына құқық қорғау органдарының қызметкерлері, қала жұртшылығы, жастар жиналып, қайтыс болғандарға бас иеді, гүл шоқтарын қояды. Мәкеңнің бастамасымен осындай ескерткіштер облыстың аудан орталықтарында да орнатылды.

2004 жылдан 2008 жылдар арасында осы кісінің жалпы редакциялық етуімен саяси қуғын-сүргіндер туралы менің 6 кітабым жарық көрді, өзі «Страницы жизни» атты кітап-естелік жазып, оны баспадан шығарды. Бұл туындылардың жастарды отансүйгіштікке тәрбиелеуде маңызы зор болды, ол туралы басылым беттерінде талай оң пікірлер жазылды.

Михаил Түсіпұлы республика, облыс көлемінде өткен сайлау науқанына белсене қатысып, оның штабын басқарды. Сайлаудың ашық, әділ өтуіне көп еңбек етті.

Облыста бірінші болып құқық қорғау органдарының жас мамандарының басын қосып слеттер, кездесулер ұйымдастырып, жас мамандар тәжірибелер алысты. Бұл іс өз жалғасын табуда.

Михаил Түсіпұлының бастауымен заң факультетінің базасында құқық қорғау органдарының бірінші басшыларынан тұратын «Қамқорлық кеңес» ұйымдастырылып жұмыс істейді.

Соңғы жылдары Мәкең Ахмет Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің ректорының кеңесшісі болып қызмет атқарды. Университет өміріне көптеген жаңалықтар кіргізді. Әскери кафедра ашып, оған

РАЗМЫШЛЕНИЯ ... ПАМЯТИ ДРУГА

Дорогие друзья!

В первое время - в марте-апреле - мы воспринимали пандемию как отдаленные грохоты артиллерии. Потом эти грохоты стали все ближе и ближе. В последнее время тяжелая артиллерия смерти стала уже бить по нашим площадям. Уходят в мир иной родственники, друзья, коллеги и знакомые. Сегодня пришла печальная весть из Костаная: умер генерал-майор, почетный сотрудник КНБ РК, профессор, член Международной академии информатизации Дауенов Михаил Юсупович. Он был для меня не только коллегой, но и близким другом. В 1962 году, будучи курсантом Мурманского Высшего мореходного училища, мне довелось в качестве матроса торгового судна участвовать в спецрейсах на Кубу. Мы перевозили туда ракеты и другое вооружение (как раз перед Карибским кризисом). Михаил Юсупович служил тогда в военно-морской авиации, которая прикрывала нас с воздуха. Рассказывая об этом коллегам, мы шутили: и вот с тех пор всю жизнь прикрываем друг друга, особенно во время «левых» походов... Сегодня День Военно-Морского Флота СССР.

Обычно он сам звонил первым. А тут нет звонка. Думаю, позвоню сам. И тут пришла такая ужасная весть. Долго не мог прийти в себя. Прочувствовал, что грань между жизнью и смертью - всего лишь один миг. И он может наступить совершенно неожиданно. Михаил Юсупович был не только толковым оперативным и руководящим работником, но и активным общественником, настоящим патриотом Отечества. Как проверила жизнь, он оказался еще и мужественным, смелым человеком. В 1992 году в Кызылорде бежавшие из коло-

нии вооруженные бандиты захватили в заложники автобус с пассажирами и направили его в Шымкент. Требование бандитов: предоставить самолет, валюту и дать возможность улететь за границу. В противном случае заложники будут уничтожены. Михаил Юсупович рискуя жизнью, без оружия вел переговоры с бандитами, встречаясь с ними напрямую, предлагая себя в качестве заложника в обмен на находившихся в автобусе людей. В аэропорту Шымкента чекистами была проведена операция «Набат». Бандиты были обезврежены, пассажиры и водитель автобуса - спасены. Казахстанский спецназ первые на постсоветском пространстве успешно провел операцию «Набат». Участвовала в этой операции Служба «А» КНБ суверенной Республики Казахстан. После выхода на заслуженный отдых, по приглашению ректора Костанайского университета Михаил Юсупович стал деканом юридического факультета, потом - директором Института права. Работал также советником ректора КГУ.

На протяжении многих лет возглавлял Совет ветеранов ДКНБ по Костанайской области. В последние годы, когда я возглавлял Центральный совет ветеранов КНБ РК, мы дважды были в служебных командировках в Костанайской области. В первый раз мы поехали с информационно-пропагандистской группой ветеранов. Во второй раз провели там выездное полугодовое совещание Совета ветеранов с приглашением всех руководителей областных ветеранских организаций КНБ РК. Эта встреча оказалась весьма полезной для наших коллег не только с точки зрения решения деловых вопросов, обмена опытом работы, но и с познавательной точки зрения. Михаил Юсупович ока-

зался прекрасным гидом. Оба мероприятия прошли у нас, как говорится, на высоком уровне и надолго остались в памяти. Здесь проявились организаторский талант и гостеприимство Михаила Юсуповича, а также поддержка тогдашнего начальника ДКНБ генерал-майора Мизанбаева Усера Елеусизовича, руководителя, который всегда с большим уважением и готовностью оказать всяческую помощь относится к ветеранам.

Уроженец Астраханской области, Михаил Юсупович полюбил костанайщину, стал ее настоящим патриотом. Здесь он много лет возглавлял областное управление, а потом департамент КНБ. Мы оба родились 5-го декабря; я - в 1942-м году, М.Ю. - в 1943-м году. Как-то в разговоре об этих датах я заметил: «Ты, Миша, оказывается, ровно на

год моложе меня, поэтому я могу, при необходимости, посылать тебя за «поллитрой». На что он ответил: «Ты мой старший брат и я всегда готов исполнить твое поручение».

У него все было в порядке и с чувством юмора. Прискорбно то, что нельзя сегодня поехать и проводить друга в последний путь. Работаем «по дистанции». Надеюсь, что придет время и мы сможем наверстать упущенное. Сохранить и приумножить Светлую память о Светлом человеке. Иманды болсын, жаны жаннатта болсын, тар жері кең болып, қараңғы жері жарық болсын!

*Турсун АЙЖУЛОВ,
генерал-майор
в отставке
почетный сотрудник КНБ РК*

Совету ветеранов Департамента КНБ РК по Костанайской области

26 июля 2020 года на 77 году жизни скончался «Почетный сотрудник КНБ РК», генерал-майор запаса ДАУЕНОВ Михаил Юсупович. Он прошел службу в органах госбезопасности с должности оперуполномоченного до начальника УКГБ по Костанайской области. Имеет ряд государственных, ведомственных и юбилейных наград, в том числе медаль «За боевые заслуги». Участник широко известной операции «Набат» по освобождению заложников, захваченных террористами на автострате Кызылорда-Шымкент в 1992 году.

Ветераны ДКНБ РК по городу Шымкент и Туркестанской области знают его как настоящего патриота своей страны, который даже оставив службу, прививал чувства патриотизма и

любви к Родине молодому поколению сотрудников. Михаил Юсупович был настоящим офицером и патриотом, успешно выполнявшим сложные и ответственные задачи, внесшим неоценимый вклад в обеспечение безопасности страны.

В годы службы в органах государственной и национальной безопасности он оставался преданным служебному долгу, отдавал себя без остатка делу служения Родине. Память о Михаиле Юсуповиче навсегда останется в наших сердцах. Выражаем глубокие слова соболезнования всем ветеранам, родным и близким Михаила Юсуповича Дауенова.

**Совет ветеранов Департамента
КНБ РК по городу Шымкент**

Михаил Юсупұлы ДӘУЕНОВ

2020 жылғы 26 шілдеде ұлттық қауіпсіздік органдарының ардагері, ҰҚК құрметті қызметкері, Қостанай қаласының құрметті азаматы, запастағы генерал-майор Михаил Юсупұлы Дәуенов дүниеден өтті.

Ол барлық саналы өмірін қоғамға қызмет ету мен өз елінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолындағы игілікті іске арнады.

1971 жылдан бастап әртүрлі жедел және басшы лауазымдарда қызмет етті. 1990-1992 жылдар кезеңінде МҚК Қызылорда облысы бойынша басқармасын, ал 1992-1996 жылдары ҰҚК Қостанай облысы бойынша департаментін басқарды.

1992 жылы тәуелсіз Қазақстан тарихындағы алғашқы «Набат» терроризмге қарсы операциясына, сондай-ақ Байқоңыр ғарыш айлағы әскери-құрылыс жасақтары сарбаздарының жаппай тәртіпсіздіктерін оқшауландыруға басшылық жасағандардың бірі болды.

Михаил Юсупұлы әрдайым жоғары кәсіби және адамгершілік қасиеттерімен, айрықша адалдығымен, таңдаған ісіне берілгендігімен

ерекшеленетін. Ол ұлттық қауіпсіздік органдары қарсы барлауының бірнеше буын басшыларын тәрбиелеп шықты.

2000 жылы М. Дәуенов запасқа шыққаннан кейін де А.Байтұрсынов атындағы Қостанай Мемлекеттік университеті заң факультетінің деканы болып жемісті еңбек етуін жалғастырды, бірқатар кітаптар мен ғылыми жарияланымдардың авторы болып, қоғамдық өмірге белсене араласты.

Жауапкершілік, принципшілдік пен еңбексүйгіштік оны әріптестері мен достарының алдында лайықты беделге бөледі.

М. Дәуенов қызмет еткен жылдары үкіметтік наградалармен, «Достық» орденімен, 26 медальмен наградталды.

Михаил Дәуеновтің өмірден өтуі туғандары, жакындары, достары мен әріптестері үшін орны толмас ауыр қаза болды.

Оның офицер, тәлімгер және дос ретіндегі жарқын бейнесі біздің жүрегімізде мәңгі сақталады.

**Қазақстан Республикасы
Ұлттық қауіпсіздік комитеті,
«ҚР ҰҚК органдарының
ардагерлері» РҚБ**

Михаил Түсіпұлы ДӘУЕНОВ

Михаил Түсіпұлы бүкіл өмірін елі мен қоғамына қызмет етуге арнады. Ұлттық қауіпсіздік органдарында жұмыс істей жүріп, ол маңызды қызметтер мен лауазымдарды атқарды, терроризмге қарсы операцияларды басқарды, Қостанай облысындағы ҰҚК департаментінің бірінші басшысы болды.

Өмір жолында еңбексүйгіштік, қоғамдық белсенділікпен ерекшеленіп, нағыз азаматтық қасиеттерге ие ірі тұлға ретінде халқымыздың құрметіне бөленіп, қызметтің ең қызықты да қиын салаларын атқарып келді. Жемісті еңбегі және ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету ісіне қосқан үлесі үшін М.Дәуеновке алғашқылардың бірі болып Қазақстан Республикасы ҰҚК генерал-майоры атағы берілді, 8 медальмен, оның ішінде «Жауынгерлік еңбегі үшін» медалімен марапатталды. А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университетінің дамуына айтарлықтай ерекше үлес қосты. Запасқа

шыққаннан кейін 2000 жылдан бастап заң факультетінің деканы болды. Оның басшылығымен облыстың барлық құқық қорғау органдарымен серіктестік қарым-қатынас құрылған, білім беру бағдарламалары жаңартылды. Айта кетсек, «Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу негіздері» пәні жазылып, университеттің барлық мамандықтары үшін міндетті болды. «Кеден ісі» ма-

мандығы ашылып, «кеден құқығы» оқу бағдарламасы жасалған болатын. Михаил Түсіпұлының бастамасымен 2016 жылы әскери кафедра ашылып, офицерлер қатарына 200-ге жуық түлек қосылды.

Михаил Түсіпұлы белсенді азаматтық ұстанымы бар адам бола тұра, зейнеткерлік демалысқа шыққаннан кейін де А.Байтұрсынов атындағы ҚМУ жанындағы Қоғамдық сенім кеңесінің төрағасы болып тағайындалды, бұл біз үшін университет жұмысының көрсеткіші болды.

Оның өмірі нағыз майталман маманның, ұлағатты әкенің, еліміздің абзал азаматының өнегесі. Михаил Түсіпұлының арқасында мемлекеттік, құқық қорғау органдарының басшылары мен мамандарының, заңгерлер мен адвокаттардың бірнеше буыны үлкен өмір жолына қадам басып, еліміздің игілігі үшін қызмет атқаруда.

**«А.Байтұрсынов атындағы
Қостанай өңірлік
университеті» KEAҚ ұжымы.**

НҰРМҰХАНБЕТЖАНОВ НҰРЛАН

(1937-2020)

*Отставкадағы подполковник
Нұрмұханбетжанов
Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы
2020 жылдың 18 шілдесінде
Нұр - Сұлтан қаласындағы
ҰҚК орталық госпиталінде
81 жасында дүниеден озды.*

Жұбайы Сәния апай 2020 жылдың 06 шілдесі күні Нұр-Сұлтан қаласының қалалық ауруханасында қайтыс болған. Екеуіде 1937 жылдың желтоқсан айында дүниеге келген. Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы 07 желтоқсан күні, ал Сәния апай 12 желтоқсан күні. Ұзақ ғұмыр бойы бақытты өмір сүріп, үш қызды және олардан немере, шөберелерін тәрбиелеп өсірген.

Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы Шығыс Қазақстан облысы бойынша Қазақ КСР МҚКБ аудандық аппаратында қызмет атқарды. Мен майор Нұрмұханбетжановпен 1984 жылдың шілде айында ШҚО бойынша МҚКБ Зайсан аудандық бөлімінде таныстым. Сол кездері аудандық аппараттарда аудандық бөлім бастығының барлау бойынша орынбасары лауазымы енгізілген болатын. Майор Нұрмұханбетжанов Зайсан аудандық бөлімі бастығының барлау бойынша орынбасары лауазымына бірінші болып тағайындалды және менің бірінші тәлімгерім болды. Менің пәтер алу мәселем шешілгенге дейін, 4 ай бойы қалалық қонақ үйінде мекендедім. Осы қиын-қыстау уақытта Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы мен Сәния апай өз жылулықтарын танытып, туған ата-анамдай қолдарынан келген

көмектерін аямады. Ол кісі мені жедел жұмыстың негізіне үйретті, жедел жағдайларды зерделеу мақсатында Қытай Халық Республикасымен шекаралас аймақтарда қызметтік машиналармен, заставаның қызметтік аттарымен, жаяу, тіпті қажет болған жағдайларда кеудемен жер сүзіп, жорғалап та жүріп тәуліктеп іссапарға кететінбіз.

Бірлесе жүріп, осындай жедел тапсырмалардың бірнешеуін іске асырдық. Еңбек ұжымдарының, совхоз, орман шаруашылығы жұмысшыларымен, аңшылармен, туристермен және басқа да ұйымдармен Мемлекеттік шекарадағы саяси қырағылық туралы түсіндіру жұмыстарын да өткіздік. Осылардың ішінде ерекше есімде қалған жедел тапсырмалардың бірі – ол Мәскеу қаласындағы КСРО МҚК Бірінші Бас басқармасының бақылауына алынған жауынгерлік тапсырма болатын. Аталған іс сегіз жылға созылды.

Жауынгерлік тапсырманың кезеңдерін өткізу үшін ұсыныстар жасап, жоспар дайындадық. Көрсетілген ұсыныстар мен жоспарлар МҚКБ, Қазақ КСР МҚК Бірінші басқармасының және КСР МҚК Бірінші Бас басқармасының басшылығымен бекітілгеннен кейін, олардың өкілдері келіп жауынгерлік тапсырманың кезекті кезеңін өткізетін.

Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы өзінің тұрақтылығымен, адалдығымен, өз жұмысына берілгендігімен ерекшеленген, өз қағидасын ұстанған, алтын уақытын минуттарына дейін есеппен қолданып, бастаған ісін соңына дейін бітіретін өте салмақты адам болатын. Спирттік ішімдіктерге әуес болмады және оған жақын адамдарды да көңілі жақтыра бермейтін. Бірақ, отырыстарда баршаның назарын аударып, ел арасында ән айтуға жаны құмар еді. Ол көбіне Абай атамyzдың «Көзімнің қарасы», «Айттым сәлем Қаламқас», «Қараңғы түнде тау қалғып» және басқа да әндерін тамылжыта отырып, орындағанды ұнататын. Ол кісінің күмбірлеген дауысы сол кездегі атақты кәсіби әншілердің дауысынан бірде-бір кем түспейтін. Ұжымды біріктіре білетін, қажет болған жағдайда өз қоластындағы бағыныштыларын дәлелсіз айып тағудан, партиялық және басқа да басшылар тарапынан берілген жазалардан қорғаштап, өз қамқорына алатын. Бұл ерекше сипатының өте көрінген бір тұсы сонау 1986 жылдың желтоқсан оқиғасынан кейінгі уақыттарда байқалды, орыс ұлтты басшылықтардың тарапынан маған қатысты қуғыншылық іс-әрекеттері кезінде мені олардан қорғаштап, құтқарып қалғаны әлі күнге дейін есімнен шығар емес. Өзі ешқашан әскери шен мен қызметте өсудің жолын қуаламаған, билікке құмарлығы болмаған, өте салмақты да әділ адам болатын.

Отан алдындағы міндетін адал орындап, еңбегі сіңген құрметті демалысқа шыққаннан кейін, ардагерлер ұйымында қоғамдық жұмыстармен айналысты.

Орыс патшалығының арампиғылды саясаты әлі де басым болып тұрған қиын, күрделі уақыттарда арқа сүйер, сүйікті де сүйкімді адал жары, өмірлік серігі Сәния апай да тірек бола білді. Жеңеміз аудандық ауруханада медбике қызметін атқарды. Өмірлік жарымен әскери қызметтің ауыртпалықтарын бірге көріп, өмірдің ыстығы мен суығына, қуанышы мен қайғысына бірге шыдай білген. Қадірлі ана, көненің көзін көрген ақылды да иманды әже болды. Сол кездері тәтті өнімдерін шығаратын ұйымдар болмаған. Қандай да бір іс-шараларды өткізген кезде қазақтың ұлттық тағамы бесбармақтан бастап тортқа дейін, әртүрлі тәтті тағамдарды өз қолымен дайындап әкелетін. Ол кісінің дайындаған тағамдарын ауызбен айтып жеткізу мүмкін емес.

Қазақтың «Күйеу баласын пайғамбар да сыйлаған» деген ұлағатты сөзін алға қойған Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы мен Сәния апай күйеу балаларын өз балаларындай көретін. Гүлжан есімді қызының жұбайы Гафур қайын-жұртымен бірге ел-жерді аралап (Зайсан, Өскемен, Нұр-Сұлтан қ.), бірге көшіп, бірге тұрды. Құрметті демалысына шыққаннан кейін күйеу баласы Гафурдың ықпалымен балық аулау ісіне қызығушылығы арта түсті. Бастаған ісі де сәтсіз болмады, қыстың күндері Зайсан өзенінен үлкен салмақты серке балықтармен қайтқанын көрген жұрт таңырқай қарайтын.

Естелік шығармамды аяқтай келе, айтқым келгені, осындай подполковник Нұрмұханбетжанов Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы секілді адал адамдардың

арқасында КСРО МҚК өз мәртебесін жоғары ұстап тұрды. Ерен еңбегімен ерекшеленіп, елі мен жері үшін суды да, өртті де кешкен ұлы тұлға Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы мен Сәния апай туралы естелік әрдайым біздің жүре-

гімізде қалады. Жатқан жерлері жарық, топырақтары торқа болсын!

*Амангельді АБЫЛҚАНОВ,
ҰҚК құрметті қызметкері,
отставкадағы полковник*

ДВЕ ДОРОГИ, ДВА ПУТИ ОРЕКЕ

Орынбек МУХСИЙНОВ

(1952-2010)

Прошло 10 лет, как оборвалась жизнь в 58 лет Мухсинова Орынбека, являвшегося для близких родных сыном, братом, мужем, отцом и дедушкой, а для друзей и коллег-верным и надежным другом и ответственным работником. Как бы коротка ни была жизнь Ореке, думаю, уместны в отношении его слова римского философа Сенеки: «Жизнь долга, если она полна... Будем измерять ее поступками, а не временем».

Мы познакомились с Ортаем, как называли его родственники и близкие друзья, в 1972 году после поступления в КазГУ им. С.М.Кирова. Оба, как нас тогда называли «сапоги», оказались в стенах университета после прохождения срочной службы в армии и имели трудовой стаж. В Алматы Орынбек прибыл из своего родного Кокпекты, Семипалатинской области, а я из Соль-Илецкого района Оренбургской области РФ (до апреля 1925 года территории Казахской автономной республики).

После окончания казахской средней школы Мухсинов О. в 1969 году поступил в Оренбургское высшее летное училище им. Полбина, но по семейным обстоятельствам через полгода вынужден был оставить училище и начал трудовую деятельность в автохозяйстве

района Кокпекты. Дальше служба в составе ГСВГ.

С 1973 года мы обучались на философско-экономическом факультете университета в одной группе «политэкономов». Орынбек обращал на себя внимание как мощный и статный парень, занимался велосипедным и конькобежным спортом и участвовал в составе конькобежцев на официальном открытии спорткомплекса-катка «Медеу». Дружеские отношения у нас сложились сразу и мы были вместе как в период учебы, так и в стройотрядах.

Невозможно не упомянуть о его мастеровых качествах: первое, он обладал удивительной способностью отремонтировать любые часы; второе, мог определить по звуку работы мотора автомашины ту или иную неисправность. Был

такой случай: наш ССО «Логос» летом 1975 года работал в совхозе «Куртинский» Алма-Атинской области. Для производственных нужд стройотряда директор совхоза выделил автомашину ГАЗ-53, который в течение полугода стоял в гараже без движения. Я, будучи командиром ССО, попросил Орынбека посмотреть машину. На удивление завгаража совхоза Ореке через пару дней устранил неисправность и обеспечил отряд автотранспортом.

После окончания в 1977 году университета мы оба по распределению были оставлены на работу в КазГУ: Орынбек на кафедре политэкономии, а я - в комитете комсомола. 1978 году Мухсиынова О. призвали на службу в КГБ Казахской ССР и направили на годичные оперативные курсы КГБ СССР

в г. Минск. В июне 1979 года меня тоже прямым зачислением призвали в органы безопасности Казахской ССР.

Так начались наши жизненные пути с Орынбеком: летом 1979 года он вернулся в Алматы и был назначен в отдел КГБ КазССР, где я уже служил несколько месяцев, и которым руководил наш первый учитель, давший нам правильный курс жизни, генерал Айжулов Турсын Габиденович.

После получения оперативного опыта Мухсиынов О. был выдвинут в аналитическое, затем в кадровое подразделения, где дослужился от старшего оперуполномоченного до заместителя начальника Управления, от лейтенанта до полковника. В начале 90-х годов, при его руководстве Управлением кадров, осуществлялись сложные мероприятия по формированию самостоятельного органа госбезопасности Казахстана, подбору и расстановке кадров центральном и территориальных аппаратах.

В начальный период становления независимого суверенного Казахстана опыт кадровой работы был востребован и в других ведомствах республики, особенно в министерстве иностранных дел.

С середины 90-х годов Мухсиынов О. переходит на работу в МИД РК и, таким образом, начинается его второй профессиональный жизненный путь. В МИДе он возглавляет отделы загранаппарата, центрального и учебного Департамента кадров и контроля. В этот период он работает при министре МИД РК, высочайшем политике, интеллигентном и высокоэрудированном руководителе Токаеве К.К. В конце 1998 и 1999 годы мне тоже была предоставлена возможность рабо-

Орынбек с семьей

тать под руководством Касым-Жомарт Кемелевича и я всегда восхищался его человеческими и организаторскими качествами, феноменальной памятью.

Большую роль в судьбе Орынбека сыграл замечательный и мудрый человек, директор Департамента консульской службы МИД Конырбаев Валихан Сиянбекович - экс-депутат Парламента РК. Его доверие Ореке дважды оправдал, работая Консулом Республики Казахстан в г.Стамбул и в г.Астрахань, где проявились его организаторские и деловые качества, умение выполнять любые поставленные задачи. Особым уважением пользовался Ореке и у бывшего посла Республики Казахстан в Турции Сарыбая Кайрата Шораулы, у других послов РК и руководителей министерства. В 2007 году Мухсиынова переводят на работу в Посольство РК

в г.Москве, в 2008 году возглавляет Департамент консульской службы МИД РК, а с февраля 2009 года направлен Консулом РК в г.Омск РФ. Где бы ни работал Ореке, он относился к делу с большой ответственностью, как высокий профессионал.

Вспоминаю, что в период введения государственного казахского языка, Орынбек показал великолепные познания родного языка. Нам «русскоязычным», после его правки, отпадала необходимость обращаться в переводческий отдел. Также он обладал хорошей памятью: однажды необходимо было в срочном порядке подать сведения о составе сотрудников в дипломатических представительствах Республики Казахстан, включая членов семьи. Меня поразило то, что он по каждому посольству или консульству (всего к тому времени

было 51 представительство РК) начал перечислять работников, их супругов и детей, называя даже их имена.

Мухсиынов Орынбек в своем жизненном пути сложился как настоящий чекист и дипломат, достиг высокого дипломатического ранга-Советник 1-го класса. Он был очень выдержанным по характеру, мудрым отцом и мужем,

внимательным сыном и братом, верным и надежным другом.

Никак не могу уяснить и понять, что Ореке нет рядом с нами.

*Мурад УМАРОВ,
член Президиума
Центрального совета
РОО «Ветераны органов КНБ РК»
полковник в отставке*

СОДЕРЖАНИЕ

ОФИЦИАЛЬНО

Послание Касым-Жомарта ТОКАЕВА народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действовать»	2
---	---

СЛОВО ПРЕДСЕДАТЕЛЯ

На защите национальных интересов. Карим Масимов	25
---	----

ҰЛЫ АБАЙҒА АРНАЛАДЫ

Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан атты мақаласы. Қ.Тоқаевтың	32
---	----

Великий Абай и национальная безопасность. Болат Кыстаубаев	43
---	----

Ұлы ойшылдың мұрасы - сананы жаңғыртудың негізі. Құрманбек Рамашов	52
---	----

Абайдың қазақ жеріндегі ел басқару және шаруашылық жүргізу мәселелері жөніндегі ой-тұжырымдары. Өмірзақ Сұлтанов, Ғарифолла Касенғазин	55
--	----

Ұлы ақынның кемелдікке жету жолдары. Райымбек Ахметов	60
---	----

Ұлы атамыздың армандаған толық адамның үш қасиеті туралы. Тілектес Ерімпашев	62
---	----

Жидебайға саяхат. Ғалихан Мәулетов.	65
--	----

NOTA BANE

Построим вместе лучшее будущее. Женыс Рамазанов	74
---	----

ИГІ ІСТЕР ШЕЖІРЕСІ

Құрметті ардагер әріптестерім!	78
--------------------------------------	----

ЕСКЕ АЛУ

Дәуенов Михаил Юсупұлы	82
Нұрлан Нұрмұханбетжанұлы	94
Мухсиынов Орынбек	96

Nur-Sultan
2020